

ISSN: 2618-608X

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ
ATATÜRK UNIVERSITY FACULTY OF ARCHITECTURE AND DESIGN

ATA PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ
JOURNAL OF ATA PLANNING AND DESIGN

<http://ataptid.atauni.edu.tr>

Aralık 2018
ERZURUM

ATA PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ
JOURNAL OF ATA PLANNING AND DESIGN

Yıl / Year: 2018 Cilt / Volume: 2 Sayı / Number: 2

ISSN: 2618-608X

Sahibi / Owner

Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Yahya BULUT

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mehmet Akif IRMAK
Doç. Dr. Fatma Zehra ÇAKICI
Dr. Öğr. Üyesi Defne DURSUN

E-posta: ataptd@atauni.edu.tr

Web: <http://ataptd.atauni.edu.tr>

<http://dergipark.gov.tr/ataplanlamavetasarim>

Yazışma Adresi / Contact Address

Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
25240 ERZURUM

DergiPark
AKADEMİK

Hakem Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ender MAKİNECİ
İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Faris KARAHAN
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ÖZER
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sevgi YILMAZ
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Zöhre POLAT
Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Aslı ER AKAN
Çankaya Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram Cemil BİLGİLİ
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU
Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Işık SEZEN
Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. İlkur YURTSEVEN DOĞRUSOY
Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY
Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman TOY
Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Gül GÜNEŞ
Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ÖZMEN
Çankaya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren KATIPOĞLU
Çankaya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan DURSUN
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif AKPINAR KÜLEKÇİ
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emriye KAZAZ
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül ŞİMŞEK
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülbin Çetinkale DEMİRKAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüccet VURAL
Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İkbâl ERBAŞ
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kıymet Pınar Kırkık AYDEMİR
Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meliha AKLIBAŞINDA
Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KURT
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nalan Demircioğlu YILDIZ
Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Namık YALTAY
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan DEMİRCAN
Atatürk Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Gülşah ÇELİK BAŞOK
Atılım Üniversitesi
Dr. Burak HOZATLI
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

ATA PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

GENEL İLKELER

1. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nin ulusal hakemli bir dergisi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) elektronik olarak yayınlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayınlanabilir.
2. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, *Mimarlık, İç Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama ve Peyzaj Mimarlığı* bölümlerinin ilgili dallarından ve bu alanlarla ilişkili olmak üzere; planlama ve tasarım, koruma ve onarım, yapı ve yapı sistemleri teknolojileri ve tasarımı, endüstriyel ürün tasarımı ve teknolojileri alanlarındaki kuram-uygulama ve tarih çalışmaları ile bu alanlarla ilişkili disiplinlerarası çalışmaları; kentsel, kırsal ve bölgesel düzeyde insan-çevre ilişkilerini fiziksel planlama ve tasarım perspektifinden değerlendiren, teori ve uygulamaya yönelik araştırma ve derlemeleri kabul etmektedir.
3. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, yukarıda belirtilen çerçevede özgün bilimsel araştırmalar/makaleler, derleme çalışmalar, planlama ve tasarım projeleri, röportajlar, kitap özetleri/eleştirilerini yayımlar. Ayrıca sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ve başka bir yerde yayınlanmamış olması şartı ile sempozyum bildirileri de yayınlanabilir. Ancak bu durumda ilgili bildirin yayımlanmasından kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
4. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.
5. Başka yazarların çalışmalarının çevirisi niteliğinde olan yazılar kabul edilmemektedir.
6. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'ne sunulan yazıların, akademik yayın kural ve ilkelerine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu koşulu sağlamayan başvurular, yazar(lar)a iade edilir.
7. Yayımlanması için ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, yayımlanmış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayımlayabilir.
8. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayımlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Bu konuda dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.
9. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'nin aynı sayısında bir yazarın birden fazla makalesi yayımlanamaz.
10. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'nin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce yazılmış yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.
11. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'nde basılacak eserlere telif hakkı ödenmeyecektir. Gönderilecek makalelere “**Telif Hakkı Sözleşmesi**”nin ve “**Hakem Öneri Formu**”nun imzalanarak eklenmesi zorunludur. Eksik imza durumunda sorumluluk, imzalayan yazar(lar)a aittir.

BAŞVURU SÜRECİ

1. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'ne gönderilen yazıların daha önce hiç bir mecrada yayımlanmamış özgün çalışmalar olması ve dergiye başvuru sırasında bir başka yayın organının değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.
2. Dergide yayınlanması için yazı göndermek isteyen yazarlar, yazılarını DergiPark üzerinden <http://dergipark.gov.tr/ataplanlamavetasarim> adresinden sisteme üye olarak online başvuru yolu ile gönderebilirler. Yazarların yazışmaları ve süreci DergiPark üzerinden takip etmeleri gerekir.
3. Yayınlanma aşamasında, yayınlanmaya değer bulunan çalışmaların sorumlu yazar kısmına yazışmalarda kullanılan isim ve iletişim bilgileri ekleneceğinden, yazarların yazışmalar sırasında akademik etkinliklerini yürütürken kullandıkları isimlerini kullanmaları gerekir.
4. Herhangi bir yazının derginin yukarıda belirtilen web sayfası veya e-mail hesabına iletilmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.
5. Başvurunun yapılmasından yazının yayınlanmasına kadarki süreçteki tüm işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi'ne gönderilen yazılar öncelikle editör kontrolünden geçmektedir. Bu aşamada her yazı derginin yayın ve yazım ilkelerine uygunluğu bakımından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler görüldüğünde, ilgili yazı istenen düzeltmelerle birlikte yazara iade edilir.
2. Dergiye başvurusu yapılan her yazı için iThenticate programı kullanılarak benzerlik raporu alınacaktır. Benzerlik raporunda benzerlik oranı %30'u geçen yazılar yazar(lar)a iade edilir.
3. Yayın ve yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.
4. Editör kontrolünden geçerek değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar yazar(lar)ın kimliğini deşifre edecek herhangi bir bilginin yer almaması amacıyla oluşturulan bir referans numarası ile hakemlere yönlendirilir.
5. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki hakem görevlendirilir.
6. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
7. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kişiler arasından seçilir. Yazının yazarın önerdiği hakemlerden birine gönderilmesi editörlerin tercihinine bağlıdır. Ancak ilgili yazı için değerlendirme yapan hakemlerin hepsi yazarın önerdiği hakemlerden seçilemez.
8. Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 30 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem belirlenir ve süreç tekrar başlatılır.
9. Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.

10. Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi tekrar hakeme gönderilir.
11. Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.
12. Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.

YAZIM KURALLARI

Hatırlatma: Yazının hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde “Yazarlar İçin” linkinin altında yer alan ATA PTD yazım kurallarına göre hazırlanmış “şablon” dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza MsWord formatında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

1. YAZILARIN TESLİMİ

ATA PTD’nde yayınlanmak üzere sunulacak yazılar aşağıdaki bölümlerden oluşmalı ve belirtilen e-mail adresi üzerinden dergi editörlerine iletilmelidir. Aşağıda belirtilen bölümlerden 2-6 arasındaki bölümler verilen sıralama ile tek bir MSWord dosyası olarak hazırlanmalıdır.

1. Yazar(lar)a ait kimlik bilgileri
2. Yazının başlığı, özet ve anahtar sözcükler (Türkçe ve İngilizce)
3. Ana Metin
4. Göndermeler-Son notlar (varsa)
5. Kaynaklar
6. Semboller, Kısaltmalar

Yazar(lar)a ait kimlik bilgileri ayrı bir MSWord dosyası olarak sunulmalıdır. Bu dosyada yazar(lar)ın adı, bağlı bulunduğu kurum, yaşadığı şehir ve ülke bilgisi verilmelidir. Yazı konusunda iletişimin sağlanacağı sorumlu yazara ait iletişim bilgisi (e-mail ve telefon) de bulunmalıdır. Birden fazla yazar bulunması durumunda ilgili yazarlara ait bilgiler yazının künyesinde kullanılması istenen isim sırası ile verilmelidir.

2. BİÇİM

Yazılar en çok 15 sayfa olmak üzere A4 boyutunda hazırlanmalıdır. Sayfa yapısında her taraftan 2cm boşluk bırakılmalıdır. Dosyalar MsWord formatında iletilmelidir. Diğer hususlar için lütfen aşağıdaki açıklamalara bakınız.

3. YAZININ BAŞLIĞI, ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Yazıların başlığı mümkün olduğunca kısa ve yazının içeriğini yansıtan nitelikte olmalıdır.

Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler hem Türkçe hem de İngilizce olarak verilmelidir. Ana metin hangi dilde ise öncelikle o dildeki Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler sunulmalıdır.

Özet, 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde yazılmalı, kısaca araştırmanın gerekçesini, amaçlarını, uygulanan yöntemi, temel tespit, sonuç ve önerileri içermelidir. Mecbur kalmadıkça kaynak gösterimi içermemelidir.

Özet sonuna (en az 3 en fazla 5) anahtar kelimeler eklenmelidir. Anahtar sözcükler yazının alanı ve içeriği hakkında bilgilendirici nitelikte olmalıdır.

Yazının başlığı, yazar(lar)ın adı, özet ve anahtar kelimelerin bulunduğu ilk sayfada derginin adı ve sayısını bildiren bir künye bulunmaktadır (lütfen şablona bakınız). Yazının ana başlığı bu künyeden sonra 1 satır boşluk bırakılarak yazılmalıdır.

Yazının ana başlığı Times New Roman yazı tipinde 16 punto ile hepsi büyük harflerle ve koyu (bold) yazılmış şekilde sayfa ortalanarak tek satır aralığı ile öncesinde ve sonrasında 4pt boşluk bırakılarak verilmelidir. Yazının ikinci başlığı diğer özellikler aynı kalmak koşulu ile 12 punto ile yazılmalıdır.

Türkçe ve İngilizce özetler ilgili başlıkların altında iki sütun/kolon şeklinde sunulmalıdır. Soldaki kolonun genişliği 2,4 cm ve aralarındaki boşluk 0,6 cm olmalıdır (ikinci kolon 14 cm’dir). Soldaki kolonda anahtar kelimeler verilmeli, sağdaki kolonda ise özet yer almalıdır.

Anahtar kelimeler Times New Roman yazı tipinde 9 punto olarak tek satır aralığı ve öncesinde 4pt boşluk ile verilmelidir.

Özetler Times New Roman yazı tipinde 10 punto olarak tek satır aralığı ile verilmelidir. Her paragrafın ilk satırında 0,4cm girinti bırakılmalıdır. Özet kelimesi sadece ilk harfi büyük olarak şekilde 12 punto ile, koyu (bold) ve sütunu ortalarak yazılmalıdır. Özet kelimesi ile metin arasında boşluk bırakılmamalıdır.

Yazının özet ve anahtar kelimelerinin İngilizce çevirileri için de aynı ilkeler geçerlidir.

4. YAZAR ADI

Yazar adı ana başlıktan bir satır boşluk bırakıldıktan sonra verilmelidir.

Yazar adının ilk harfi ve soyadı büyük harf olmak üzere Times New Roman yazı tipinde, 10 punto, koyu (bold) ve yatık olarak yazılmalıdır. İkinci satırda sorumlu yazarın adı ve iletişim bilgileri (e-mail adresi) verilmelidir.

Yazarlara ait kurum bilgileri yine birinci sayfada dipnotta, Times New Roman yazı tipi 9 punto, yatık ve tek satır aralığı ile verilmelidir.

Lisansüstü bir tezden üretilmiş bir yazı ya da daha önce bir sempozyumda sunulmuş bir bildiri için ilgili bilgiler ilk sayfada dipnotta verilmelidir.

5. ANA METİN

Yazının ana metni Times New Roman yazı tipinde, 12 punto, tek satır aralığı ve paragraf sonrasında 10pt boşluk ile iki yana dayalı (blok düzeni) şeklinde yazılmalıdır. Ana metin iki sütun şeklinde yazılmalıdır. Sütunların genişlikleri 8,2 cm, iki sütun arasındaki boşluk 0,6 cm olmalıdır.

Tek sütuna sığmayacak büyüklükteki resim, tablo ve şekiller tek sütun ile verilebilir.

Tüm yazılı metinler “değişiklikleri izleme sonlandırılmış” olarak teslim edilmelidir.

Başlık, tablo, şekil, resim ve benzerleri için kullanılacak format aşağıda ayrıca belirtilmiştir.

5.1 Başlıklar

Metin alt bölümlere ayrılmışsa, bu bölümler farklı düzeylerdeki başlıklarla belirtilir. Tüm başlıklar Times New Roman yazı tipinde, 12 punto, tek satır aralığı olarak sola dayalı biçimde ve derecesi sayılarla belirtilerek yazılır.

1. BÖLÜM (koyu, hepsi büyük harf, öncesinde 12pt boşluk ile)

1.1. Kesim (koyu, ilk harfler büyük, öncesinde 2pt boşluk ile)

1.1.1. Alt Başlık (ilk harfler büyük, öncesinde 2pt boşluk ile)

Üçüncü düzey alt başlıktan daha ayrıntıya inilmez.

Başlıklar ile metin arasında boşluk bırakılmaz.

5.2 Şekil, Resim, Grafik ve Çizelgeler

Bütün çizelge ve şekiller (grafik, fotoğraf, harita vb.) metin içerisinde atıf sıralarına göre ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Çizelge ve şekiller mümkün olduğu kadar sade olmalı, içerilerindeki metin, rakam, sembol vb. unsurlar hem elektronik ortamda hem de kâğıt baskıda net olarak görünür ve anlaşılabilir olmalıdır. Şekiller ya bir çizim programı ile çizilmiş olmalı ya da taranmış ise en az 300dpi çözünürlükte taranmış olmalıdır. Resim ve fotoğraflar taranmış ise en az 300 dpi çözünürlükte taranmış olmalı, metin içinde mutlaka atıfta bulunulmalı, şekillerle beraber numaralandırılmalıdır.

Metin içinde yer alan şekiller metin sınırlarını aşmayacak şekilde ortalanarak konulmalıdır. Tek sütuna sığabilen şekillerin genişliği 7,50cm olarak ayarlanmalıdır.

Şekil tek sütuna sığmıyorsa iki sütun birleştirilerek konulabilir. Bu durumda şekil yine sayfa ortalanarak yerleştirilmelidir. Şekilden önceki ve sonraki metin yine iki sütun olarak ayarlanmalıdır.

Şekil olarak gösterilen grafik, resim ve metin kutularında yer alan yazı ve sayıların büyüklüğü makale içinde Times New Roman karakteri ile yazılmış 9 punto boyutundaki bir yazının büyüklüğünden az olmamalıdır.

Şekil no ve adları şeklin altında ortalanarak, tek aralıklı ve Times New Roman 11 punto ve sonrasında 10pt boşluk ile yazılmalı ve sadece ilk kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.

5.3 Tablolar ve denklemler

Metin içerisinde yer alan tablolar tek sütuna sığabiliyorsa sütun içinde verilir. Tek sütuna sığmayan tablolar iki sütun birleştirilerek ancak metin sınırlarını aşmayacak şekilde ortalanarak konulmalıdır.

Tablo tek sayfaya sığmadığında ikinci sayfada yeniden başlık verilerek devam ettirilmelidir. Tablo2:..... (devam) gibi

Tablo no ve adları, tablonun üstünde tek aralık ve Times New Roman 11 punto ile sadece ilk kelimenin ilk harf büyük olacak şekilde ortalanarak yazılmalıdır. Tablo adının altında veya üstünde boşluk bırakılmaz. Tablodan sonra ise bir satır boşluk bırakılmalıdır.

Tablo satır ve sütunlarındaki rakam ve yazılar Times New Roman 11 punto yazılmalıdır. Ancak zorunlu kalınan durumlarda yazı boyutu yazı sınırlarını geçmeyecek şekilde en az 9 puntoya kadar düşürülebilir.

Tabloya kaynak verilmesi gerektiğinde, tablonun altında, ortalı, Times New Roman yazı tipinde 10 punto ve italik olarak verilmelidir.

Metin içerisine yazılacak denklemler, *word* yazım programındaki *equation editor* ile sola dayalı olarak yazılmalıdır. Birden fazla eşitlik kullanıldığında eşitliklere sağa dayalı olarak parantez içerisinde numara verilmelidir.

5.4 Dipnotlar

Metin içerisinde dipnotlardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Çizelge ve şekillerde ise gerekli olması halinde ilgili objenin altında kullanılabilir.

5.5 Semboller ve Kısaltmalar

Makale çok sayıda sembol içeriyor ya da makaledeki sembollerin açıklanması gerekiyorsa Uluslararası Birimler Sistemine (The International System of Units; SI) uygun

olarak, kaynaklardan önce, Times New Roman 11 punto ile ve italik yazılmalıdır.

Kısaltmalar ise metin içerisinde ilk geçtiği yerde parantez içinde açıklanmalıdır.

6. KAYNAKLAR

Metin içinde geçen kaynaklar yazarların soyadları ve yayın yılı ile birlikte cümle içinde ya da cümle sonunda noktadan önce verilmelidir (Örnek: Deniz vd., 2010; Akar ve Dağdeviren, 2013).

Makalelerin sonunda mutlaka bir kaynakça bulunmalıdır. Metin sonundaki kaynaklar önce A'dan Z'ye doğru alfabetik sonra kronolojik sıraya göre sıralanmalıdır. Bir yazarın aynı yılda birden fazla yayınına atıf yapılmışsa, bu kaynaklar yayın yılından sonra gelecek a, b, c... harfleriyle ayrılmalıdır (Örnek: Selvi, 1998a; 1998b; 1999).

Kaynaklar kısmında yer alan ulusal-uluslararası makalelerin yer aldığı dergi adları kısaltılmış halleriyle değil, açık olarak yazılmalıdır.

Metin sonundaki kaynaklar yine iki sütun şeklinde, Times New Roman yazı tipinde 11 punto, tek satır aralığı, öncesi ve sonrasında 4pt boşluk ile yazılmalıdır. Tek satırı geçen kaynaklarda ikinci satır 0,6cm girintili yazılmalıdır (hanging=0,6cm)

Periyodik dergilerde makale;

Karakullukçu, Ö., Yılmaz, C., Tekin, Y. 2014. Conservation of Architectural and Cultural Values. Choruh Valley. J. of Architectural Heritage, 1 (4): 455–470

Erdoğan, N., Arslan, İ., Kaplan, M. 2011. Kentsel Dönüşümün Göç Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: Eskişehir Odunpazarı Örneği. 26(1): 9-17

Kitap;

Ersoy, M. 2015. Kentsel Planlamada Standartlar. Ninova Yayıncılık, İstanbul, s. 281-290.

Venturi, R. 2005. Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara, s. 84-87.

Çeviri Kitap;

Hollingsworth, R. S. İlköğretimde Öğretim Yöntemleri (çev. S. Gürkan, E. Gökçen ve M. N. Güler) Gazi Üniversitesi Yayınları. No:214. s. 18-24.

Basılmış Tez;

Öztekin, C., 1977. TBMM Bahçesi Bitkisel Tasarım Uygulamaları için Ankara Ekolojik Koşullarına Uygun Bitki Türlerinin Belirlenmesi. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Konferans bildirisi;

Altuğ, M.K., Şıracı, U. 2010. Kentsel Tasarım Sürecinde Değişen Bakış Açılıarı. 3. Uluslararası Kentsel Tasarım Kongresi, 26 – 28 Mayıs 2004, Mimar Sinan Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Elektronik kaynak;

WHO, 2005. World health organization. Air quality guidelines – global update 2005. http://www.who.int/phe/health_topics/outdoorair/outdoorair_aqg/en/index.html. Erişim: 06.02.2013.

Standartlar;

TS825, (1998). Binalarda ısı yalıtım kuralları, Türk Standartları, Ankara.

Söyleşi / Röportaj / Doğrudan İletişim;

Doruk, A. (2013, 18 Nisan). Kentsel Dönüşüm Üzerine Söyleşi. Peyzaj Mimarları Odası, Erzurum.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Cumhuriyet Dönemi (1960-1980) Konut Mimarisinde “Sıhhiyet” Teması: Antalya Balbey Mahallesi Örneği 13

Kadir Emre BAKIR

Erzurum Kenti’nde Allotment Garden (Kişiyeye Tahsisli Bahçe) Tasarımı Önerisi 21

Neslihan DEMİRCAN, Işık SEZEN

Konferans Bildirisi

Erzurum’da Kentsel Mekânlarda Kullanılan Bazı Kent Donatı, Zemin ve Bitkisel Elemanlarının Ergonomik ve Antropometrik Yönden İncelenmesi 35

Elif AKPINAR KÜLEKÇİ

Tez Özeti

Yapım Tekniği Farklılıklarının Mekâna Yansıması: Uzungöl ve Taşkiran Örneği 47

Gamze AKBAŞ, Zühal ÖZCAN

Yapım Tarihi İpek Yolunun Bakü İçerişehir ve Çevresinde Bıraktığı Eserlerin Kent İmajındaki Yeri 59

Chinara RUSTAMLI, Süleyman BALLYEMEZ

CUMHURİYET DÖNEMİ (1960-1980) KONUT MİMARİSİNDE “SIHHİLİK” TEMASI: ANTALYA BALBEY MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Kadir Emre BAKIR^a

E-mail: kemrebakir@gmail.com

Özet

Cumhuriyet ideolojisi, yönetim şeklinin değiştirmenin yanı sıra toplumun yaşam biçimini de yeniden tasarlamaya çalışmaktadır. Bu tasarımın kapsamında öne çıkan başlıklardan birisi olan sıhhiyet kavramıdır. Genel olarak bakıldığında yaşamın her alanında modernliği savunan Cumhuriyet ideolojisinin sağlığa bu denli önem vermesinin en büyük sebebi geçmişten gelen ve toplumu derinden etkileyen kötü sağlık koşullarıdır. Savaş döneminden ve öncesinden kalan bulaşıcı hastalıklarla mücadele etme, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi, sağlık hizmetlerinin devlet aracılığıyla sağlanması gibi hizmetler imparatorluktan dönüştürülen genç Türkiye Cumhuriyeti için devlet politikası haline getirilmiştir.

Bu durumun mimaride yansımaları görülen sıhhiyet kavramı konutta hijyen öncelikli mekanlar olarak banyo, tuvalet ve mutfağın çağdaşlarına benzer şekilde ortaya konmasını sağlamıştır. Aynı zamanda ışık ve havanın da sağlık üzerine etkileri konutta sağlık, sıhhiyet konularında ele alınan diğer başlıklardandır. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi mimarlığının konutta sıhhiyet kavramı ele alınmış bu bağlamda Antalya ili Balbey Mahallesi'nde dönem mimarisini yansıtan konutlarda örneklenmiştir. Bu örneklerde geleneksel konutların sıhhi mekânlarının Cumhuriyet dönemi konutlarında da çağdaş biçimde yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Antalya Cumhuriyet dönemi konutları,
Cumhuriyet dönemi konut mimarisi,
Hijyen,
Sıhhiyet

“SANITATION” CONCEPT IN THE DWELLING ARCHITECTURE DURING REPUBLICAN PERIOD (1960-1980): SAMPLE OF ANTALYA BALBEY DISTRICT

Abstract

The Republican ideology is trying to redesign the way of life of the society as well as changing the way of administration. One of the outstanding titles in this design is the concept of sanitary. The most important reason why the Republican ideology that advocates modernity in every area of life, attaches importance to health is bad health conditions that come from the past and effect the society deeply. Struggle with contagious diseases from war period and before, healthy generations, health services provided by the state become government policy for Republic of Turkey.

The concept of sanitary in architecture makes bathroom, toilet and kitchen similar to their contemporaries as a hygiene priority space. At the same time the effects of light and air on health are other topics covered in health, sanitary in the dwelling. In this study, the concept of sanitary was evaluated in architecture of the Republican period. In this context, Balbey District of Antalya province is exemplified in the houses reflecting the period architecture. In these examples, it is seen that the sanitary spaces in traditional dwellings had also taken place temporarily in Republican period dwellings.

Keywords

Antalya Republic period housing,
Republican period housing architecture,
Hygiene,
Sanitation

^a Y.. Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Antalya

Makale Bilgisi: Araştırma Makalesi; Başvuru: 15.11.2018; Düzeltme: 23.11.2018; Kabul: 26.11.2018; Çevrimiçi yayın: 25.12.2018

Atıf için: Bakır, K.E. (2018). Cumhuriyet Dönemi (1960-1980) Konut Mimarisinde “Sıhhiyet” Teması: Antalya Balbey Mahallesi Örneği, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 2:2, 13-20.

© 2018 ATA PTD, Tüm Hakları Saklıdır.

1. GİRİŞ

Konut kavramı insanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgâh olarak tanımlanmaktadır (URL-3). Ancak mimarlık fiziksel çevreyi şekillendirdiği kadar, insan hareketlerini mekân yoluyla yönlendirme gücüne sahip güçlü bir araçtır ve muhtemelen mimarlık ile en yakın ilişki kurduğumuz yer” konutlardır (Karakök, 2018). Mimarlığın ve konutun bu gücünün farkında olan Erken Cumhuriyet dönemi elitleri modern insanı ve toplumu, modern konutla birlikte yaratmayı düşlemişlerdir. Dönemin dergilerinde konut mimarisinde öne çıkan ideolojik beklentiler açıkça ifade edilmektedir. Daha sonraları bu beklentiler ortadan kalksa da konut mekânı modernleşmenin belirgin somutlaşma alanlarından biri olmaya devam etmiştir (Zeylan, 2009: 52).

Sihhi ise kelime kökeni olarak Arapça’dan gelen bir kavram olup sağlıkla ilgili, sağlığa yarar anlamlarına gelmektedir (URL-1). Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü’nce sağlık “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruha ve sosyal yönden tam iyilik hali” olarak tanımlanmaktadır (URL-2). Bu tanımlama ise sağlığın kapsamının fiziksel iyilik olduğu kadar ruhsal iyilik olduğuna dikkati çekmektedir. Bu çalışmada, öncelikle erken Cumhuriyet döneminde ifade edildiği şekliyle sıhhi kavramını tanımlanmış ve Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte toplum hayatında öne çıkan sıhhi ve fennilik gibi kavramlar ele alınmıştır. Mimaride sıhhat kavramının yansımalarının dönemin şartlarında nasıl yorumlandığını anlamak için Arkitekt dergisinde yayımlanmış olan mesken ve sıhhi konulu yazılar incelenmiştir. Bu yazılarda ön plana çıkartılan doğal ışığın alınmasında etkili olan cephe düzeni, açıklıklar ile sıhhi ve sağlıkla ilişkilendirilen mutfak ve ıslak hacimlerin mekansal örgütlenmedeki yeri yerel örnekler ile karşılaştırılmıştır. Antalya Balbey Mahallesi’nde gerçekleştirilen alan araştırması ile tespit edilen 1960-1980 döneminde inşa edilen yerel konut örnekleri bu yazılarda tanımlanan sıhhi kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bunlar yapılırken sıhhi kavramının Erken Cumhuriyet’te ne anlama geldiği, yeni rejimle

ilişkisinin nasıl olduğu ve bu ilişkinin mimarideki yansımalarının literatürdeki örnekleri dayalı araştırmalarla ortaya konmuş, Antalya’daki Cumhuriyet dönemi konutlarında nasıl yorumlandığı ise Balbey Mahallesi’nde yapılan alan araştırması ile ifade edilmiştir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ KONUTUNDA SİHHİLİK ALGISI

Yılmaz (2016)’ın aktardığına göre iki dünya savaşı arasında modernist inanın temel özelliklerini Overly (2007), “gün ışığı, temiz hava, ferahlık, hijyen ve sağlık” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda konut ele alındığında, “mekânların aydınlık ve temiz olması, kullanılan mobilyaların kolay temizlenmesi, toz tutmaması, havalandırma, mikroplardan arındırma...” gibi başlıklar öne çıkmaktadır. Ayrıca mutfak, banyo gibi mekânlarda hijyeni sağlayan kullanım biçimleri temizlik, verimlilik, rasyonellik kavramları ile ele alınmış, üretim mekânını organize eden Taylorcu yöntemler konuta uyarlanmıştır (Yılmaz, 2016).

Modernitenin ortaya koyduğu sağlık kavramı 20.yy’ın başlarında bazı ülkelerde görülen rejim değişiklikleriyle birlikte ele alınmış ve propaganda amacıyla kullanılmıştır. Bu ülkelerde sağlık teması eskinin sağlıksız yeninin sağlıklı olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Örnek olarak 1920’lerde Sovyet Rusya’da sağlıksız olan burjuva geçmişinin reddi ve hijyenik, aydınlık, temiz bir gelecek söylemiyle karşılaşılmaktadır (Yılmaz, 2016). Türkiye’de ise cumhuriyet rejimi benzer şekilde sağlık ve gençlikle ilişkilendirilmiş, Avrupa’nın hasta adamı olan Osmanlı İmparatorluğu ile bağların koparıldığı vurgulanmıştır (Bozdoğan, 2015). Eski düzenden bağlarını koparmak, yeni ideolojinin kendini tanımlaması ve kanıtlanması açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda modern evde sağlık ve hijyen vurgusunun cumhuriyetin takıntısı haline geldiğini söylemek mümkündür. Sıhhat kapsamında; güneş ışığı, yeşil bahçe, hijyen için banyo gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır (Bozdoğan, 2015).

Dönemin Türk popüler yayınlarında akılcı ve hijyenik olarak tasarlanmış evler, genç ve sağlıklı nesillerin yetişmesinde çeşitli

araçlardan biri olduğu söylenmektedir (Bozdoğan, 2015). Mimari yayın olan *Arkitekt* dergileri tarandığında Türkiye’de yapılan, önerilen tasarımlarda modernitenin sağlıklı ilgili görüşlerinden etkilenildiği görülmektedir. *Arkitekt*’in 1931’de ilk sayısında çıkan “Binanın İçinde Mimar” yazısında Aptullah Ziya mimarı, işverenini rahat, temiz, sıhhi bir şekilde yaşatmak için çalışan bir düşünür olarak ifade etmiştir (Ziya, 1931: 19). Bu dönemin tasarım anlayışında, örnek bir evin mobilyalarından bahsedilmekte, temizliğin kolay yapılabilmesi için kanepeler ve koltukların maroken olabileceği söylenmekte, ısıtma sistemi olarak da kalorifer veya salamandra sobası önerilmektedir. Odaların ısıtılıp koridor ve sofanın soğuk kalmasının sağlık için tehlikeli olduğunu vurgulanmaktadır (Ziya, 1931). Banyoda suyun ısıtılması için termosifon kullanımını önerilmektedir (Ziya, 1931). Sıhhat kavramıyla ilgili bir başka öneri de konutlarda pasif yöntemlerle havanın değiştirilmesi, mekânın belli oranda ısıtılmasının, soğutulmasının sağlanmasıdır (Faik, 1931). Duvarlarda hava boşluğu bırakılarak ısı yalıtımının sağlanmaya çalışılması bu dönemde Kimyager A. Rıza B. Evi (Adana)’nda görülmektedir (Ziya, 1931). Tüm bu verilere bakıldığında Cumhuriyet Dönemi konutunda sıhhiğin sağlanması aynı zamanda konfor şartlarının da sağlanmaya çalışılması anlamına geldiği görülmektedir.

Konuta sadece tekil anlamda bakılmaması gerektiği, konut üzerinden gidilerek yerleşim ve kent ölçeğinde de sıhhiğin ele alınması gerekliliğinin vurgusuna bu dönemde rastlanılmaktadır. İhsan, İnşa Etmek San’atı isimli yazısında ortaya konan apartmanları hava ve ışığı az alabilmesi bakımından eleştirmiştir. Bir evin inşası söz konusu olduğunda evi tekil anlamda değerlendirmenin yetersiz olacağını belirtmiş, tasarımının altyapı ile birlikte düşünülmesi gerektiğini söylemiştir (İhsan, 1931).

Cumhuriyet’in sıhhiyet takıntısı sadece kentleri ve kentli modern yaşamı değil aynı zamanda köyleri de kapsamaktadır. Hatta kırsalda modernizm “kenttekinin aksine köyde, devrimin ideolojik yönünün ağır bastığı yeni bir model oluşturmaktan çok, mevcut durumu

iyileştirmeye yönelik” bir harekettir. Bu bakımdan köylerin ‘sıhhi’ olması en önemli temel koşuldur (Örmecioglu, 2000). Dönemin yayınları incelendiğinde ideal köy evi çoğu zaman ‘bol ışık ve bol hava’ alan badanalı ev anlamına gelmektedir (Naci, 1947). Örmecioglu’nun (2000) aktardığı ve Necati Çiftçi 1925 yılında *Türk Sesi*’ndeki köşesinde belirttiği gibi bu yeni köyler ‘düzgün yolları, sıhhi evleri, fenni ahırları, iktisadi teşkilatı, müessesat-ı içtimaiyesi (sosyal kuruluşları)... [ile] yeni hükümetin, yeni ruhun, yeni idarenin temsili olacaklardır”.

1930’lu yılların sonuna doğru dünyada yükselen milliyetçilik akımlarından genç Türkiye Cumhuriyeti de etkilenmiştir. Kültür ve sanat hayatında modern reddetmek yerine modern millileştirmek ön plana çıkmış ve mimari de kendine düşen payı almıştır (Bozdoğan, 2015). Geleneksel mimarinin modern mimarinin yanında eksikliğinin olmadığı, aslında geleneksel mimarinin modern mimarinin unsurlarına zaten sahip olduğu vurgulanmıştır. Özellikle sıhhiyet temasında Sedat Hakkı Eldem *Türk Evi*’nin modern evden önce de hijyene sahip olduğunu ifade etmiş, sıhhi tesisatın, dolap içinde yer alan gusülhanelerin Avrupa’da dolap içindeki lavabo ve duş yerlerine benzetmiştir (Bozdoğan, 2015).

Devlet eliyle konutlarda sıhhiğin sağlanmaya çalışılması Cumhuriyet döneminin getirilerindedir. Bu duruma 1949 yılında *Arkitekt*’te yayınlanan “Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nun 250. Maddesine göre Hazırlanan Meskenlerin Haiz Olacakları Sağlık Şartlarına Göre Talimat” örnek verilebilir. Bu talimatta konutun tanımına, nereye inşa edilemeyeceklerine, inşasında kullanılacak malzemelere, kat yüksekliklerinin en az ne kadar olması gerektiğine, sahip olması gereken banyo, mutfak ve tuvaletlerin asgari ölçülerine, ısıtma sistemlerine ve diğer konulara değinilmiştir (Anonim, 1949). 1961 Anayasası’nın 49. Maddesinde belirtilen barınma hakkının “sağlık hakkı” başlığı altında düzenlenmesi oldukça ilgi çekicidir. Belirtilen maddede yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirler alması devletin ödevi olarak gösterilmiştir (URL-4). 1982

Anayasası'nda ise konut, sağlık hakkı başlığından çıkarılmış ve ayrı bir başlık olarak düzenlenmiştir (URL-5). Tüm bu düzenlemeler göz önüne alındığında konutun rasyonel anlamda sağlık ve asgari düzeyde konfor şartlarını barındırması gerektiği devlet eliyle ifade edilmiştir.

3. ANTALYA BALBEY MAHALLESİ CUMHURİYET DÖNEMİ (1960-1980) KONUTLARINDA SIHHİLİK TEMASI

Balbey Mahallesi'nin temelleri Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 5 Mart 1207 tarihinde Antalya'yı fethiyle atılmıştır. Her ne kadar İbn Batuta XIV. yy'da, Antalya'da halkın dinlerine göre ayrı ayrı mahallelerde oturduğunu ifade etse de (Güçlü, 2004) bir kısım kaynaklarda birlikte yaşandığı ifade edilmektedir (Çelik Başok, 2016). Bu mahalleler de büyük surla çevrili Kaleiçi denilen yerleşimi oluşturmaktadır. XV. yy'dan itibaren Kaleiçi'nde yerleşim sıkıntısı görülmeye başlanmış, kuzeyde Kalekapısı civarında mahalleler oluşturulmuştur. Örnek olarak Kuyucu Murad Paşa Camii, Balıbey (Balbey) ve Müsellim Camii çevresinde oluşan mahalleler gösterilebilir (Güçlü, 2004). Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan Teke Livası Vakıf kaydına göre, Karahisar nahiyesinde Balı zaviyesinin adı geçmektedir. Balı zaviyesi tarihi Silyon kentinin 5-6 km. kuzeyindeki Tekke köyünde bulunmaktadır. Balıbey Camii'nin etrafında oluşan ve aynı adı taşıyan mahalle ile Balı zaviyesinin bağlantılı olma ihtimali bulunmaktadır (Güçlü, 2004). Daha sonraları mahallede Balıbey Camii vakfı kurularak, mahallenin ve aynı isimli külliye'nin ayakta kalması sağlanmıştır. XIX. yy'a ait kaynaklarda Balıbey Mahallesi ve Balıbey Camii olarak geçmekle birlikte Cumhuriyet döneminde Balbey'e dönüştürülmüştür (Güçlü, 2004).

1978 yılı Nazım İmar Planında ve bu plana göre hazırlanan uygulama imar planlarında Balbey bölgesi için orta yoğunluklu konut alanı kararı verilmiştir. Kent merkeziyle bağlantı kuran ve ana ulaşım akslarına yüz veren adalarda beş ve yedi katlı blok yapı düzeni ile ticaret kullanım kararı önerilmiştir. Bu kararlarla mahalle çeperi yüksek katlı yapılarla çevrelenmiş, mahalle kimliğinin

dışarıdan algılanamaz hale gelmiştir (Yağcı,2009). Kaleiçi'nden sonra Antalya'nın tek organik dokusuna sahip olması bakımından kent belleğinde önemli bir yere sahiptir (Yağcı,2009: 44). Günümüzde Balbey Mahallesi kentsel sit alanı sınırları içinde varlığı tespit edilen Cumhuriyet dönemi konutları, genel olarak 1960-1980 yıllarında inşa edilmiş yapılardır. Dönemsel mimari yapılar olarak nitelenen toplamda 10 adet yapı vardır (Resim 1).

Resim 1: Balbey Mahallesi Kentsel Sit Alanı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı paftası (Cumhuriyet dönemi konutları pafta lejantında C ile simgelenmiş, ayrıca yazar tarafından sarı ile gösterilmiştir. (Kaynak: Antalya B.B. KUDEB ofisi).

Resim 1 (Üstte)'de yer alan paftada Cumhuriyet dönemi konutları işlenmiştir. Alanda yapılan çalışmada 422. Sokakta bulunan 15 kapı numaralı konut ve 418. Sokakta bulunan 40 kapı numaralı konut (Resim 2) incelemeye tabi tutulabilmiştir. Bu konutların incelenebilmesinde konut kullanıcılarının iç mekânın görülmesine izin vermesi etkin rol oynamıştır.

Resim 2. Sol: 422. Sokakta yer alan 15 kapı numaralı konut ve 418. Sokak yer alan 40 nolu kapı (Antalya B.B. KUDEB ofisinden temin edilen paftadan alınmıştır).

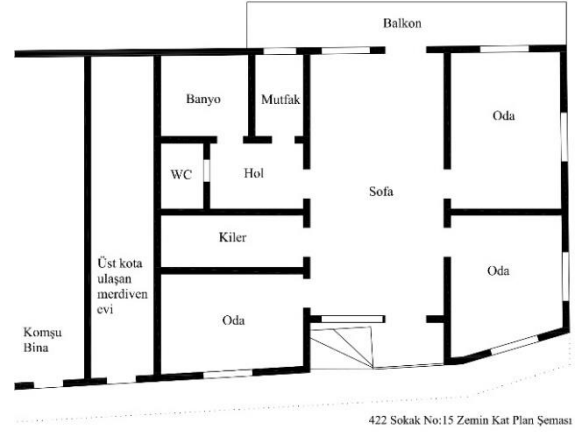
422. Sokak 15 kapı numaralı konut iki katlı olup, üst kat alt kattan bağımsız olarak kullanılmaktadır. Üst kata bina giriş cephesinin yanından çıkan kapalı merdiven ile ulaşılmaktadır. Araştırma sürecinde üst kata girilememiştir. Konutun 1962 yılında inşa edildiği, giriş cephesinde yer alan mermer levhadan anlaşılmaktadır.

Bina giriş cephesine bakıldığında pencere oranlarının geleneksel konutlarda olanın aksine düşey değil yatay bant pencerelere yakın olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum sıhhiyet açısından Cumhuriyet dönemi konutlarında ışığın iç mekâna alınmasının vurgusunu ortaya koymaktadır (Resim 3).

Plan şemasına bakıldığında konut, orta sofalı geleneksel konutları hatırlatmaktadır (Zeylan, 2009; Resim 4). Odalar sofanın iki yanında yer almaktadır. Sofada günlük hayatta kullanılan donatıların bulunması (koltuk, divan vs.), hol gibi bir kullanımının bulunmaması geleneksel konutlarda sofanın kullanımına atıfta bulunmaktadır (Zeylan, 2009; Resim 5).

Resim 3. 422. Sokak 15 kapı numaralı konutun giriş cephesi (Kadir Emre Bakır arşivi).

Resim 4. 422. Sokak 15 kapı numaralı konuta ait plan şeması (Kadir Emre Bakır arşivi).

Resim 5. Sofadan giriş kapısı yönünde görünüm (Kadir Emre Bakır arşivi).

Islak hacimlere sofaya bağlanan holden ulaşılmaktadır (Resim 4-6). Banyo işlevi geleneksel konutlarda yüklük içerisinde bulunan gusülhanede karşılanmakta, tuvalet ise konut dışında bulunmaktadır. (Zeylan, 2009). Konutta yer alan banyo geleneksel konuttaki yıkanma yeri ile karşılaştırıldığında banyonun bağımsız bir mekân haline geldiği görülmektedir. Tuvalet ise konutun içine alınmıştır. Mutfak mekânına sofaya bağlanan holden ulaşılmaktadır (Resim 6). Geleneksel konutlarda mutfağın alt katlarda veya bahçede ayrı bir birim olarak yer aldığı göz önüne alındığında mutfağın incelenen konutta iç mekândan doğrudan kullanılan bir hacme dönüştüğü gözlemlenmektedir (Resim 7; Ulular, 2006).

Resim 6. Islak hacimleri sofaya bağlayan hol (Kadir Emre Bakır arşivi).

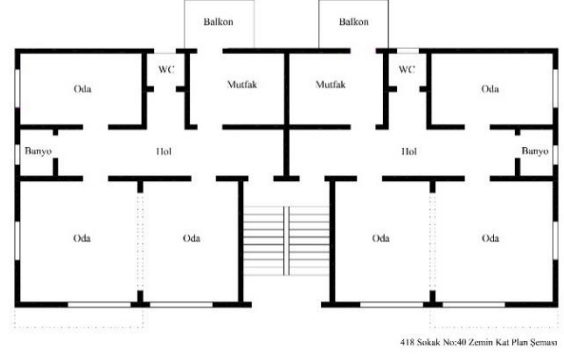
Resim 7. Mutfak (Kadir Emre Bakır arşivi).

418. Sokakta yer alan 40 kapı numaralı konut iki katlı bir apartmandır. Her kata iki daire olmak üzere toplamda dört dairesi bulunmaktadır. İncelemeye konu olan daire konut kullanıcısının izniyle girilen zemin katta yer alan 1 numaralı dairedir (Resim 8).

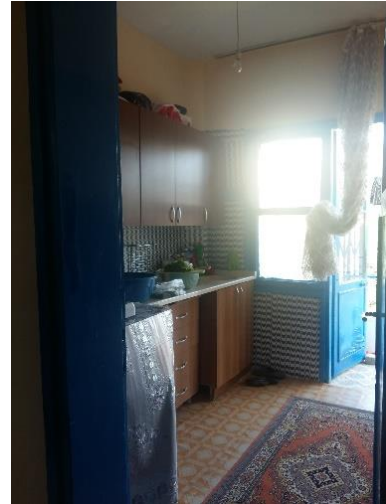
Resim 8. 418. Sokakta yer alan 40 kapı numaralı konut (Kadir Emre Bakır arşivi)

Bina giriş cephesi incelendiğinde, 422. Sokakta yer alan 15 kapı numaralı konutun pencereleriyle benzerlik olduğu görülmektedir. Pencerelerin yatay/ dikey oranları açısından bu konutta da yatay pencereler kullanılmıştır. Böylece güneş ışığının ve havanın iç mekâna alınması sağlanmıştır (Resim 8).

Resim 9. Plan (Kadir Emre Bakır arşivi).

Plan şeması incelendiğinde, geleneksel konuttaki sofanın sadece sirkülasyonu sağlayan hole dönüştüğü görülmektedir. Odalar bu holün etrafına dizilmiştir. Tuvalet, banyo, mutfak gibi mekânlara holden doğrudan erişim sağlanmaktadır (Resim 9). Bu mekânların havalandırılması cepheden sağlanabilmektedir (Resim 10).

Resim 10. Mutfak (Kadir Emre Bakır arşivi).

4. SONUÇ

Sıhhiyet Erken Cumhuriyet döneminde, rejimin bir propaganda aracına dönüştürülmüş bir kavramdır. Eski rejimle yeni rejim karşılaştırılırken eskinin sağlıksız olduğu, yeninin, modern olanın *sıhhi* olduğu vurgusu birçok alanda olduğu gibi mimarlıkta da

mekân üzerinden çokça yapılmıştır. Bu vurguya dönemin dergilerinden olan Arkitekt'te yer alan makale ve yazılarda sıkça karşılaşılmaktadır. Bu yayınlarda konutta sıhhiyet denilince ışık ve havanın iç mekâna alınması ve ıslak hacimlerin mekân örgütlenmesindeki yeri gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda Antalya ili Muratpaşa ilçesi Balbey Mahallesi'nde 1960-1980 yılları arasında inşa edilen konutlar ele alındığında ışık, hava ve ıslak hacimlerin kurgusunun nasıl yapıldığı bu çalışmanın ana inceleme konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada konut kullanıcılarının incelemeye izin vermemesi kısıtlılık oluşturmuştur. İncelenebilen örnekler göz önüne alındığında Antalya'da inşa edilen Cumhuriyet dönemi meskenlerinde yöredeki geleneksel yapıların bire iki oranındaki dikey pencere çözümlerinin aksine doğal ışığın iç mekâna girişini azaltan bant pencere oranlarına yakın olan yatay pencerelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu pencerelerin hava sirkülasyonuna dikkat çekici bir etkisi ise tespit edilememiştir.

Mekânsal anlamda bakıldığında ise tuvalet geleneksel konutlarda iç mekândan bağımsız, avlu veya bahçede yer alırken incelenen Cumhuriyet dönemi konutlarında tuvalete iç mekândan doğrudan ulaşılmaktadır. Geleneksel konutlarda yıkanma mekânının karşılığı olan, oda içinde bulunan, yüklüğün kenarında yer alan gusülhane, araştırmaya konu olan konutlarda holden ulaşılabilen bağımsız bir banyo mekânına dönüşmüştür. Havalandırma sorunları nedeniyle bahçede ayrı birim olan veya zemin katta ana mekânlardan ayrı tutulan mutfak ise Cumhuriyet konutlarında iç mekâna doğrudan bağlantılı mekâna evrilmiştir.

Modern bir kavram olarak sıhhiyet ihtiyacına cevap verecek şekilde konut planında yapılan değişimler, konutu oluşturan mekânsal bağlantıları yeniden kurgulamış, bu kurgunun değişmesi konutta karakteristik öge olan sofayı da etkilemiştir. Bazı örneklerde sofa sadece sirkülasyon amaçlı hole dönüşse de, bazı örneklerde kısmen korunmuştur. Cephede ortaya çıkan açıklık oranlarının değişimi, yapının dış algısını bilinen konut cephesi

algısından farklılaştırmıştır. Böylece geleneksel konutta ortaya çıkan mekân örgütlenmesi ve cephe düzenleme bağlamındaki bu farklılaşmalar, konutu Cumhuriyet ile yeni bir yaşam şablonuna dönüştürmüş ve sıhhiyet bu şablonda ana temayı oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- Anonim. (1949). Umumi Hıfzısıhha Kanununun 250. Maddesine Göre Hazırlanan, Meskenlerin Haiz Olacakları Sağlık Şartlarına Ait Talimat, Arkitekt, sayı 207-208, s. 92-93.
- Bozdoğan, S., 2015. Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür (Çeviren: Tuncay Birkan). Metis Yayınları.
- Çelik Başok, G. (2016). Conservation History of Cultural Heritage in Kaleiçi District in Antalya (From the 20th Century to Present Day), Ankara, METU, Basılmamış Doktora Tezi.
- Faik, Z. (1932). Evlerde Tecdidi Hava. Arkitekt, , sayı 13, s. 24-26.
- Güçlü, M. (2004). Kuruluşdan Günümüze Balıbey Mahallesi. Kebikeç, sayı 18, s. 417-427
- İhsan, A. (1931). İnşa Etmek San'atı. Arkitekt, sayı 2, s. 49-50.
- Karakök, M. E., Örmecioğlu H. T. and Şekerci A. (2018), "To Experience Preservation and Design of Modern Architecture by Combining Original and New Functionality: Antalya Memur Evleri Example", 2nd RMB Reuse of Modernist Buildings Conference, 6-7 April 2018, Portugal.
- Naci, M., 1947. Köylümüzü Sıhhi Evlere Nasıl Kavuşturacağız?, Arkitekt , sayı 181-182, s. 35-37.
- Overy, P. (2007) Light, Air & Openness: Modern Architecture Between the Wars, London, Thames and Hudson.
- Örmecioğlu H.T. 2003, '1850-1950 Yılları arasında Türkiye'de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler, ITU Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ulular, A. B., 2006. Konya’da Geleneksel Konutta Mutfak.Yüksek Lisans Tezi.Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, E. 2016. Modernite, Hijyen ve Bedenin Teşhiri. Megaron Dergisi, sayı 11 (4), s. 502-514.

Zeylan, P. K., 2009. 19.Yüzyıl Sonrası Türkiye’de Toplumsal Değişimlerin Konut Mekanına Etkisi.Yüksek Lisans Tezi.İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ziya, A. (1931). Binanın İçinde Mimar. Arkitekt, sayı 1, s. 14-20.

Ziya, A. (1931-9). Kimyager A.Rıza B. Evi-Adana. Arkitekt, sayı 9, s. 287-295.

URL-1:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0ba950bb0551.94385091 (Erişim Tarihi: 28.05.2018)

URL-2:

http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/33.html

URL-3:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0bfd9198b94.20551518

URL-4:

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

URL-5:

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

URL-6:

<https://www.google.com/maps/@38.35299,35.26515,2847183m/data=!3m1!1e3>

URL-7:

<https://earth.google.com/web/@36.88963444,30.70795026,48.81595437a,2168.06138434d,35y,0.60321637h,0t,0r/data=CIUaUxJLCiUweDE0YzM5MDAxYzNjNGEzNGI6MHgzMzc3NzUwNmU4ZWlzMDEwGWbFJujlcUJAI dEthVFatT5AKhBCYWxiZXkgTWFoYWxsZXNpGAEgASgC>

ERZURUM KENTİ'NDE KİŞİYE TAHSİSLİ BAHÇE TASARIMI ÖNERİSİ¹

Neslihan DEMİRCAN^a, Işık SEZEN^b

Sorumlu Yazar: Işık SEZEN; E-mail: isiksezen@atauni.edu.tr

Özet

Kişiyeye Tahsisli Bahçeler (KTB), yaklaşık 200 yıl önce başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya ülkelerinin kentlerinde yaygın olan bir bahçe anlayışıdır. KTB, insanların yoksul koşullardan kurtarılması için oluşturulmuş, üretim yapıları ve bu ürünler ile gıda ihtiyacını karşılamaları amacı ile hükümet tarafından tahsis edilmiş arazi parselleridir.

KTB kavramı ilk ortaya çıktığı dönemlerde ekonomik gelir kaybı taşıırken günümüzde, kentlerde arsa ihtiyacından dolayı kullanım amacından uzaklaşıp sayı olarak da azalmaktadır. Hızla artan nüfus karşısında meydana gelen çarpık kentleşmeye çözüm olarak karşımıza çıkan kentsel dönüşüm uygulamalarında KTB uygulamalarının gecekondular bölgesinde yerinde koruma ve yeniden canlandırma çalışmalarında alternatif yeşil alan kullanımı olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada; Türkiye'de Erzurum Kenti'nde, özellikle yoksul ailelerin yaşadığı mahallelere yakın, tarıma uygun, imar planında yeşil alan olarak görülen bir devlet arazisinde KTB tasarımı önerisinde bulunularak sadece ailelere ekonomik anlamda destek sağlamak değil, kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında kentsel yeşil alan miktarını arttırmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kentsel dönüşüm
Kişiyeye Tahsisli
Bahçeler
Yeşil alan kullanımı
Gecekondular alanları
Tasarım önerisi

SUGGESTION FOR THE ALLOTMENT GARDEN DESIGN IN ERZURUM

Abstract

Allotment Gardens (AG) are the products of an approach having emerged and expanded nearly 200 years ago in the cities of especially European and then other world countries. AGs are the plots constituted and allotted by central governments to the urban poor to make agricultural production to improve their economic status and fight poverty by using their products to meet food demands.

When it first appeared, AG concept bore the concerns of economic income while it is now faraway from its original purposes and in decreasing trend from the aspect of land size and the number due to the land need for in cities. It is thought that in urban transformation works proposed as the solution for distorted urbanization in housing zones depending on rapidly increasing human population. AG practices can be evaluated as alternative open green spaces in slum in situ conservation and restoration applications areas.

It was aimed in the present study to suggest an AG design on a land property decided to be green space in development plan of Erzurum city, Turkey belonging to government thought to be suitable for the poor in and around the area to make agricultural production. Such a design can not only provide economic support to families but also increase the size of green spaces in scope of urban transformation studies.

Keywords

Urban transformation
Allotment Gardens
Green space use
Slum land
Design suggestion

¹ Bu araştırma Atatürk Üniversitesi 2015/2 ve 2015/4 no'lu Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

^a Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Erzurum

^b Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum

Makale Bilgisi: Araştırma Makalesi; Başvuru: 06.9.2018; Düzeltme:15.10.2018; Kabul: 30.10.2018; Çevrimiçi yayın: 25.12.2018.

Atıf için: Demircan, N., Sezen, I. (2018). Erzurum Kenti'nde Kişiyeye Tahsisli Bahçe Tasarımı Önerisi, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 2:2, 21-33.

© 2018 ATA PTD, Tüm Hakları Saklıdır.

1. GİRİŞ

Kişiye Tahsisli Bahçeler (KTB), genellikle bir arada düzenlenen, bireylerin veya ailelerin devraldığı 200-400 m²'lik birkaç küçük arsa parçasının bir araya getirilmesi ile oluşmuş bahçelerdir. Günümüzde de başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde örnekleri bulunan KTB'in fonksiyonu bitki üretilen alanlar olması değil aynı zamanda rekreasyon alanı ve sosyal toplanma mekanı olmasıdır (Sezen, 2016).

Kent küçük bahçeleri adı ile de anılan bu bahçeler 100 yılı aşkın süre önce ilk kez Almanya'da tesis edilmiştir (Gröning and Schmitt, 1975). Bu bahçeler farklı isimlerle anılmıştır. Almanya'da eskiden Armengarten, Schrebergarten, Arbeitergarten isimleri ile tanımlanan bahçelere günümüzde Kleingarten adı verilmektedir (Richter, 1981).

KTB'ler kent ve kentliler için birçok fayda sağlamaktadır. KTB'de yetiştirilen doğal bitki türleri ile biyolojik çeşitlilik artmaktadır. Kentsel alanlarda biyolojik çeşitliliğin artması kent ekosistemini olumlu yönde etkilemektedir. Kentlerde yeşil alan olarak değerlendirildikleri için insan sağlığı üzerine de olumlu etki sağlamaktadırlar. Bu bahçeler, kentsel çevre sorunlarını azaltmada da önemli bir rol oynamaktadır. Geçmişten günümüze gelen kent kültürünün bir parçası olan bahçelerin gelecek nesillere de aktarılabilmesi için başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok Dünya ülkesi projeler üretmektedir (Sezen, 2016).

Türkiye'de ise bu bahçeler; küçük bahçe, halk bahçesi, kent bahçesi, hobi bahçesi ve kent küçük bahçesi şeklinde adlandırılmaktadır. Birden çok kent küçük bahçesine de kent küçük bahçe parkı adı verilmektedir (Özkan, 1994).

Ülkemizde bu bahçe örneklerine rastlanmaktadır. Bursa'da Küçük Bahçe Tesisleri projelendirme çalışmaları yapılmıştır. 1985 yılında uygulaması başlayan bahçeler 1986 sonunda kullanıma açılmıştır. Bu proje Bursa Belediyesi tarafından uygulanmıştır.

Bahçeler, Bursa-İstanbul karayolu üzerinde kent merkezinden 10 km uzaklıkta Küçükbalıklı mevkiinde konumlandırılmıştır.

Bursa Küçük Bahçeleri'nin kapladığı alan toplam 26 500 m² büyüklüğündedir (Şekil 1). Bu bahçeler sadece emeklilere iki yıllığına sözleşmeli olarak kiralanmaktadır. Bahçelerde, hayvan yetiştirilmesi yasaktır. Mevsimlik çiçekler, çim ve yer örtücü bitkiler ile çeşitli sebzeler yetiştirilebilmektedir (Kılıç, 1995).

Şekil 1. Bursa Küçük Bahçe Tesisleri (URL-1)

İzmir Kent Bahçeleri'nin kapladığı alan 13 950 m²'dir. Her biri 140-160 m² büyüklüğünde 44 parselden oluşmaktadır. Parsellerde bahçe evi bulunmamaktadır. İzmir Kent Bahçeleri de emeklilere bir yıllığına sözleşmeli olarak kiralanmaktadır (Kılıç, 1995).

Kayseri Karpuzatan Hobi Bahçesi, 2008 yılında kurulmuş olup 3 yıl süre ile kiralanma işlemi yapılmaktadır (Şekil 2). Emekli veya 50 yaş üstü kişilere kiralanmaktadır.

Şekil 2. Kayseri Karpuzkatan Hobi Bahçesi (URL-2)

Atatürk Üniversitesi, Hobi Bahçesi, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü tarafından 2011 yılında yaptırılmıştır. Ata Botanik Bahçesi'nin batısında bulunan Atatürk Üniversitesi Hobi Bahçesi, 96 adet bahçe içermekte olup, her bir bahçe 88 m² olarak planlanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Atatürk Üniversitesi Hobi Bahçesi (Orijinal, 2018)

Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği (A.O.Ç) alanına 2000 yılında kurulan hobi bahçeleri kentlinin büyük ilgisini çekmiş ve yoğun talep görmüştür. Toplam 60 000 m²'lik alanda yer almış 200 m² büyüklüğünde 520 adet parselden oluşan hobi bahçesi dört yıllık sürelerle kiralanmaktadır. Her parselde malzeme deposu, pergola, içme ve kullanma suyu hizmeti verilmiştir. Alanda genel otopark ve toplu kullanım alanları, kafeterya, çocuk oyun alanı spor alanları yapılmıştır. Alanın genel bakımı A.O.Ç elemanları tarafından yapılarak güvenlik ve bilgilendirme hizmetleri verilmektedir (Erduran ve Sülüsoğlu, 2006).

Bu örneklendirilen kişiye tahsisli bahçe örnekleri kentsel tarım alanları olarak da kent bostanları ismi ile karşımıza çıkmaktadır. 1500 yıldan fazla kentsel tarım alanı olan Yedikule Bostanları (Şekil 4) Osmanlı ve Bizans'tan günümüze ulaşabilmiş tek kentsel tarım alanı örneği olarak bilinmektedir (Koca, 2014).

2018 yılı içinde Yedikule Bostanları olarak bilinen alanın, tarım konseptli Kentsel Tarım Parkı projesi olarak planlara işlenmesi İBB Meclisi'nde oy çokluğu ile onaylanmıştır (URL-3).

Şekil 4. Yedikule Bostanları (URL-4)

İstanbul'da 700 yıllık bir geçmişi olan ve asırlardır kentsel tarım alanı olarak değerlendirilmiş olan Boğazköy Kuzguncuk

Bostanı (Şekil 5) 1990'lardan bu yana her 10 yılda bir imara açılmak istenmiştir (Anonim, 2016a).

Şekil 5. Boğazköy Kuzguncuk Bostanları (URL-5).

Türkiye'de kentsel tarım alanı olarak asırlardan beri kullanılan önemli bir başka alan ise Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri'dir. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir.

Bahçe kültürünün çok önemli olduğu bir coğrafyada yer alan Hevsel Bahçeleri, tarih boyunca halkın kullanımına açık olmuştur. 30'u aşkın uygarlığın izlerini taşıyan bir bölgede 8 000 yıldır bahçe olarak kullanılmasının yanında tarımsal, kültürel, tarihi olarak da özgün bir değere sahiptir (Anonim 2016b).

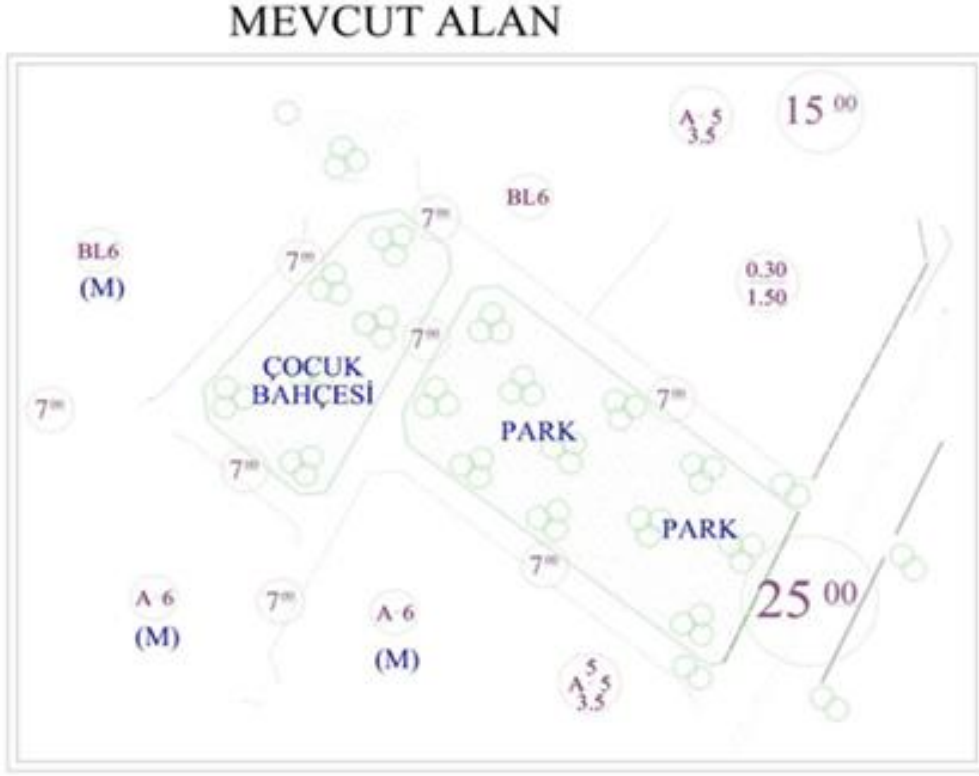
Yurt dışında tarih boyunca var olan, günümüzde de örnekleri bulunan toplum bahçelerinin bir türü olarak Kişiyeye Tahsisli Bahçeler (KTB) alternatif yeşil alan olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada da ideal bir KTB tasarım önerisi sunmak amaçlanmıştır.

Türkiye'den Erzurum kenti ele alınarak, kentin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan mahallerine yakın olan tarıma elverişli bir arazide KTB modeli geliştirilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmanın ana materyalini Erzurum Kenti Palandöken Belediyesi Osman Bektaş Mahallesi'nde yer alan imar planında park alanı olarak görülen yaklaşık 7447 m²'lik alan oluşturmaktadır (Şekil 6). Palandöken Belediyesi'nden temin edilen alana ait imar planı, kadastro durumu ve sayısal köşe koordinatları yardımcı materyalleri oluşturmaktadır. Çalışma alanı Palandöken Dağı

eteklerinde toplu konut alanları ve gecekonduların bulunduğu bölgede yer almaktadır (Şekil 7).

Şekil 6. Proje Alanı İmar Sınırları

Şekil 7. Proje Alanı Görüntüleri

Çalışma konusu ile ilgili literatürler taranmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın olan Kişiyeye Tahsisli Bahçe örnekleri incelenerek Türkiye’de bu tür bahçelerin uygulanabilirliği üzerine incelemeler yapılmıştır. Avrupa’daki örnekler incelendikten sonra Türkiye’de de bu bahçe anlayışının yaygınlaştırılması ve örnek oluşturması için Erzurum kentinde belirlenen bir alanda proje önerisinde bulunulmuştur. AutoCAD programı kullanılarak Sörvey, Avan Proje, Kesin Proje, Plantasyon Projesi, Sulama Projesi, Kesit ve Detaylar, Aydınlatma Projesi paftaları oluşturulmuştur.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Erzurum Kenti Örneğinde Kişiyeye Tahsisli Bahçe Tasarımı

Erzurum Palandöken Belediyesi’nden yaklaşık 7447 m²’lik imar planında park alanı olarak görülen Palandöken İlçesi Osman Bektaş

Mahallesi sınırları içinde bulunan alanın imar planı, kadastro durumu ve sayısal köşe koordinatları alınarak sörvey çalışmasından sonra proje önerisinde bulunulmuştur.

3.1.1. Sörvey Çalışması

Palandöken Belediyesi’nden alınan sayısal veriler doğrultusunda arazi ziyaret edilmiş ve görülen her şey çalışmanın sörvey kısmına işlenmiştir. Çalışma alanı güneyden kuzeye (Palandöken Dağı’ndan-Kente) doğru uzanan bir kama gibi asimetrik iki parçadan oluşmaktadır. Alanın güney kısmından kuzey kısmına doğru bir eğim bulunmaktadır. Alanın etrafında toplu konut siteleri ve metruk yapılar ile bir adet telekomünikasyon vericisi bulunmaktadır. Çalışma alanında tasarlanacak olan küçük kent bahçeleri insanların rahat, güvenilir ve keyifli vakit geçirebilmeleri için Palandöken Belediyesi’nin imar durumu dikkate alınarak peyzaj tasarım ilkeleri çerçevesinde oluşturulmuştur (Şekil 8).

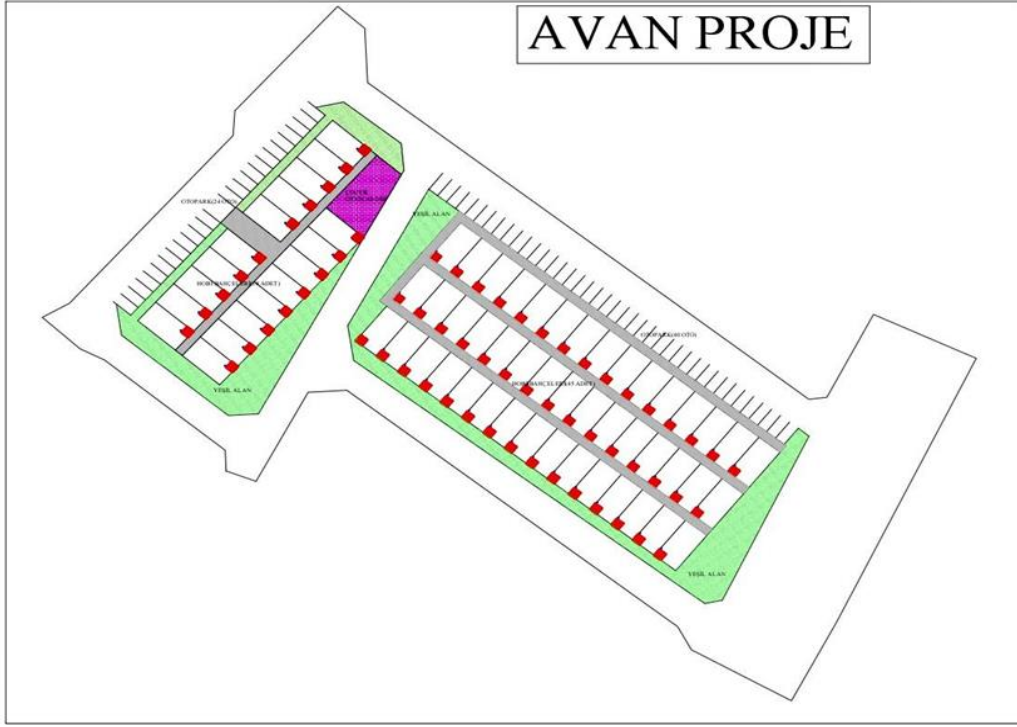
Şekil 8. Çalışma Alanının Sörvey Çalışması

3.1.2. Avan ve Kesin Proje

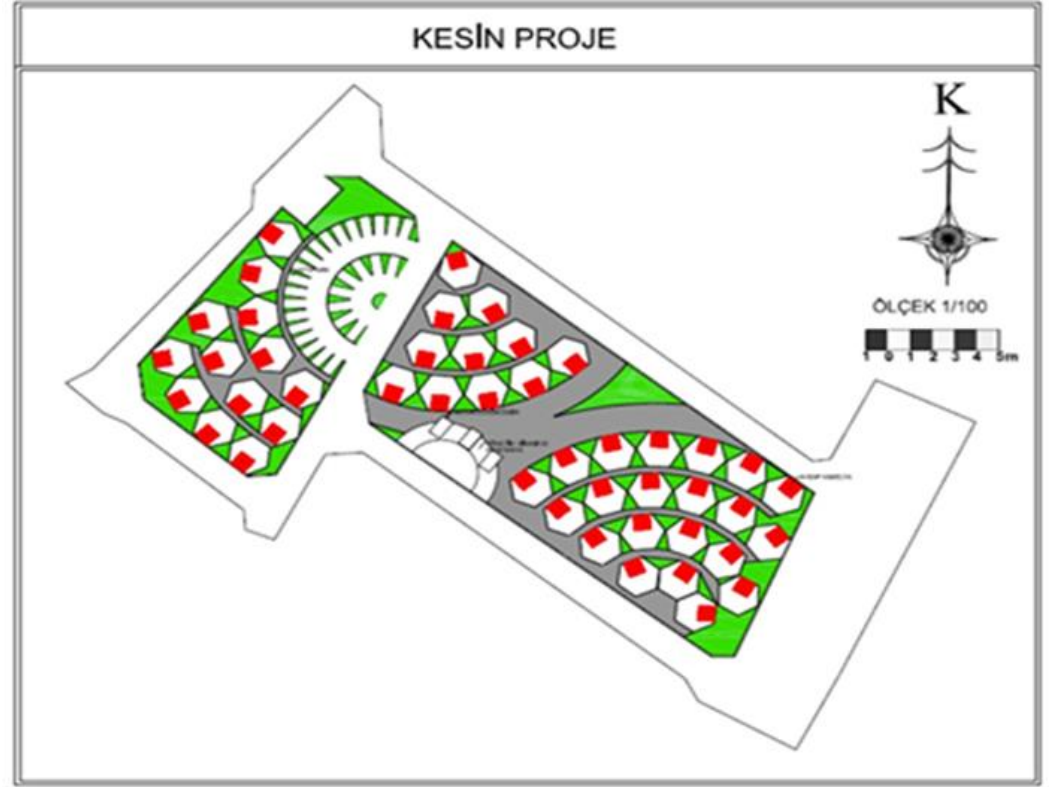
Tasarımda seçilen tüm materyaller Erzurum kentinin iklim kriteri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Avan projede (Şekil 9) peyzaj tasarımı anlamında eksiklikler

olduğu düşünülerek Kesin projede farklı bir tasarım dili kullanılmaya karar verilmiştir. Kesin projede (Şekil 10) 45 adet 70-80 m²’lik bahçeler, güvenlik noktaları, otoparklar (27 adet), tuvalet, yönetim binası ve kafeterya

planlanmıştır. Yönetim ve kafeterya binasının elektrik ve bir kısım ısınma ihtiyaçları binanın çatısına ve geniş cam yüzeylerine yerleştirilen güneş panelleri ile sağlanmaktadır.

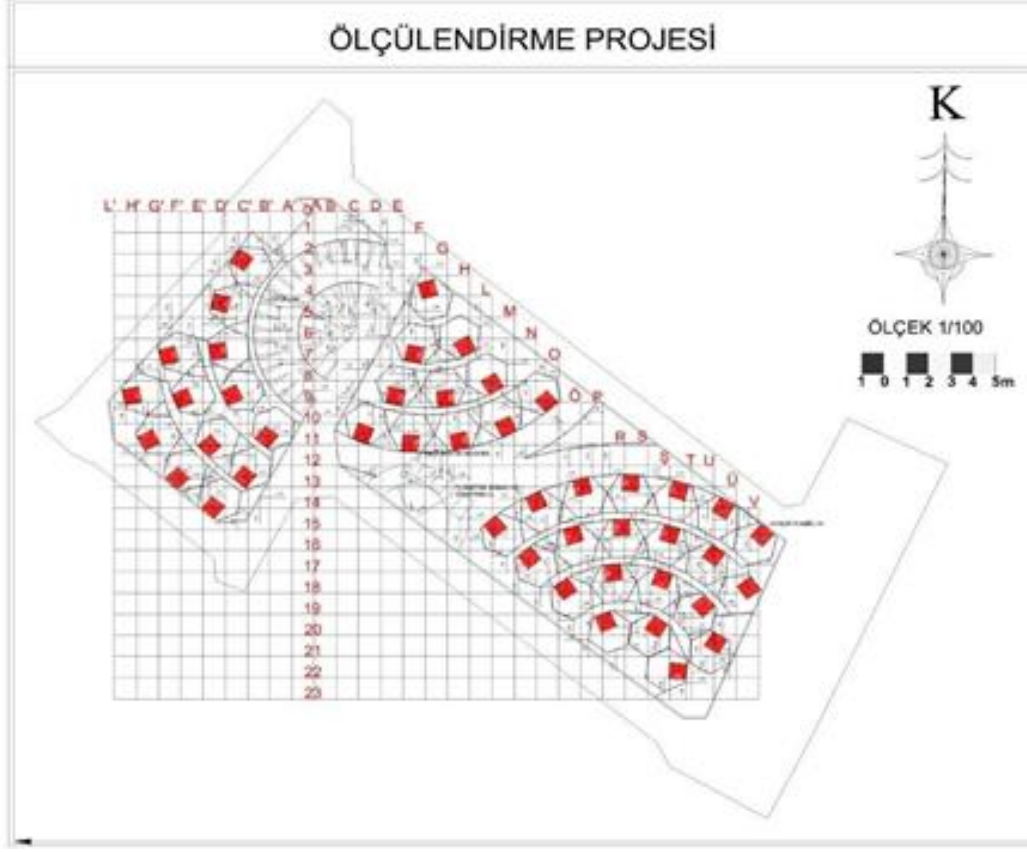
Şekil 9. Avan Proje

Şekil 10. Kesin Proje

3.1.3. Ölçülendirme Projesi

1/200 ölçeğinde hazırlanan ölçülendirme projesi ile tasarımın alana uygulanması sağlanacaktır. Şekil 11’de ölçülendirme projesi verilmiştir.

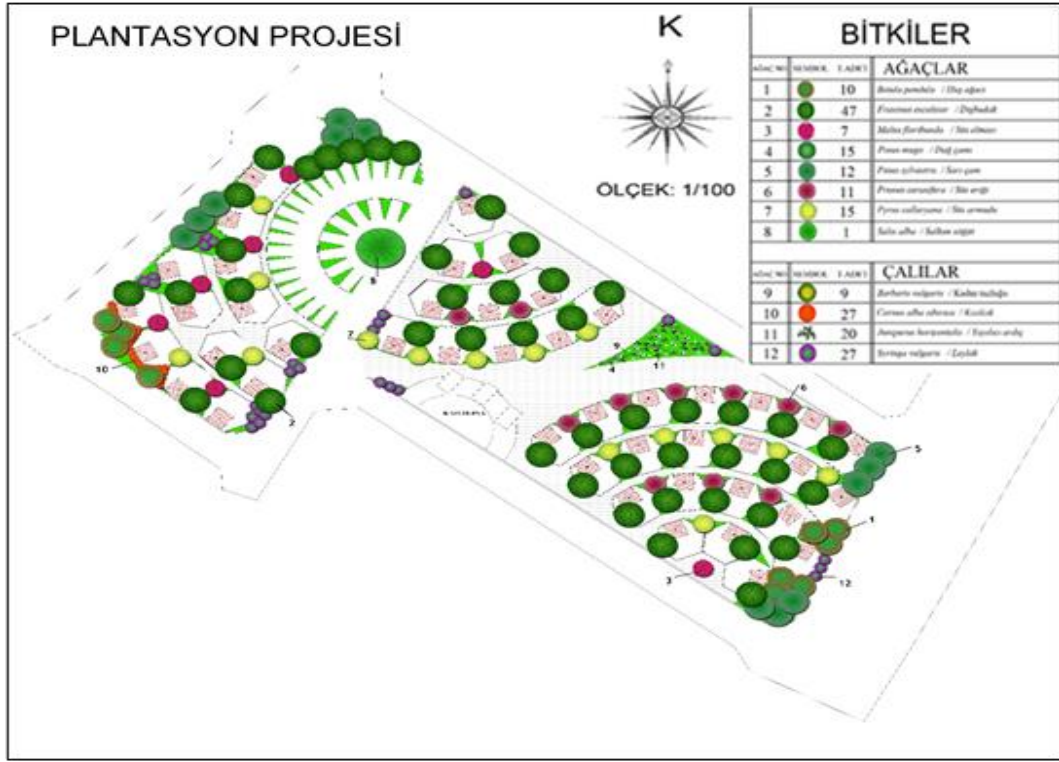

Şekil 11. Ölçülendirme Projesi

3.1.4. Plantasyon Projesi

Bahçenin çevreleme elemanı olarak ahşap ve yeşil çit kullanılmıştır. Alanın plantasyonunda yörede doğal olarak yetişen bitkilerden; *Betula verrucosa*, *Acer negundo*, *Fraxinus excelsior*,

Berberis thunbergii, *Ribes aureum* kullanılmıştır. İbrelili ve herdem yeşil bitkilerden *Pinus sylvestris*, *Pinus mugo* ve *Juniperus horizontalis* bitkisel tasarımda kullanılmıştır. Plantasyon projesi Şekil 12’de verilmiştir.

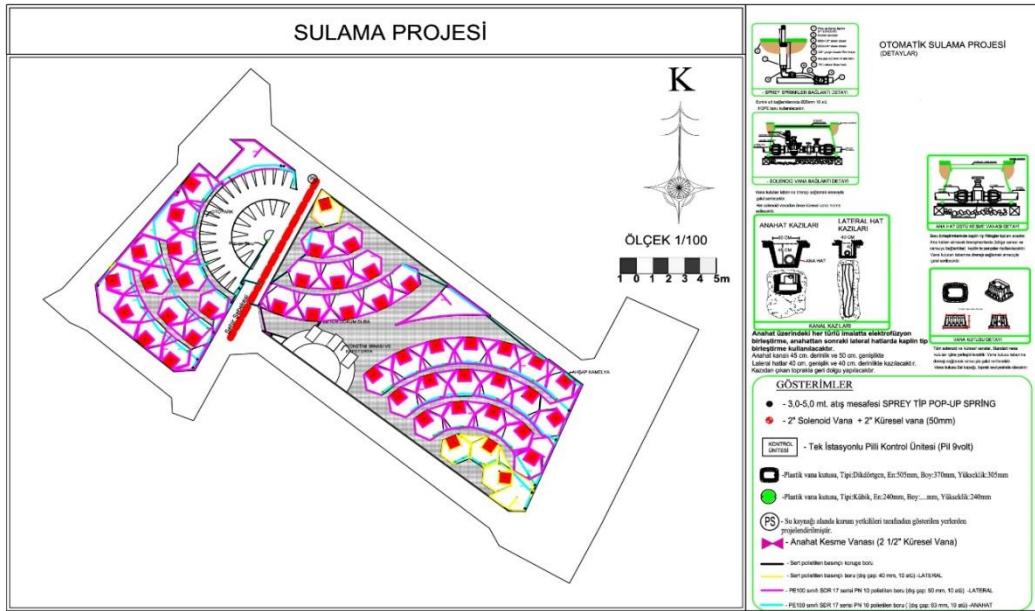

Şekil 12. Plantasyon Projesi

3.1.5. Sulama Projesi

Alanın sulama ihtiyacının tamamı otomatik yağmurlama sulama ile sağlanmakla birlikte

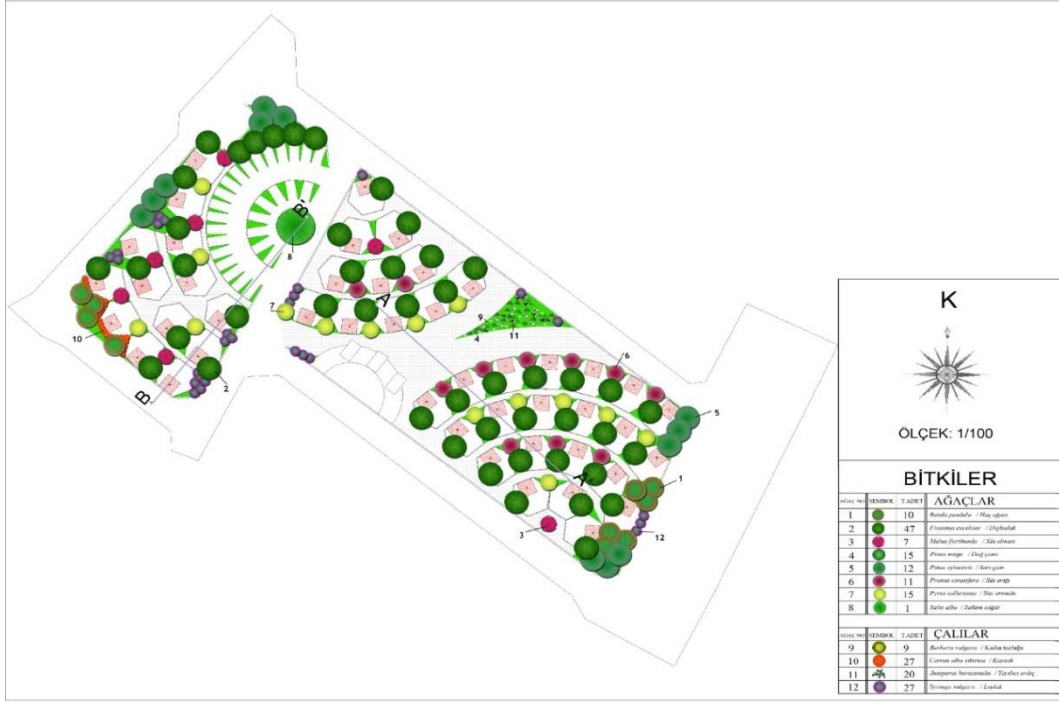
her hobi bahçesinde can suyu bulunmaktadır. Sulama projesi Şekil 13’de verilmiştir.

Şekil 13. Sulama Projesi

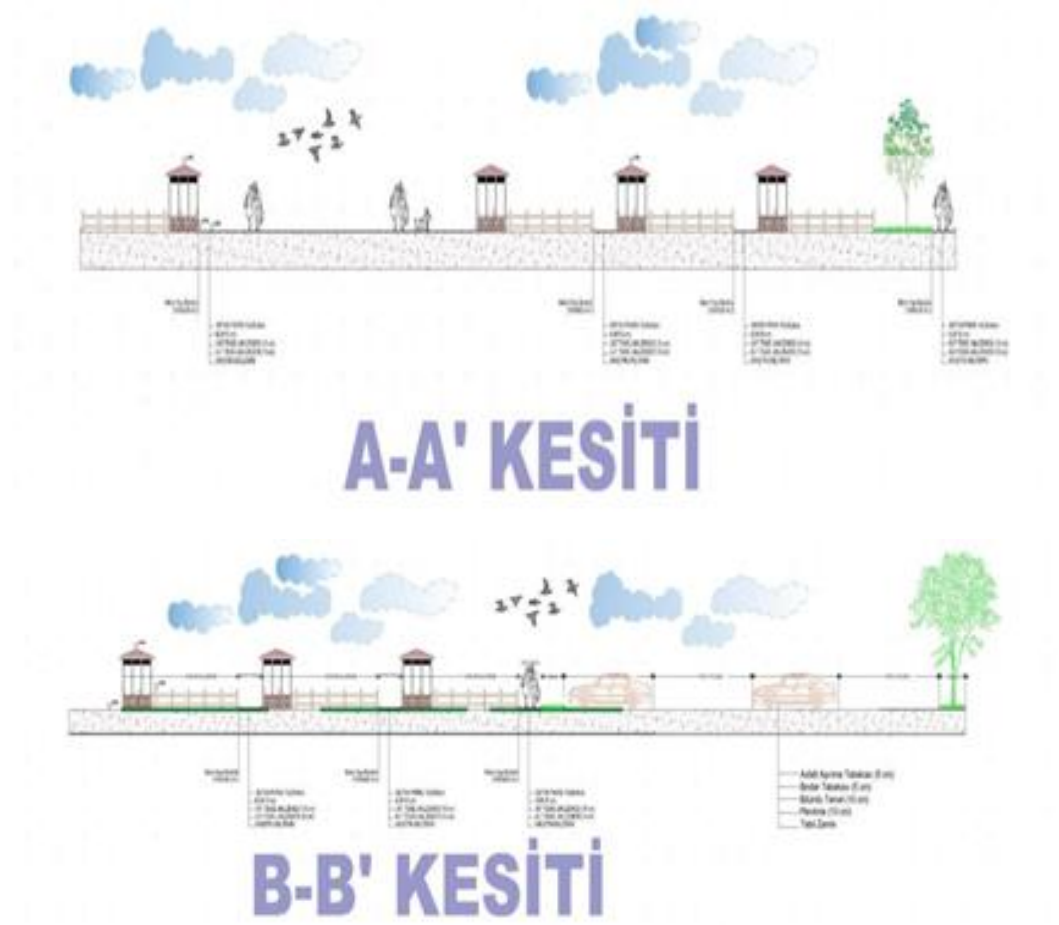
3.1.6. Kesitler

Alınan A-A' ve B-B' kesitleri Şekil 14’de belirtilmiştir.

Şekil 14. Kesit Proje

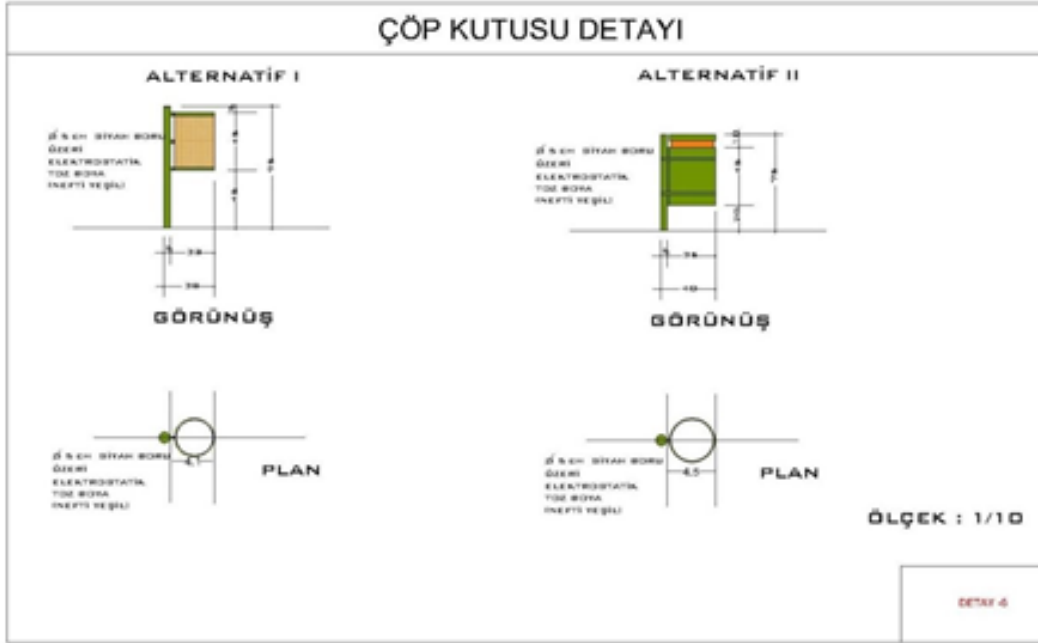
Şekil 15’de kesit görünüşler görülmektedir.

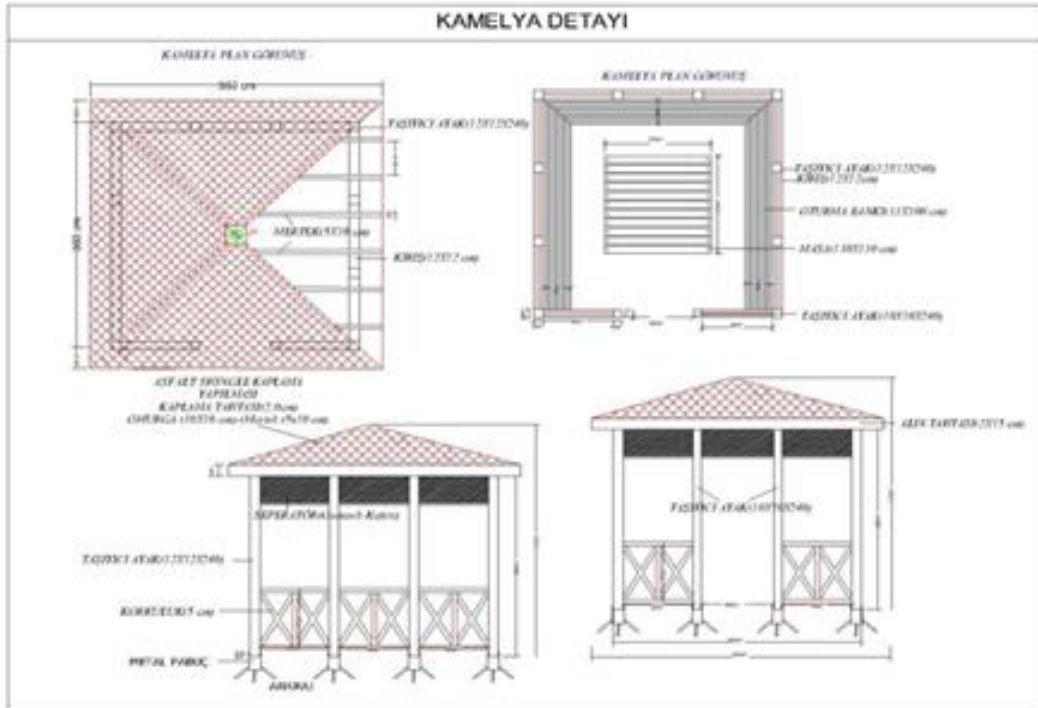
Şekil 15. Kesit Görünüşler

3.1.7. Detaylar

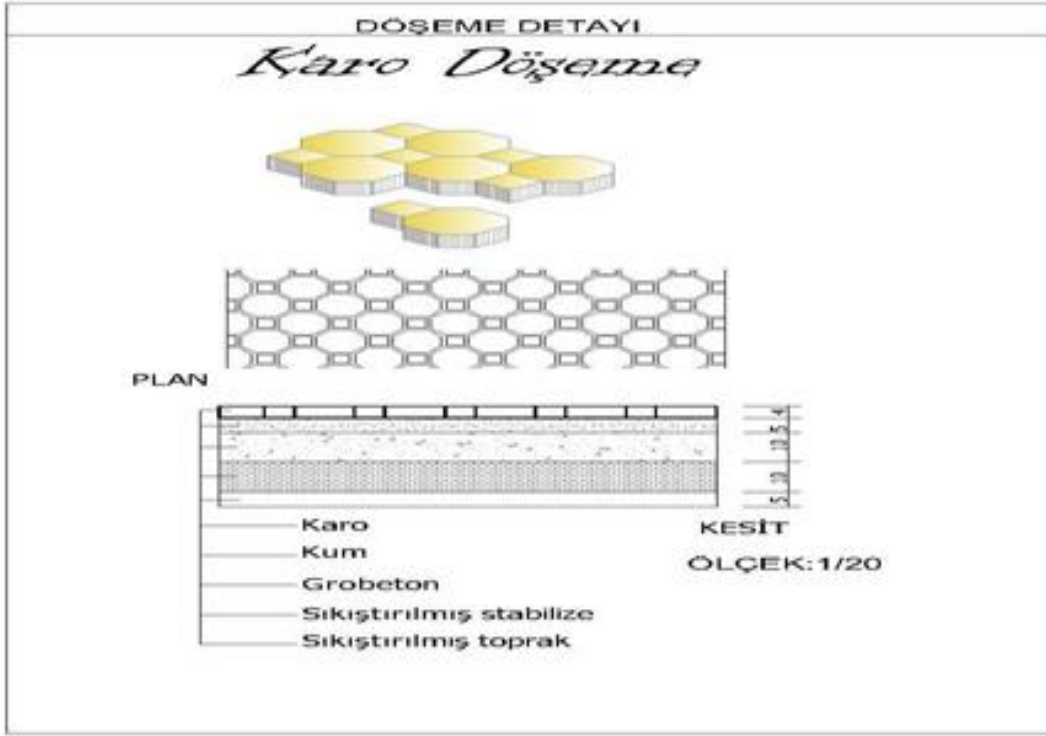
Projede kullanılan peyzaj donatı elemanlarının bazılarında detaylar verilmiştir (Şekil 16, 17, 18, 19).

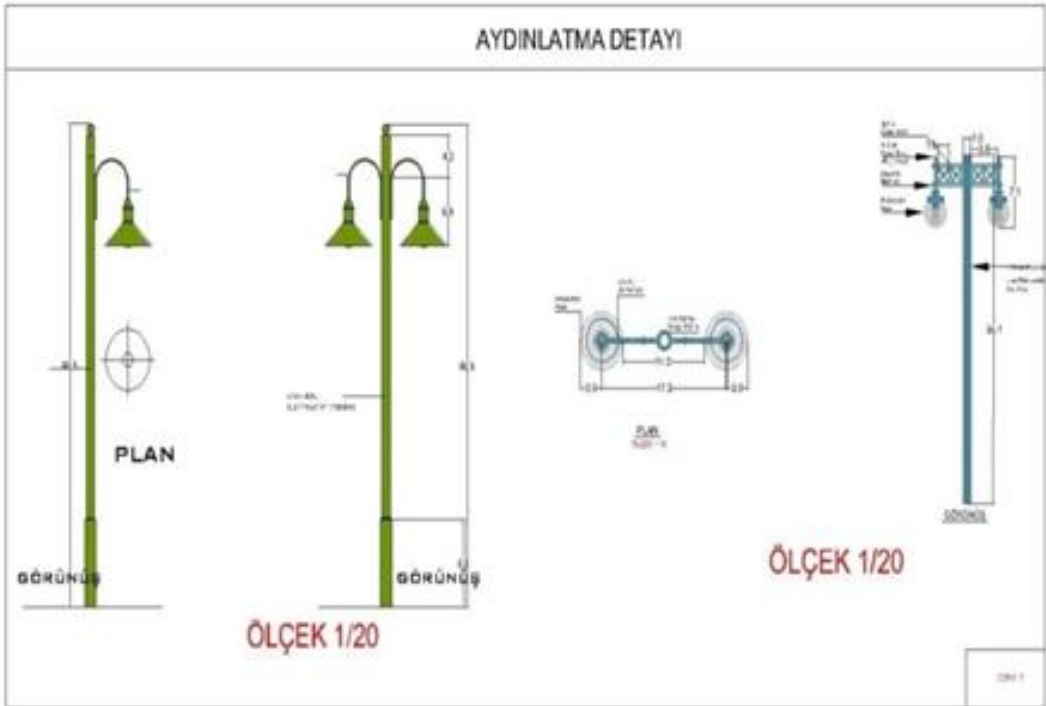
Şekil 16. Çöp Kutusu Detayı

Şekil 17. Kamelya Detayı

Şekil 18. Döşeme Detayı

Şekil 19. Aydınlatma Elemanları Detayları

4. SONUÇ

Günümüz kentlerinde hızlı nüfus artışı, kentleşme ve yoğun yapılaşmaya yol açmıştır. Beton yığını haline gelen kentlerde hava, su, gürültü, toprak kirliliği, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı gibi çevre sorunları da

artış gösterince yaşam kalitesi düşmeye başlamıştır.

Gecekondu ve çöküntü alanları kent imajını etkilemektedir. Kentlerde aşırı nüfus artışı arsa rantlarını artırarak, yeşil alan gibi kamusal

alanlara ayrılması gereken bölgeleri sınırlamaktadır. Bunun sonucu olarak kentler yeşil alan ve rekreasyon alanlarından yoksun kalmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile kentlerin yaşanabilirliği artırılmaya çalışılmaktadır.

Kentlerin oksijen kaynağı, akciğeri olarak tanımlanan yeşil alanların miktarının kent parkları, mahalle parkları, kamu kurumu ve konut bahçeleri, yol meydan ve refüj bitkilendirmeleri dışında da alternatif yeşil alanların planlanmasıyla artırılması gerekmektedir. Bu şekilde gelecekte yapı yığını olma ihtimali olan kent yakın çevresi arazileri koruma altına alınabilecektir.

Yurt dışında tarih boyunca var olan, günümüzde de örnekleri bulunan toplum bahçelerinin bir çeşidi olan KTB kent tasarımlarında alternatif yeşil alan olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de Erzurum Kenti’nde, özellikle yoksul ailelerin yaşadığı gecekodu bölgelerinde tarıma uygun devlete ait boş arazilerde bu tür bahçelerin oluşturulması ile sadece ailelere ekonomik anlamda destek sağlamak değil, kentsel dönüşüm çalışmalarında kentsel yeşil alan miktarının artırılmasında da alternatif sunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı; Avrupa kentlerinde kentsel planlamalarda KTB’in politik, sosyal, ekolojik yönden etkilerini belirlemek ve Türkiye kentleri için de KTB modeli önermektir. Bu bağlamda, kentsel planlama sürecinde KTB yönetimi için destekleyici uygulamalar ile KTB hakkındaki bilgi ve görüşlerin çok boyutlu olarak paylaşılması için disiplinler arası bir çalışma platformu oluşturulması gerekmektedir.

Yurt dışında çok örneği olmasına rağmen Türkiye’de KTB örneği bulunmamaktadır. Günümüzde Türkiye’de hobi bahçeleri uygulamaları bulunmaktadır. Ancak KTB’de asıl amaç hobi değildir. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan kent halkına devlet tarafından çok düşük fiyata kiraya verilen arazi parsellerinde bahçe düzenleme imkanı tanımaktır. Yoksul kentli bahçevanlık

yaptığı bu bahçeden elde ettiği başta sebze olmak üzere ürünlerle kendisinin ve ailesinin besin ihtiyacını karşılamaktadır. Son yıllarda bu bahçeleri rekreasyon amaçlı olarak da kullanabilmektedirler.

KTB, kentsel dönüşüm çalışmalarında gecekodu alanlarında yerinde koruma veya yeniden canlandırma uygulamalarında çöküntü bölgelerinde yapısal iyileştirmelerle birlikte yeşil alan kullanımına da hem sosyal hem de ekonomik anlamda olumlu destekler sağlayacaktır. Kent bütününde çok yer verilen tek tip yüksek katlı binalar yerine kentin kimliğinin bir parçası olan gecekodu alanlarında kentsel ve kırsalı bütünleştiren bir kentsel tasarım oluşturma şansı doğuracaktır.

KTB, amaç dışı arazi kullanımının önüne geçerek kentsel alan kullanım değerini artıracaktır. Kentlerde biyolojik çeşitliliği artırma, su döngüsünü sağlama, mikroklimatik ortam oluşturma, iklimi düzeltme gibi etkileri ile ekosistem üzerinde olumlu olacak, kentsel yeşil ağa katkı sağlayacaktır.

KTB, kentsel peyzajı etkilediği gibi metropoliten bölgelerin biyolojik çeşitliliğini artırmakta, altyapı tesisleri boyunca doğrusal yeşil bölge oluşturarak diğer kentsel bölgelerle bağlantı kurmada rol oynar.

KTB, kentlerde iklimi düzenleme etkisine sahiptir. Kentsel ısı adalarının etkisini azaltır. Sosyokültürel yönden KTB, mahalle düzeyinde sosyal bir bağ, sosyal bir mekân oluşturma imkânı sağlamaktadır. Rekrasyonel fonksiyonlara sahiptir. Kent dokusundaki yeşil alanlarla bağlantı sağlayarak yeşil alan miktarının artırılmasında etkindir.

5. KAYNAKLAR

Anonim 2016 a. Tarihi Yedikule Bostanları. <http://yedikulebostanlari.tumblr.com/> (Erişim Tarihi: 06.01.2016).

Anonim 2016 b. T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Genel Müdürlüğü, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44403/diyarbakir-kalesive-hevsel-bahceleri-diyarbakir.html> (Erişim Tarihi: 06.01.2016).

- Gröning, G, Schmitt, V.1975. Entwicklung von Zielvorstellungen zur Eingliederung Städtischer Kleingarten. Das Gartennam,24,9.
- Erduran F, Sülüsoğlu M, 2006. Hobi Bahçelerinin Kent Ekolojisinde ve Gelişiminde Önemi ve Kocaeli-İzmit Örneği. VI. Ulusal Ekoloji Sempozyumu. Diyarbakır.
- Koca, A. 2014. İstanbul'un Yaşayan İki Bostanı Neden Yok Edilmek İsteniyor? Yapı 386, 58-63.
- Kılıç, H., 1995, İzmir Kenti Örneğinde Kent Küçük Bahçeleri Planlama Olanakları Üzerine Araştırmalar, Yüksek lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, p. 102.
- Özkan, B. 1994. Kentsel Rekreasyon Alan Planlaması Ders Notları (Basılmamış) E. Ü. Z. F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.
- Richter, G. 1981.Handbuch Stadtgrün, München, Wien, Zürich.
- Sezen, I. 2016. Allotment Gardens in European Garden Art, Their Importance for Urban Landscape and Allotment Garden Concept among Turkish Cities'. 53rd International Conference on Food and Agricultural Engineering (ICFAE) Bangkok, Thailand 11st-15th May, 2016
- URL-1.
[http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-287-hobi_bahceleri#PopupGoster\[popup\]/0/](http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-287-hobi_bahceleri#PopupGoster[popup]/0/)
(Erişim Tarihi: 20.10.2018)
- URL-2.
<http://www.canlimobeseizle.com/uydu-goruntusu-haritasi/kayseri-karpuzatan-hobi-bahcesi-uydu-goruntusu-haritasi/>
(Erişim Tarihi: 20.10.2018)
- URL-3.
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/928417/Yedikule_Bostanlari_nin_akibeti_belli_oldu.html (Erişim Tarihi: 20.10.2018)
- URL-4. https://www.ntv.com.tr/turkiye/tarihi-yedikule-bostanlari-planlari-islendi,EfWXL7ag-UGY_890yW_u9A
(Erişim Tarihi: 25.10.2018)
- URL-5.
<https://www.istanbultakipte.com/haberler/cevre/kuzguncuk-bostaninda-domuz.html>
(Erişim Tarihi: 20.10.2018).

ERZURUM'DA KENTSEL MEKÂNLARDA KULLANILAN BAZI KENT DONATI, ZEMİN VE BİTKİSEL ELEMANLARININ ERGONOMİK VE ANTOPOMETRİK YÖNDEN İNCELENMESİ¹

Elif AKPINAR KÜLEKÇİ^a

E-mail: eakpinar@atauni.edu.tr

Özet

Bu çalışma Erzurum iline bağlı beş farklı kentsel mekânda (Kent merkezi, Üniversite Kampüsü, Yenişehir, Yıldızkent ve Kayakyolu) yürütülmüştür. Bu kapsamda kaldırımlar, yaya, bisiklet ve koşu yolları, merdivenler, rampalar, aydınlatma elemanları, oturma elemanları, çocuk oyun alanları, bilgi iletişim levhaları, çöp kutuları, bitkisel ve yapısal çevreleme elemanları incelenmiştir. Daha sonra her bir kentsel mekân için, kullanılan malzeme ve alanın yükseklik, genişlik, eğim, malzeme çeşitleri, konum, kapladığı alan gibi çeşitli kriterleri değerlendirilmiştir. Değerlendirmede, 0: yetersiz, 1: tam yeterli değil, geliştirilmesi gerek ve 2: yeterli olmak üzere üç farklı puanlama sistemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yapılan puanlama tablosu ve yüzdelik değerler incelendiğinde, genellikle en yüksek değerler Üniversite Kamüsü'nde olurken en düşük değerler ise Kayakyolu ve Yenişehir semtinde gözlemlenmiştir. Bu çalışma ile kentsel mekânlarda kullanılan, yapısal ve bitkisel donatı elemanlarının kent peyzajı, ergonomik ve antropometrik ölçüler açısından uygunluğu değerlendirilmiştir. Bu amaçla alanda yapılan gözlem, inceleme ve değerlendirmeler sonucu, yapılan yanlış ve doğru uygulamaların neler olduğu ve yanlış uygulamalara yönelik çözüm önerilerinin neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kentsel mekânlar
Donatı elemanları
Ergonomi
Antropometri
Erzurum

EVALUATION OF SOME URBAN EQUIPMENT ELEMENTS USED IN URBAN SPACES IN ERZURUM CITY IN TERMS OF THEIR ERGONOMICS AND ANTHROPOMETRICS

Abstract

This study was carried out over five different urban spaces (City center, University, Yenişehir, Yıldızkent and Kayakyolu) in Erzurum city centre. In this context, pavements, pedestrian sidewalks, bicycle lanes and runways, stairs, ramps, lighting elements, seating elements, playgrounds, information communication boards, garbage cans, plant and solid non-living surrounding elements were evaluated. Then, for each urban space, various criteria such as the materials used, height, width and slope of the sites, material types, location, surface area were evaluated. In the evaluation, scores ranged from 0 (inefficient) through 1 (not fully efficient and needing improvement) and 2 (efficient). When the scoring table and percentage values were examined, the highest values were found in the University and the lowest values were observed in Kayakyolu and Yenişehir districts. With this study, the suitability of structural and plant equipment elements used in urban spaces were evaluated in terms of urban landscape, ergonomic and anthropometric measurements. For this purpose, as the result of the observations, examinations and evaluations conducted in the field, wrong and true applications and solutions proposals tried to be determined in the study.

Keywords

Urban spaces
Equipment elements
Ergonomics
Anthropometry
Erzurum

¹ Bu çalışma 4-6 Ekim 2018 tarihleri arasında Dicle Üniversitesi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

^a Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum

1. GİRİŞ

Peyzaj Mimarlığı meslek disiplini hem kentsel ve kırsal alanlarda insanlar için yaşanabilir, koruma ve kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilir, düzenli ve yaşanabilir bir çevre planlamakta ve tasarlamakta, hem de ekolojik, ekonomik, fonksiyonel ve estetik ilkeler çerçevesinde peyzaj planlama, peyzaj tasarım, onarım, koruma ve bakım çalışmalarını yürütmektedir. Gelişen ve değişen global dünyada kentleşme insanları estetik değerlere sahip, modern ve çağdaş kentler oluşturmaya yönlendirmektedir.

Halka açık, insanların serbest zaman geçirip, kentsel yaşam içerisinde hoşça vakit geçirdikleri kentsel mekânlar, aynı zamanda insanların yaşamını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir kılmakta önemli bir role sahiptir. Bu bakımdan kullanılacak kentsel tasarım ürünlerinin, kent kimliğini tamamlayıcı, çevre ile uyumlu, özgün, güvenilir, orijinal ve ergonomik olacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Bireysel yaşamın aksine, her meslek ve yaş grubundan insanın yararlanabilmesine uygun olarak tasarlanan kentsel dış mekânlar, insanların topluca yaşamlarını sürdürdüğü ortak kullanım alanlarıdır. Diğer bir ifade ile ortak çıkar ve mülkiyetin olduğu kullanımlar için tasarlanmış dış mekân elemanlarıdır (Kahraman 1998).

Kamusal mekânlar, insanların günlük yaşamda kullandığı, özgürce hareket ettiği, bu sayede birçok aktiviteyi gerçekleştirebildiği kamuya açık ortak mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Bakan ve Konuk 1987, Vural ve Yılmaz, 2018)). Bu mekânlar her kentlinin, tartışmasız girebildiği, serbestçe hareket ettiği kamuya ait (sokaklar, meydanlar, yollar gibi) mekânlardır. Kentsel dış mekânları kamusal mekânlar olarak da nitelenebilir. Kısacası kamusal alanlar genellikle toplum için planlanan, bu amaçla düzenlenen veya oluşturulan, toplumun yararına olan alanlardır (Bakan ve Konuk 1987).

İnsanoğlu varoluşundan bu yana yaşamını daha da kolaylaştırmanın ve daha ileriye taşımının yollarını araştırmıştır. Bu bakımdan kullanılan materyallerin ne olduğu değil neye hizmet ettiği önemlidir. Bu nedenle üretilen bir teçhizat, makine veya kullanılacak herhangi bir materyal insan kullanımına uygun olarak tasarlanmalıdır.

Aksi takdirde asıl amacına ulaşamaz ve hatta yaşamı kolaylaştırmak yerine zorlaştırır, kazalara sebebiyet verebilir, ölümlere yol açabilir. Bu noktada, ergonomi biliminin önemi ortaya çıkmaktadır. Kamusal dış mekânların şüphesiz kent kimliğine ve kalitesine katkısı yadsınamaz. Ayrıca, kamusal dış mekânlarda kullanılacak her türlü ekipmanın da tasarım detayları önemli bir organizasyon ve planlama gerektirmektedir (Moughtin 1999).

Bir mekânda, görsel, biyolojik, fiziksel, işitsel ve psikolojik etmenlerin ergonomik ölçüler çerçevesinde yer alması ile o mekânın yaşayan mekâna dönüştürülmesi mümkün olacaktır. Canlı ve cansız varlıkların, kültürel ve doğal kaynaklarla uyumu peyzaj mimarlığı çalışmalarının temel hedefleri arasında yer almaktadır. Diğer bir hedef ise, insanların her türlü gereksinimlerinin karşılanacağı mekânlar oluşturarak, sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu anlamda ergonomi ve peyzaj mimarlığının kesiştiği noktada yer alan temel amaç insan ve insana uyumlu çevre tasarımları yapmaktır (Gülgün ve Türkyılmaz 2001).

Bu bağlamda kentsel tasarımlarda ergonomi ve antropometri kavramları ön plana çıkmaktadır. Antropometri genel olarak, insan vücudunun boyutlarıyla ilgilenen bir bilim dalıdır (Güleç 2006). İnsan ile uyumlu mekânların ve donatıların tasarımında, insan ölçüleri göz önüne alınmalıdır. İnsan vücudunun boyutlarıyla ilgilenen bilime “antropometri” adı verilmektedir. Antropometri bilimi, insanlar için uygun tasarımların yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu açıdan antropometrik veriler önem kazanmaktadır (Karatay ve Korkut 2009).

Üretilen herhangi bir alet, mobilya, araç, makine veya teçhizatın tasarımında antropometri yani insan vücudu ölçüleri baz alınmaktadır. Bu ölçüler optimum kullanım için gereklidir. Yani üretilen teçhizat ne kadar kaliteli veya teknik açıdan iyi olsa da eğer insan biyomekanik özelliklerine ve ölçülerine uygun yapılmamışsa o ürünün etkin bir şekilde kullanımı söz konusu değildir (Doğan ve Altan 2007). Ergonomi terimi Yunanca iş anlamına gelen ergo ile bilim anlamına gelen nomos kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Anonim 2008). İş ve ev tasarımlarının insan konforuna en uygun şekilde kullanımını kapsayan ergonomi,

insanların çalışma ve yaşam koşullarında maksimum iyileştirmeyi esas alır (Güler 1997). Bir insanın fizyolojik ve anatomik yapısı ve psikolojik ruh hali, kentsel donatı elemanlarının biçim ve ölçüleri ile tasarım bileşenleri ile uyumlu olmalıdır. Ergonomi ve buna bağlı olarak antropometrik ölçüler ve kriterler insanların, zihinsel, algısal ve duyuşsal yapılarına ve insan ölçülerine bağlı olduğu için pek çok kaynakta insan mühendisliği olarak ta adlandırılmaktadır (Özkan ve Küçükerbaş, 1995). Kentsel dış mekânlarda kullanılan donatı elemanlarına yönelik, antropometrik ve ergonomik standartlara ilişkin veriler Chiara ve Koppelman (1975), Neufert (2002), Celbiş (2001), Güney vd. (1996), Altunkasa (1998), Uzun (1997), Uzun (1999), Uzun (2002), Altuğ (2004), Gülgün ve Altuğ (2006), Güleç (2006), Güler (1997), Alpagut (2005) ve Altuğ(2006)'nın kullanmış oldukları çalışmalar dikkate alınarak oluşturulmuştur (Çizelge 1).

Gelişmiş ve gelişmekte olan, modern kentleşmenin olduğu pek çok ülkede, kamu mekânlarının düzenlenmesi ve kentsel donatı elemanlarının kullanımına yönelik uygulamalar gittikçe önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Erzurum'da belirlenen 5 farklı bölgede (Atatürk Üniversitesi Kampüsü, Şehir Merkezi, Yenişehir, Yıldızkent ve Kayakyolu) yer alan kentsel mekânlarda yer alan çeşitli bitkisel ve yapısal elemanların yapılan ölçüm ve gözlemlerde ergonomik ve antropometrik açıdan genel olarak uygunluğunu belirlemektir. Ayrıca yapılan çalışma ile, toplumsal yaşama katkı sağlayarak insanlara daha güvenli, düzenli ve sağlıklı yaşam ortamları sunmak amaçlanmaktadır.

Erzurum örneğinde yapılan bu çalışmada, farklı kentsel mekânlarda kullanılan birtakım bitkisel ve yapısal elemanların, ergonomik ve antropometrik ölçüler dikkate alınarak, insanla uyumlu tasarımların oluşturulmasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktır.

Çizelge 1. Donatı Elemanlarında Ergonomik Ölçüler

TABAN ELEMANLARI
Kaldırım
<p>Yaya kaldırım genişliği; Eğer evin ön bahçesi yoksa en az 2,5 m genişliğinde, ticari alan, büro, resmi daire gibi yaya trafiğinin yoğun olduğu alanlarda ve merkezi iş bölgelerinde ise yaya kaldırımının genişliği 5 m olmalıdır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yol genişliğinin uygun olmadığı durumlarda ise yaya kaldırım genişliği 3 m olabilir. • Genel kural olarak halka açık/ mesken alanlarda yaya kaldırım genişliği 1 m'den az olmamalıdır. • Bir kaldırımda dört kişinin yürütmesine uygun genişlik; 223-243 cm olmalıdır. • Kaldırım yüksekliği 10-12 cm arasında olmalıdır.
Yaya Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Yol eğimi % 1-3 arasında olmalıdır. Fakat eğim bazen, maksimum %5 oranına kadar artırılabilir. Mesafenin kısa olduğu durumlarda eğim % 10 olarak kabul edilebilir. • Yol genişliği en az 150 cm olmalıdır. 1.50 m lik genişliğe sahip olan yaya yollarında, 0.75 m ve katları olacak şekilde eklenerek bu oran değiştirilebilir. • Zemin kaplama malzemeleri ışığı yansıtmayan, kaygan olmayan, takılma riski yaratmayan özellikte olmalıdır.
Koşu Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Koşu yolunun tek kişi için standart genişliği 150 cm olmalıdır. • Eğim %1-3 arası olmalıdır. • Zemin kaplama malzemeleri ışığı yansıtmayan, kaygan olmayan, takılma riski yaratmayan özellikte olmalıdır.
Bisiklet Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Bisiklet parkları yeri ve tasarımı, bisikletlerin güvenli ve düzenli bir şekilde kullanımına olanak sağlayacak şekilde, ışığı yansıtmayacak ve dağınıklığı ortadan kaldırarak amacına uygun bir şekilde tasarlanmalıdır. • Yol eğimi; maksimum enine% 2, boyuna ise % 3 oranında olmalıdır. • Yol genişliği, bisikletli tek bir kişi ise 170 cm olmalı, iki kişi için gerekli genişlik ise 213-243 cm. olmalıdır.
Merdiven
<ul style="list-style-type: none"> • Basamak genişlikleri 30 cm olmalıdır. • Riht yüksekliği 16 cm, merdiven genişliği tek kişi için 76 cm, iki kişi için 125-127 cm olmalıdır. • Rampa eğimi %8'den fazla olmamalı ancak rampa 10 m'den uzunsa maksimum eğim %6 olabilir. Genişliği min. 90 cm olmalıdır.

Çizelge 1. Donatı Elemanlarında Ergonomik Ölçüler (devamı)

BİTKİSEL ÇEVRELEME ELEMANLARI
<ul style="list-style-type: none">•Kentlerde bir yol 5m den, kaldırım ve refüj de 4m den dar ise o yola ağaç dikilmemelidir.•Fidan dikiminde, fidanın gövde merkezi ile kaldırım bordürü arasında en az 1m, bina arasında en az 2 m uzaklık olmalıdır.•Ağaçların kanalizasyon, doğal gaz, drenaj gibi alt yapı tesisleri için bir sorun yaratması ve bu tesislerin bakım ve onarımından etkilenmemesi için bu tesislere uzaklığı en az 3m olmalıdır.•Elektrik ve telefon hatları ile ağaçlar arasındaki uzaklık en az 4m olmalıdır.•Kullanılacak bitkisel materyal görsel açıdan sınırlama ve çevreleme etkisi yaratacak özellikte olmalıdır.•Özellikle dar refüjlerde son derece tek düze bir görünüş yaratan tek bitki türünden yapılan bitkilendirmeden kaçınılmalıdır.•Kesintisiz yapılan bir bitkilendirmeden çok ışıkları önleyici aralıkta zikzaklı bir düzenleme yapılmalıdır.•Orta refüjlerde kullanılacak bitkiler, yerden itibaren dallanmalı ve yoğun bir yeşillik oluşturmalıdır.•Ne çabuk kırılan ne de çok esneyen karakterde gövde yapısına sahip olmalıdır.
DONATI ELEMANLARI
Aydınlatma Elemanları
<ul style="list-style-type: none">•Aydınlatma elemanlarının yaya yollarındaki yüksekliği 3–4 m, sokaklarda 4,5–6 m., caddelerde 7,5– 9 m. ve anayol veya çevre yolunda ise 10-12 m olmalıdır.•Özellikle park ve bahçelerde alçak aydınlatma elemanlarının tasarlandığı alanlarda maksimum yükseklik 100 cm, yüksek aydınlatma elemanının maksimum yükseklik ise 240 cm’ olmalıdır.•Aydınlatma elemanı görsel açıdan erişimi sağlayacak, en uygun aydınlık düzeyi ve konuma sahip olmalıdır.
Oturma Elemanları
<p>Oturma yeri yüksekliği</p> <ul style="list-style-type: none">•Yükseklik değeri en az : 37,82 (+2) cm•Yükseklik değeri en fazla : 40 cm <p>Kalça-baldır uzaklığının tespitinde veriler</p> <ul style="list-style-type: none">•Yükseklik değeri en az : 38,70 cm•Yükseklik değeri en fazla : 43,36 cm olmalıdır. <p>Oturma arkılığı;</p> <ul style="list-style-type: none">•Banklar tek kişilik ise en az 55 cm•Banklar iki kişilik ise en az 115 cm (+ 5 cm tolerans) olmalıdır.•Oturma yüzeyi ile arkalık arasındaki açı ise 105° olmalıdır.•Banklar iklim koşullarına, vandalizme ve paslanmaya dayanıklı bir malzemeden yapılmalıdır.
Yönlendirme ve Bilgi İletişim Levhaları
<ul style="list-style-type: none">•Bilgi ve iletişim levhalarının yüksekliği; 210 – 250 cm arasında olmalıdır.•Bu donatı elemanları mekânda görsel erişime uygun olacak şekilde konumlandırılmalıdır.•Tabelalar için kullanılan direklerin şehir estetiğini bozmasına dikkat edilmelidir.
Çöp Kutusu
<ul style="list-style-type: none">•Yüksekliği; 60-100 cm arasında değişen ölçülerde olmalıdır.•Çöp kutularında kapağın formu, bu donatı elemanının mekândaki kullanımına engel olmayacak şekilde tasarlanmalıdır.•Çöp kutusunun ergonomik olabilmesi için, kutu sadece çöpu saklamakla kalmamalı, aynı zamanda onu, iyi bir şekilde gizlemelidir. Bunun yanı sıra, dış koşullara dayanıklı ve yanmaz olmalıdır. Kalabalık yerlerde olanlar yeterli büyüklükte, su geçirmez yapıda, çöplerin uçmasını engelleyen özellikte olmalıdır.
Pergola ve Kameriyeler
<ul style="list-style-type: none">•Gölgelememe elemanının ergonomik olabilmesi için yüksekliğinin, 250–300 cm arası olması gerekmektedir.
Çocuk Oyun Elemanları
<ul style="list-style-type: none">•Salıncaklar: Salıncakların, 40 cm genişliğine ve 2 m yüksekliğe sahip olması, iki salıncak arası mesafenin ise 50-60 cm olması gerekmektedir. Salıncak oturağının yerden yüksekliğinin 35 cm olması gerekmektedir. Okul öncesi çocuklarda salıncakların önünde en az 15 cm yüksekliğinde çocuğun tutunmasını ve düşmesini engelleyici bir bariyer konulması gerekmektedir. Yine bu dönem çocuklarda en az 30 cm yükseklikte arkalık konulması gerekmektedir.•Tırmanma elemanları: Tırmanma elemanlarının yüksekliği, 1,5 ile 3,5 m arasında olmalıdır. Kaydırakların yüksekliği ise 1,60 ile 2,00 m arasında olması gerekmektedir. Kaydıraklarda özellikle çocuğun kayma pozisyonu alıp, kayabilmesi için en az 35 cm’lik bir eğim olması ve inilen noktadaki yüksekliğin ise maksimum 30 cm olması gerekmektedir.•Bariyerler: En az 3 yaşında bir çocuk için bir oyun alanındaki bariyerlerin en az 60 cm olması gerekmektedir. Yine bu çocuklarda platform yüksekliğinin 2 m veya 2 m’den daha fazla olması durumunda, bariyere erişimlerinde sakıncalar doğurabilir. Bariyer yüksekliğinin en az 70 cm olması gerekmektedir. Çocukların basamak olarak kullanıp dışarıya çıkabilme tehlikeleri göz önünde bulundurularak, bariyerin orta kısmına yatay şekilde yerleştirilmiş çubuk konulmaması gerekmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan, modern kentleşmenin olduğu pek çok ülkede, kamu mekânlarının düzenlenmesi ve kentsel donatı elemanlarının kullanımına yönelik uygulamalar gittikçe önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Erzurum'da belirlenen 5 farklı bölgede (Atatürk Üniversitesi Kampüsü, Şehir Merkezi, Yenişehir, Yıldızkent ve Kayakyolu) yer alan kentsel mekânlarda yer alan çeşitli bitkisel ve yapısal elemanların yapılan ölçüm ve gözlemlerde ergonomik ve antropometrik açıdan genel olarak uygunluğunu belirlemektir. Ayrıca yapılan çalışma ile, toplumsal yaşama katkı sağlayarak insanlara daha güvenli, düzenli ve sağlıklı yaşam ortamları sunmak amaçlanmaktadır.

Erzurum örneğinde yapılan bu çalışmada, farklı kentsel mekânlarda kullanılan birtakım bitkisel ve yapısal elemanların, ergonomik ve

antropometrik ölçüler dikkate alınarak, insanla uyumlu tasarımların oluşturulmasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktır.

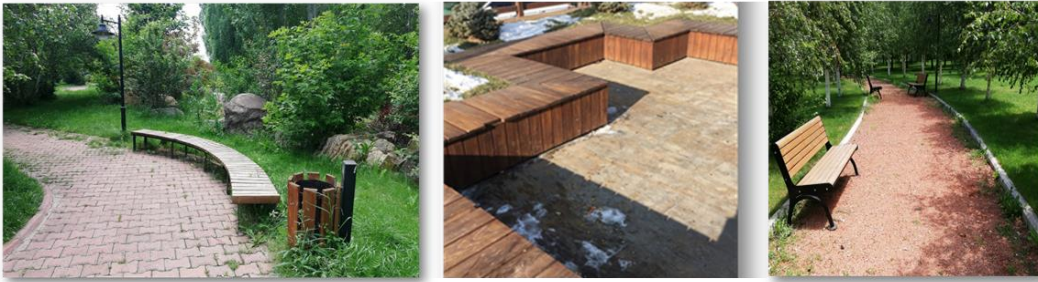
2. MATERYAL VE METOD

2.1. Materyal

Bu çalışmada araştırma materyali olarak literatür ve kaynaklar, yerinde gözlem ve incelemeler ve fotoğraflar kullanılmıştır. Çalışma alanı tüm Erzurum kentine ait beş farklı semti kapsayacak şekilde bölgelere ayrılmış (Atatürk Üniversitesi Kampüsü, Şehir Merkezi, Yenişehir, Yıldızkent ve Kayakyolu) ve her bir bölgeye ait oluşturulan formlara o bölgenin kentsel donatı elemanlarına ait ölçümler işlenmiştir. Çalışma alanında tespiti yapılan Donatı elemanlarına ait görseller Şekil 1-10' da yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma alanında tespit edilen çöp kutularından görünüm (özgün)

Şekil 2. Araştırma alanında tespit edilen oturma birimlerinden görünüm (özgün)

Şekil 3. Araştırma alanında tespit edilen bisiklet yolu, yaya yolu ve koşu yolundan görünüm (özgün)

Şekil 4. Araştırma alanında tespit edilen döşeme elemanlarından görünüm (özgün)

Şekil 5. Araştırma alanında tespit edilen pergola ve kamelya????lerden görünüm (özgün)

Şekil 6. Araştırma alanında tespit edilen çiçek kasaları ve plastik objelerden görünüm (özgün)

Şekil 7. Araştırma alanında tespit edilen rampalardan görüntüler (özgün)

Şekil 8. Araştırma Alanında tespit edilen kuşatma elemanlarından görüntüler (özgün)

Şekil 9. Araştırma alanında tespit edilen çocuk oyun alanlarından görüntüler (özgün)

Şekil 10. Çalışma alanında tespit edilen aydınlatma elemanlarından görüntüler (özgün)

2.2. Metot

Çalışmada belirlenen beş farklı bölgenin her bir alt bölgesinde yer alan ergonomik standartların uygunluğuna göre Gülgün ve Altuğ (2006)'un da kullandığı bir yöntem geliştirilerek uygulanmıştır. Bu kapsamda kaldırımlar, yaya, bisiklet ve koşu yolları, merdivenler, rampalar, aydınlatma elemanları, oturma elemanları, çocuk oyun alanları, pergola ve kamelya, bilgi iletişim levhaları,

çöp kutuları, bitkisel ve yapısal çevreleme elemanları incelenmiştir. Daha sonra her bir kentsel mekân için, kullanılan malzeme ve alanın yükseklik, genişlik, eğim, malzeme çeşitleri, konum, kapladığı alan gibi çeşitli kriterleri değerlendirilmiştir. Değerlendirmede, 0: yetersiz, 1: tam yeterli değil, geliştirilmesi gerek ve 2: yeterli olmak üzere üç farklı puanlama sistemi kullanılmıştır. El edilen puanlar değerlendirilirken başarı yüzdeleri

belirlenmiştir. Buna göre 0-45 arası puan alanlar başarısız, 46-75 arası puan olanlar orta derecede başarılı, 76-100 arasında puan alanlar ise başarılı olacak şekilde değerlendirilmiştir. Daha sonra elde edilen sonuçlar ışığında kentsel donatı elemanlarının ergonomik ve antropometrik kullanımına yönelik yapılan uygulamalara yönelik tespitler ve yanlış uygulamalara yönelik çözüm önerilerinin neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

3. 3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma alanını kapsayan Erzurum Kentinde gerçekleştirilen gözlem ve incelemeler sonucunda ergonomik ve antropometrik ölçülere uygunluk açısından elde edilen bulgular Çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2. Erzurum kentinin farklı bölgelerinde kullanılan donatı, zemin ve bitkisel elemanlarının ergonomik ve antropometrik yönden uygunluk puan cetveli

TABAN ELEMANLARI					
	Üniversite	Kent Merkezi	Yenişehir	Kayakolu	Yıldızkent
Kaldırım					
Yükseklik	1.5	1.5	1.0	1.0	1.5
Genişlik	2.0	1.0	1.5	1.0	2.0
Döşemede Malzeme Seçimi	1.5	1.5	1.0	1.0	1.5
Döşemenin Uygulaması	1.5	1.5	1.0	1.0	1.5
Kaldırım ve Rampanın Bağlantısı	1.0	1.0	0.5	0.5	1.0
Yaya Yolu					
Eğim	1.0	1.0	0.0	0.0	1.0
Genişlik	2.0	1.0	0.5	0.5	1.0
Döşemede Malzeme Seçimi	1.5	1.0	0.5	0.5	1.0
Döşemenin Uygulaması	1.5	1.0	1.0	0.5	1.5
Koşu Yolları					
Eğim	2.0	-	0.5	-	0.5
Genişlik	2.0	-	0.5	-	0.5
Döşemede Malzeme Seçimi	2.0	-	0.5	-	1.0
Döşemenin Uygulaması	2.0	-	0.5	-	0.5
Bisiklet Yolu					
Eğim	1.0	-	-	-	-
Genişlik	1.0	-	-	-	-
Döşemede Malzeme Seçimi	1.0	-	-	-	-
Döşemenin Uygulaması	1.0	-	-	-	-
Merdiven					
Riht	1.5	1.0	0.5	0.5	1.0
Baskıç	2.0	1.5	1.0	1.0	1.5
Merdiven Genişliği	1.5	1.5	1.0	1.0	1.0
Döşemede Malzeme Seçimi	1.5	2.0	1.0	1.0	1.5
Döşemenin Uygulaması	1.5	1.5	1.0	1.0	1.0

Çizelge 2. Erzurum kentinin farklı bölgelerinde kullanılan donatı, zemin ve bitkisel elemanlarının ergonomik ve antropometrik yönden uygunluk puan cetveli (devamı)

	Üniversite	Kent Merkezi	Yenişehir	Kayakolu	Yıldızkent
Rampa					
Eğim	1.0	1.0	0.0	0.0	0.5
Genişlik	1.0	1.0	0.0	0.0	0.5
Döşemede Malzeme Seçimi	1.0	1.5	0.5	0.5	1.0
Döşemenin Uygulaması	1.0	1.0	0.5	0.5	0.5
TABAN ELEMANI YÜZDESİ (%)	72.12	65.27	32.95	31.94	54.55
BİTKİSEL ÇEVRELEME ELEMANLARI					
Bitki Yüksekliği	2.0	1.0	1.5	0.5	1.0
Bitki Türü	2.0	1.0	1.0	0.5	1.5
Konumu	1.5	0.5	1.0	0.5	1.0
BİTKİSEL ÇEVRELEME ELEMANI YÜZDESİ (%)	91.66	41.67	58.33	25	58.33
DONATI ELEMANLARI					
Aydınlatma Elemanı					
Yükseklik	1.5	1.5	1.0	1.0	1.5
Konum	2.0	1.5	1.5	1.5	1.5
Aydınlatma Düzeyi	2.0	2.0	1.5	1.5	1.5
Oturma Elemanları					
Oturma Alanını Genişliği	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
Oturma Alanının Yerden Yüksekliği	2.0	2.0	2.0	1.5	2.0
Sırt alanının Açısı	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Sırt Alanı Yüksekliği	2.0	2.0	1.5	2.0	2.0
Kolçak Yüksekliği	0.5	1.0	0.0	0.5	1.0
Malzeme Seçimi	1.5	1.5	1.0	1.5	1.5
Yönlendirme ve Bilgi İletişim Levhaları					
Boyutu	1.5	1.5	1.0	0.5	1.0
Konumu	1.5	1.5	0.5	0.5	1.0
Çöp Kutusu					
Yüksekliği	2.0	2.0	1.5	1.5	2.0
Kapağın Formu	1.5	1.5	1.0	1.0	1.0
Konumu	2.0	1.5	1.5	1.0	1.5
Çocuk Oyun Elemanları					
Yükseklik	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
Genişlik	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
Malzeme Seçimi	1.5	1.5	1.5	1.0	1.5
Döşemede Malzeme Seçimi	2.0	1.5	1.5	1.5	2.0
Donatı Elemanlarının Yüzdeleri (%)	84.72	81.94	66.67	65.28	77.78

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilecek olursa;

Taban elemanlarında en yüksek değer % 72.12 ile Üniversite Kampüsü, en düşük değerler ise %32. 95 ile Yenişehir %31.94 ile Kayakyolu semtlerinde belirlenmiştir. Taban elemanlarının genişlik genellikle standartlara yakınken, Erzurum'un ekstrem iklim şartları dikkate alındığında özellikle malzeme seçimi ve kaldırım yüksekliğinde hatalı kullanımlar tespit edilmiştir. Kentte kullanılan döşeme malzemesi genel olarak kilit parke, press tuğla, andezit, beton karo parkedir.

Koşu yoluna Kayakyolu ve Kent merkezinde rastlanmazken, sadece üniversite çevresinde standartlara uygun bir koşu yolu tespit edilmiştir. Yenişehir üst yolda koşu amaçlı yapılan yolda kullanılan malzemenin mıcır olması, değil koşmak yürümeyi dahi zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan yürümeyi kolaylaştıran ve darbelere karşı daha kullanışlı olan dökme kauçuk ürünler tercih edilmelidir.

Rampalar değerlendirilecek olursa çalışma alanında pek çok yerde rampaya rastlanmamıştır. Tespit edilen rampalarda ise kullanılan malzeme, genişlik ve yükseklik açısından hatalı kullanımlar söz konusudur. Rampalar genelde hem çok dik, hem de normal standartlara göre dar bir şekilde tasarlanmıştır. İnsan konforunda rampaların normal standartlarda yapılması özellikle engelsiz yaşam için elzemdir.

Merdiven rıht ve baskıç yükseklikleri son yapılan düzenlemelerde standartlara yakınken, eski kullanımlarda maalesef bunu görmek pek mümkün değildir. Bunun dışında Erzurum ilinin ekolojik koşulları dikkate alındığında malzeme seçimi açısından en dayanıklı çeşit bazalt, andezit ve ya da traverten olup, bu türler tercih edilmelidir.

Erzurum'da kent açık-yeşil alanlarında, 36 ağaç ve ağaççık (13 türü yaygın) ve 24'ü çalı (5 türü yaygın) olmak üzere toplam 60 bitki türü kullanıldığı belirlenmiştir (Yılmaz ve Irmak, 2004). Bitkisel çevreleme elemanları dikkate alındığında kentte en çok tercih edilen bitki türleri arasında *Betula verrucosa* E., *Ribes aureum* P., *Malus hybrida*, *Fraxinus americana* L., *Prunus cerasifera* L., *Pinus sylvestris* L. ve *Robinia Pseudoacacia* "Umbracuifera", *Populus alba* L. ve *Populus*

nigra L., *Elaeagnus angustifolia* L., *Picea pungens* E., *Berberis thunbergii* var. *atropurpurea*, *Euonymus alatus* T., *Spirea x vanhouttei* B., *Thuja orientalis* L., *Thuja occidentalis* L., *Juniperus orientalis* L., *Juniperus chinensis* L., *Forstia intermedia* Z. olup, yapılan incelemelerde bitki çeşitliliği ve en uygun kullanım %91.66'lık bir oranla Üniversite ve çevresinde görülmüştür. Kentin kurulduğu ve geliştiği dönemlerde pek fazla bitki türüne yer verilmeyerek tek düze belli başlı türler (kavak, söğüt, sarıçam vb.) tercih edilirken son zamanlarda çeşitlilikte artış ve doğru kullanımlara rastlamak mümkündür. (Burası bir kaynakla desteklenmelidir. Irmak ve Yılmaz'ın bu konuda bir çalışmaları var). Bu anlamda bitkilendirme çalışmalarında Peyzaj Mimarlığı meslek disiplininin öneri ve görüşleri doğrultusunda plantasyon çalışmalarının yapılması önem kazanmaktadır.

Özer vd. (2010) yapmış oldukları çalışmada Erzurum'da yapısal çevreleme (kuşatma) elemanlarının gerek sosyal ve ekonomik koşullar gerekse iklim koşulları yüzünden yeterli düzeyde olmadığını belirtmişlerdir. Nitekim yapılan bu çalışmada da yapısal çevreleme elemanlarının pek çoğu ise ergonomik ve görsel açıdan yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Donatı elemanları genel olarak irdelenecek olursa genellikle Üniversite (%84.72), kent merkezi (%81.94) ve Yıldızkent'te (% 77.78)'lik oranlarda ergonomik ve antropometrik anlamda başarılı olurken en düşük değeri % 65.28 ile Kayakyolu almıştır. Bu durumun en önemli sebepleri arasında bu bölgedeki plansız ve çarpık bir kentleşme olduğu düşünülmektedir. Donatı elemanlarının pek çoğu hazır malzemedan yapılıp direkt montajlandığı için çoğunlukla ergonomik standartlara uygundur. Fakat çok az oranda ahşap ve doğal malzeme kullanılması, zemin döşemelerinde yanlış malzeme seçimleri göze çarpmaktadır. Bu bağlamda doğal çim yüzeyler, ekstrem iklim koşullarına dayanıklı emprenye ahşaplar kullanılması önerilmektedir.

Çöp kutuları tüm kentsel mekânlarda bulunması zorunlu donatılardır (Kuşkun ve Yılmaz, 2003). Çöp kutularının uygun

yükseklik ve konumda olacak şekilde tasarlandığı, hazır malzemeden yapıp konumlandırılmış olup, kapaklı çöp kutularının kullanımında sıkıntılar göze çarpmaktadır. Bazı bölgelerde de çöp kutusunun yayanın hareket kabiliyetini sınırlandırıcı nitelikte olduğu gözlenmiştir. Bu bakımdan çöp kutusu tercih edilirken çöp kutusunun yüksekliği, kapağın formu ve konumuna dikkat edilmelidir.

Donatı elemanları, hayatın vazgeçilmez unsurları olup, bir mekânı yaşanabilir ve anlamlı kılan, insanların işlevsel ve estetik ihtiyaçlarını karşılayan, tasarımsal ve çözümsel öğelerin başında gelir (Bulut vd. 2008). Yapılan bu çalışmada görülmüştür ki, Erzurum'da artık günümüzde kent donatı, zemin ve bitkisel elemanlara yönelik oldukça güzel örneklerle rastlanmaktadır. Bu yüzden modern tasarımlarla alışıla gelen geleneksel kültürün formlarının iyi bir şekilde harmanlanarak yeni, özgün ve ergonomik tasarımların gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kısacası bitkisel, zemin ve donatı elemanlarında tasarım süreci, tasarımı doğru uygulama, tasarımın ekolojik koşullara uyumu ve dayanıklılığı, profesyonel anlamda yapılması gereken önemli bir süreçtir ve doğru kararlarla insan kullanımına en uygun yaklaşımlar ancak bu şekilde ortaya çıkmaktadır.. Bir mekan kullanıldıkça yaşar ve kullanılan her türlü kentsel ve çevresel donatı elemanlarının hem fonksiyonel hem de renk, doku, biçim gibi tasarım öğeleri açısından ergonomik olması oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

Alpagut, Z. (2005). Kamu Mekanlarında Kent Mobilyalarından Bilgilendirme, Yönlendirme ve İşaretlendirme Elemanlarının İrdelenmesi: Taksim Örneği.

Altuğ, İ. (2006). Kentsel Dış Mekanlara Yönelik Yapısal Uygulamalardan; Drenaj, Sulama, Aydınlatma ve Döşeme Çalışmalarının Konak Meydanı ve Çevresi Düzenlemesi Örneğinde İrdelenmesi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 287 s.

Altunkasa, M.F. (1998). Peyzaj Mühendisliği. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 123, Ders Kitapları Yayın No: A-36, Adana, 367s.

Anonim (2008). İş Etüdü Yönetim Bilgisi İş Etüdünün Temelleri, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, 1:125-127.

Bakan, K. ve G. Konuk (1987). Türkiye'de Dış Mekânların Düzenlenmesi, TÜBİTAK Yapı Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Bulut, Y. Atabeyoğlu, Ö. Yeşil, P. 2008. Erzurum Kent Merkezi Donatı Elemanlarının Ergonomik Özelliklerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi, 14 (2) 131-138.

Celbiş, Ü. (2001). Ürün Kullanıcı İlişkileri Bağlamında Kent Mobilyaları ve İşlevleri. Marmara Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü. I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, İstanbul.

Güler Ç. (1997). Ergonomiye Giriş. Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi. No:45

Gülgün, B. ve B. Türkyılmaz (2001). Peyzaj Mimarlığında ve İnsan Yaşamında Ergonominin Yeri-Önemi ve Bornova Örneğinde Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, cilt (vol.): 38, no: 2-3, İzmir, 164 s.

Güleç E (2006). Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu. Anadolu İnsanın Antropometrik Boyutları. Ankara.

Gülgün, B., Altuğ, İ., (2006). İzmir Kıyı Bandı Uygulamalarında Ergonomik Standartlara Uygunluğun Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 2006, 43(1):145-156 ISSN 1018-8851.

Güney, A., Ü. Erdem, B. Zafer, Ş. Hepcan (1996). Peyzaj Konstrüksiyonu (Donatı Elemanları), Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 514, Peyzaj Mimarlığı Bölümü Ders Kitabı, İzmir, 149 s.

Kahraman, C. (1998). Kentsel Mekan Sürekliliği/Süreksizliği ve Güvenlik İhtiyacı İlişkisi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y.Lisans Tezi, İstanbul.

- Karatay, A., Korkut A.B. (2009). Peyzaj Mimarlığı Antropometri İlişkisi: İstanbul Örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*. 6(3), 246-255.
- Kuşkun, P. Yılmaz, H. 2003. Erzurum Kent Bütününde Donatı Elemanlarının Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg.* 34 (4), 345-351, 2003.
- Moughtin, C. (1999). *Urban Design: Street and Square*. Architectural Press, 238.
- Neufert, E.P. (2002). *Neufert. Architects' Data. Third Edition Edited by B. Baiche, N. Walliman.* 636, UK.
- Özer, S. Aklıbaşında, M. Zengin, M. 2010. Erzurum Kenti Örneğinde Kullanılan Kuşatma Elemanlarının Kent İmajı Üzerindeki Etkileri. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), s. 123-130.
- Özkan, M. B. ve E. V. Küçükerbaş, 1995. *Mimarlık Bilgisi*. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 513, E.Ü.Z.F.
- Ofset Atölyesi, Bornova-İzmir, ISBN: 975-483-288-9, 142 s.
- Uzun, G., 1999. *Peyzaj Konstrüksiyonu I. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 125, Ders Kitapları Yayın No: 37, Adana, 256 s.*
- Uzun, G., 1997. *Peyzaj Konstrüksiyonu II. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 137, Ders Kitapları Yayın No: 42, Adana, 296 s.*
- Uzun, G. (2002). *Peyzaj Konstrüksiyonu II, Ç. Ü. Zir. Fak. Genel Yayın No: 137, Ders Kitapları Yayın No: A-42, Adana, 296 s.*
- Vural, H. Yılmaz, S. 2018. Erzurum Kenti Okul Bahçelerinin Fiziki Yeterlilikleri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi* 5(2): 109-120.
- Yılmaz, H. Irmak, M.A. 2004. Erzurum Kenti Açık-Yeşil Alanlarında Kullanılan Bitki Materyalinin Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum.* 13, 52, 9-16.

YAPIM TEKNİĞİ FARKLILIKLARININ MEKANA YANSIMASI: UZUNGÖL VE TAŞKIRAN ÖRNEĞİ¹

Gamze AKBAŞ^a, Zühal ÖZCAN^b,

Sorumlu Yazar: Gamze AKBAŞ; E-mail:c1793601@student.cankaya.edu.tr

Özet

Anahtar Kelimeler

Uzungöl
Taşkiran
Geleneksel malzeme
Kurtboğaz yapım tekniği
Göz dolgu yapım tekniği

Bu çalışmada amaç, geleneksel mimaride yerel özelliklerin mekânı biçimlendirmesinin rolü ve kullanım biçimlerinin araştırılarak ortaya konmasıdır. Çalışmanın yöntemi; literatür taraması ve yerinde yapılan tespitlerdir. Trabzon-Çaykara Uzungöl ve Taşkiran'da belirlenen çalışma alanındaki geleneksel konutların; mekân kurguları ve karakteristik özelliklerini anlayabilmek için yapım teknikleri detaylı olarak incelenmiş, yapı kullanıcıları ile yaşam biçimleri hakkında birebir görüşme yapılarak, konut biçimlenmesine olan etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonunda aynı geleneksel malzemeye bağlı kalmalarına rağmen, ayrı tipte mekân kurgularının geliştiği ve plan organizasyonlarında farklılıklar bulunduğu özgün bir anlatım dilinde yorumlanmıştır. Bölgeye ait yapım tekniğinin kuşaktan kuşağa aktarılması ile meydana gelen Uzungöl ve Taşkiran geleneksel konutları; çevre ile olan uyumu ve doğa ile bütünleşen malzeme kullanımı açısından korunması gereken yapılar olma özelliğine sahiptir.

REFLECTIONS OF CONSTRUCTION TECHNIQUES DIFFERENCES ON SPACE: EXAMPLE OF UZUNGÖL AND TAŞKIRAN

Abstract

Keywords

Uzungöl
Taşkiran
Traditional Materials
Kurtboğaz Construction Technique
Göz dolgu Construction Technique

The purpose of this study is to investigate the role of the spatial shaping of local traditions in vernacular architecture and its usage patterns. Literature review and on-site determinations constitute the working method of this study. To understand the space setup and characteristics of the traditional houses in Trabzon-Çaykara Uzungöl and Taşkiran, construction techniques were investigated in detail, and the effects on the residential modelling were investigated by interviewing the users about their life styles. At the end of the study, it has been interpreted that despite adhering to the same authentic traditional material, different types of space compositions have developed and there are differences in plan organizations. Uzungöl and Taşkiran traditional houses, which are formed by transferring the construction technique belonging to the region throughout the generations, are structures that need to be protected in terms of harmony with the environment and the use of materials that are integrated with nature.

¹ Bu çalışma, 28 Ağustos 2015 tarihinde Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı'nda, birinci yazar tarafından ikinci yazar danışmanlığında tamamlanmış olan "Geleneksel Yapım Teknikleri ve Mekân İlişkisi: Uzungöl ve Taşkiran Örnekleri" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

^a Çankaya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Ankara

^b Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Ankara

Makale Bilgisi: Tez Özeti; Başvuru: 16.10.2018; Düzeltme: 15.11.2018; Kabul: 19.11.2018; Çevrimiçi yayın: 25.12.2018

Atf için: Akbaş, G., Özcan, Z. (2018). Yapım Tekniği Farklılıklarının Mekân Yansıması: Uzungöl ve Taşkiran Örneği, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 2:2, 47-58.

© 2018 ATA PTD, Tüm Hakları Saklıdır.

1. GİRİŞ

Konut, kültürel bir anlam birimi olarak kabul edilmekte ve kullanıcısı hakkında birçok bilgi vermektedir (Öymen Gür, 2000). Konut, yerleşim dokusunun etkisiyle birlikte yaşam biçimleri, gelenek ve göreneklerin adeta bir yansımasıdır; dolayısıyla konut biçiminin belirleyicileri çevresel, kültürel, sosyal ve bireysel etkenler olmak üzere dört temel kavram üzerinde toplanmaktadır (Batur ve Öymen Gür, 2005). Her bölgeye göre farklılık gösteren bu kavram, ait olduğu toplumun izlerini taşıyan konut biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bir yapının biçimlenmesinde; birey, işlevsellik ve kültürel değerler gibi soyut kavramlarla birlikte, somut bir kavram olan yapı malzemeleri de önemli bir rol oynamaktadır. Mekanın biçimlenmesi çevrede bulunan malzemeye bağlı olarak geliştiği gibi, kullanılan malzemelerin kendi özellikleri de mekanın oluşmasında belirgin bir yer tutmaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinde, Trabzon ilinin birbirine çok yakın iki beldesi olan Uzungöl ve Taşkiran'da; benzer coğrafi özellikler, doğal orman varlığı geleneksel yapı malzemelerinin kullanımını olanaklı kılmaktadır. Bu malzemeler, bölgenin dokusuyla uyumlu ahşap ve taştır. Bölgedeki orman varlığı, yerel halkı kuşkusuz birincil malzeme olarak ahşabın ve ardından taşın kullanılmasına yönlendirmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin eğimli arazi yapısı, konutların yerleşimi ve ulaşımı konusunda birtakım zorluklara neden olmaktadır. Bu nedenle, yapı sistemlerinin yerleşim dokusuna yönelik uyumu dikkate alınır. Geleneksel malzemeye bağlı kalıp, dönemin yaşam biçimine ve konutun gereksinimleri karşılama yönelik işlevlerine göre farklı yapımlar meydana gelmektedir. Bu doğrultuda, plan organizasyonlarında görülen değişiklikler özgün bir anlatım dilinde yorumlanmıştır.

Bölgedeki yapı ustalarının uzun yıllar boyunca devam ettirdikleri yapımların sonucu, bölgeye karakteristik dokusunu kazandıran konutları meydana getirmişlerdir. Bölgedeki geleneksel konutlar, günümüze kadar ulaşmış olmasına rağmen; birçoğu bakımsızlık nedeniyle yok olmaktadır. Bununla birlikte;

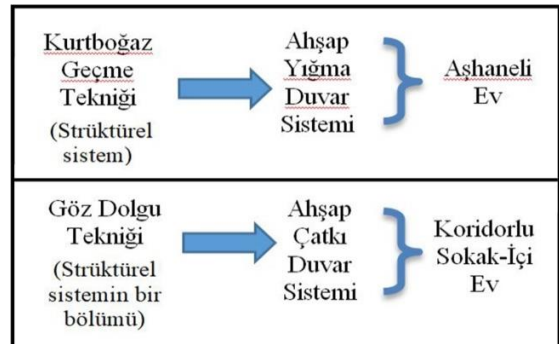
geleneksel konutlar azalırken, çevre dokusuna uymayan yapıların sayısı hızlı bir şekilde artmaktadır (Akbaş, 2015).

Oysa Anadolu'daki tarihi yapılar ve çevre, önemli bir mimarlık stiline örneklerdir ve dönemlerinin sanatını, işçiliğini ve teknolojisini gösterir. Mimarlık mesleği, bölgesel, yerel ve ulusal tekniklerin muhtelif çeşitliliği tarafından geliştirilen zengin bir geleneğe sahip Anadolu'da uzun bir tarihe sahiptir (Çelik Başok, 2017).

Bu makalenin amacı geleneksel yapımların teknikleri ve malzemenin, sosyal ilişkilerin gerektirdiği plan çözümüne etkilerinin saptanmasıdır.

2. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE GELENEKSEL YAPI USULLERİ

Doğu Karadeniz Bölgesi; rüzgar, yağış, nem gibi iklimsel koşullar ve topografya ile uyum içinde olan bölgeye özgü mimari biçim ve özellikler göstermektedir. Toplumun kimliğini yansıtan geleneksel konutlar, bölgeye uygun yapımların tekniklerinin bir ürünüdür. Bu bağlamda; Doğu Karadeniz Bölgesi'nin eğimli arazi yapısı, geleneksel konutların yapımlarında kullanılan "kurtboğaz" ve "göz dolgu" tekniklerinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Bölgede kurtboğaz tekniği, coğrafi koşulların getirdiği malzemeye bağlı olarak gelişen akılcı bir çözüme dayanmaktadır. Göz dolgu ise, yöresel alanda en gelişmiş yapımların duvar dolgu tekniğidir (Sözen ve Eruzun, 1992). Yapıların yapımlar sistemleri ile plan kurgusu eşlenmesi incelendiğinde; kurtboğaz tekniği "ahşap yığma duvar" sisteminde kullanılarak "aşhaneli ev"ler, "göz dolgu" tekniği ise "ahşap çatki duvar" sisteminde kullanılarak "koridorlu / sokak-içi ev"ler oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Geleneksel Konut Tipleri

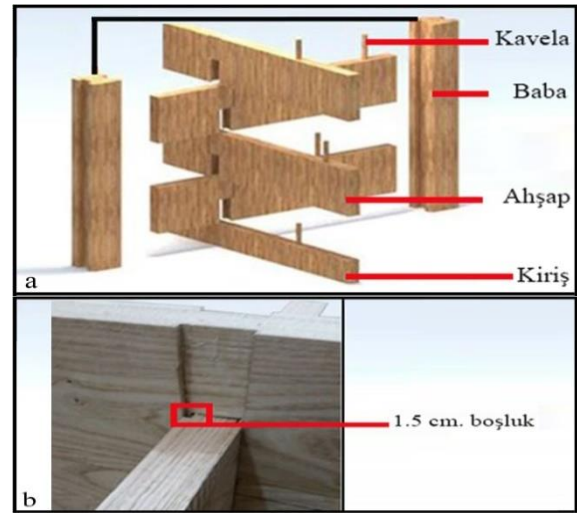
2.1. Boğaz Geçme / Kurtboğaz Tekniği

Kırsal yerleşimde bulunan konutların sürdürülebilir özelliğini koruması, bölgede yaşayan ustaların uzun süre boyunca gözlemleyerek fark ettiği malzeme özelliklerini tanımaları ve malzemeyi yerleşim dokusuna göre kullanmalarının sonucudur. Yapı ustaları, yapı malzemeleri tercihini yakın çevreden yaparak, yapı alanına tedarik kolaylığı sağlarken, ekonomik açıdan elindeki olanakları değerlendirmeyi tercih eder (Aran, 2000). Belli bir malzemenin eksikliğini, başka bölgelerden gidermek oldukça maliyetli olmasından dolayı, yapı sahibi ve ustası yakın çevrede bulunan seçeneklerden yararlanmak durumundadır (Vitruvius, 2013).

Ahşap yığma duvar sisteminde kullanılan bir teknik olan kurtboğaz, yapılar kendilerine özgü karakteristik özelliğini kazandırmaktadır (Şekil 2). Bölgedeki ustalarla yapılan görüşmelerde, kurtboğaz tekniğinin uygulamaya geçmeden önce hazırlanma sürecinin oldukça zahmetli olduğu bilgisi alınmıştır. Öncelikle, ağaçlar kesilerek içindeki kimyasal ve zehirli maddelerin arıtılması için tomruk halinde havuzda suda bekletilir. Ağaç, zehirli maddeyi atmaya başladığında rengi değişen havuz suyu değiştirilerek, içindeki kimyasal maddelerden tamamen arındırılıncaya kadar 3-6 ay süreyle bu işleme devam edilir. Bu işlemin ardından tomruk yerel atölyelerde kalas haline getirilir. Kalasların eğilmemesi için özel istif odalarında fırınlama yapılarak en az 6 ay kurutulma işlemi uygulanır. Ahşabın kullanıma hazır hale getirilmesi, mevsim şartlarına göre 2-3 sene kadar sürmektedir.

Malzemenin hazırlanma sürecinin ardından uygulama kısmına geçilir. Yerinde yapılan incelemelerde, kurtboğaz tekniğinin uygulanışı aşağıda adım adım tanıtılmaya çalışılmıştır. Bodrum katta kullanılan yerel taşların kullanımı ile oluşturulan yığma yapım tekniğindeki duvarın üstüne, 2-3 sıra ahşap dizilerek beden duvarları oluşturulur. Bunun nedeni; en alt sıraya dizilen kalasların kiriş görevi üstlenmesidir. Kiriş görevini gören kalasların dizilmesinden sonra, 15-50 cm. genişliğinde ve 4-10 cm. kalınlığındaki ahşaplar, kurtboğaz denilen geçme sistemi ile birbirlerine geçirilerek yapı yükseltilmeye

başlanır (Şekil 2a). Bu geçmeler bir tür tuğla görevi görür. Geçmelerde 1.5 cm. boşluk bırakılarak, yapının sağlamlığı üst seviyeye çıkartılır (Şekil 2b). Köşeler için kullanılan parça "baba" olarak adlandırılır. "Baba" çoğunlukla ebat olarak 10-20 cm. kalınlığındadır. Mimari eleman olan "baba", yapının yükünü taşır, kolon görevini görür ve "I" kesitlidir. Pencere, kapı oluşturmak ve odaların köşe dönüşleri için kullanılır. Kurtboğaz tekniğinde çivi kullanılmamaktadır. Bunun yerine "kavela" olarak adlandırılan parça ile ahşaplar birleştirilir. Ahşabın ölçüleri kısmen yapının büyüklüğüne, kısmen ağacın boyutlarına bağlı olarak değişmektedir.

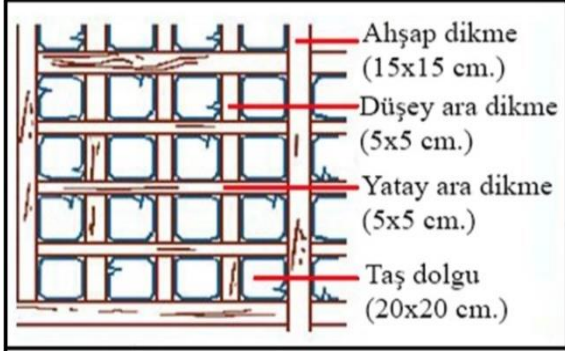
Şekil 2. Boğaz Geçme / Kurtboğaz Geçme Tekniği

Kurtboğaz tekniğinde, malzemenin hazırlanması ve yapım aşaması; eskiden tamamen basit el aletlerinin kullanıldığı el işçiliğiyle zahmetli ve uzun bir süreçte gerçekleştirilirken, günümüzde yerel atölyelerde ahşap makine ve teçhizatın da istifade edilerek, bu süreç daha kısa sürede tamamlanabilmektedir (Akbaş, 2015).

2.2. Göz Dolgu Tekniği

Göz dolgu; ahşap dikmeler ve kirişler kullanılarak yapı ağırlığının zemine aktarıldığı ahşap çatki duvar sisteminde kullanılan bir duvar oluşturma tekniğidir (Şekil 3). 15x15 cm. boyutunda ana taşıyıcı dikmeler, 3 m. aralıklarla yerleştirilmektedir. Ana taşıyıcı dikmelerin arasına, ortalama 20 cm. aralıklarla ara taşıyıcı dikmeler yerleştirilmektedir (Yöney Uluengin, 1998). Dikmeler arasına 5x5 cm. boyutundaki yatay ve dikey ara taşıyıcı

dikmeler yerleştirilerek, kare şeklinde boşluklar meydana getirilmektedir. Boşlukların içleri, bölgede bulunan taşlar ile doldurulur.

Şekil 3. Göz Dolgu Tekniği (Özgüner, 1970)

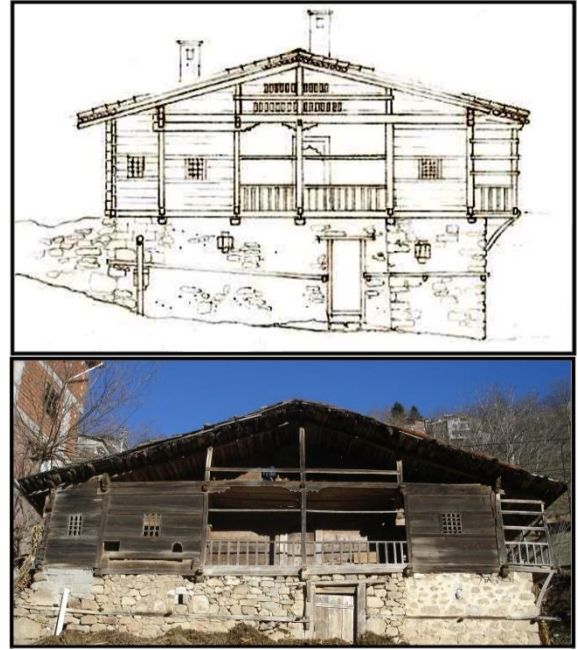
2.3. Yapı Bileşenleri ve Malzemeleri

Bölgenin iklim ve coğrafi koşulları nedeniyle en rahat biçimde elde edilen ve bu nedenle ekonomik olan ahşap ve taşın kullanılması, yöreye özgü yapım tekniklerinin oluşmasına olanak sağlamıştır. Taşıyıcı sistem olarak ahşap ve taşın iki farklı teknikte kullanılması, ahşap yığma sistemi ve ahşap çatkı sistemini meydana getirmektedir. Ahşap yığma sistemi, kurtboğaz yapım tekniğini ortaya çıkaran daha eski bir teknik durumundayken, ahşap çatkı sistemi daha gelişmiş göz dolgu tekniğini getirmiştir. Bu bağlamda yığma kurtboğazı teknik yapılar görece daha maliyetliken, göz dolgularda ahşap miktarı doğal olarak daha ekonomiktir.

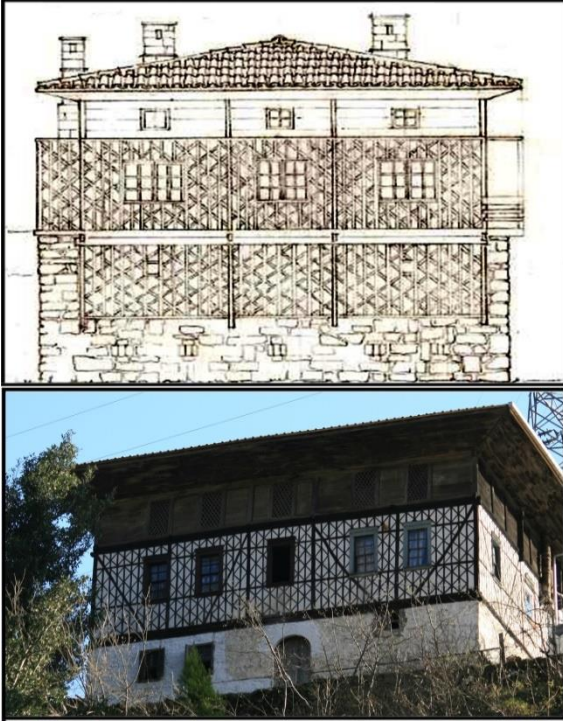
Ahşap yığma ve ahşap çatkı sistemleri, yapım teknikleri bakımından birbirlerinden ayrılmaları sonucu, taşıyıcı malzemelerin uygulanması aşamasında farklılıkların görülmesine neden olur. Her iki teknikle yapılan yapıların bodrum katlarının biri arka duvar olmak üzere üç tarafından yaklaşık 50 cm. kalınlığında taşıyıcı bir taş duvar ile kullanıldığı gözlemlenmiştir. Göz dolgu teknik ile yapılan konutlarda, taş duvar yaşam katında devam ederken, kurtboğaz tekniği ile yapılan konutların yaşam katında ahşap malzemenin uygulandığı görülmektedir (Şekil 4, 5).

Ahşap; kurtboğaz teknikte yığma olarak, göz dolgu teknikte dikme ve kiriş olarak kullanılır. Ahşap yığma sistemde yapının tümü taşıyıcı niteliktedir. Ahşap çatkı sistemde ise dikme ve kirişlerden oluşan ahşap iskelet çerçeve ana

taşıyıcıdır. Ahşap yığma sistemde kullanılan her bir ahşabın boyu yapının büyüklüğü ve ağacın boyutuna bağlı olarak değişmekle birlikte, 15-50 cm. genişliğinde ve 4-10 cm. kalınlığındadır. Ahşap çatkı sistemde ise, 3 m.'yi geçmeyecek şekilde 10x10 cm. veya 10x15 cm.'lik taşıyıcı dikmeler ve onları bağlayan yatay kirişler ile strüktür hazırlandıktan sonra, 5x5 cm. boyutlarındaki düşey ve yatay ahşaplar, ortalama 17-20 cm. aralıklarla yerleştirilerek kare şeklinde boşluklar oluşturmaktadır.

Şekil 4. Ahşap yığma sistemi ile yapılan konutların cephe düzeni, (Taşkırın-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

Şekil 5. Ahşap Çatki Sistemi ile Yapılan Konutların Cephe Düzeni, (Taşkıran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

2.3.1. Taşıyıcı Dikme ve Kiriş

Ahşap çatki sistemi ile iskelet bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu çerçeve ana taşıyıcıdır. Dikmeler, 10x10 cm. ya da 10x15 cm. boyutlarında kesilir ve yine benzer boyutlardaki yatay kirişlerle birbirlerine bağlanırlar.

Ahşap yığma sistemi ise, ahşapların üst üste geçme tekniği ile yığılarak yapılır. Yapının tümü taşıyıcı niteliktedir. Yörede bu ahşapların boyutları, 15-50 cm uzunluğunda ve 4-10 cm. kalınlığında olup, “geçme” kullanılarak birbirlerine bağlanır ve masif bir ahşap duvarı oluştururlar.

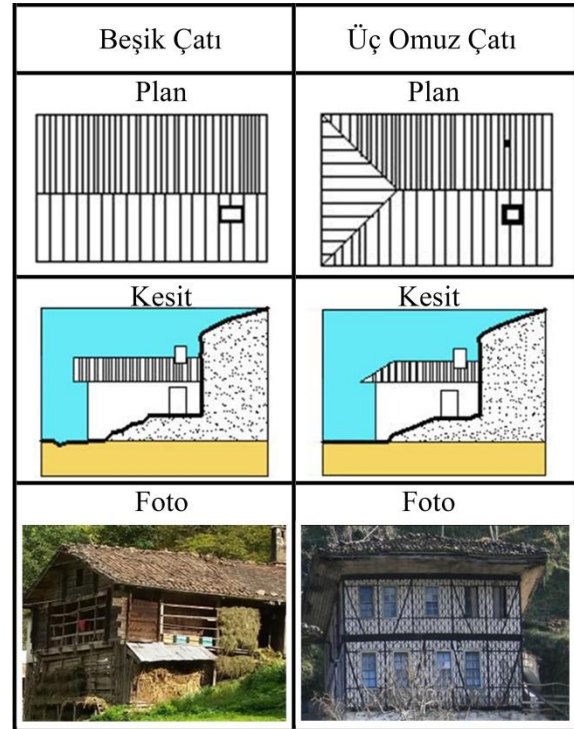
2.3.2. Döşeme

Her iki yapı sisteminde gerçekleştirilen geleneksel konutların taban ve tavan döşemelerinde ahşap malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Tabana bindirilen dikmeler, tercih edilen ağaç cinsinden dolayı yük taşıyabilecek sağlamlıktadır. Mekanların boyutları arasında farklılıklar olması, tüm dikmelerin aynı hizada atılmamasına neden olmaktadır. Bu durum, her mekanda ahşap kaplamaların aynı yönde olmamasına yol açmaktadır. Ortalama 5x20 cm. boyutlarında

ölçülen yatay kirişlerin, belirli bir ağırlığı kaldırabilecek kuvvete sahip olmasına dikkat edilmektedir. Bu bakımdan, yatay kirişlerin uzunluğu 3 m. civarındadır. Buna bağlı olarak, her bir katın yüksekliği, ortalama 280 cm.’ye varan ölçülerde oluşturularak, yapının taşıyıcı sisteminde çıkabilecek olumsuz bir durum en aza indirilmektedir.

2.3.3. Üst Örtü

Üst örtü, yapıyı dış etkenlerden gelebilecek her türlü olumsuz etkilere karşı koruyan mimari bir elemandır. Bölgenin yağışlı olması, üst örtüde suların hızlı biçimde uzaklaştırma ihtiyacını doğurmuştur. Yerinde yapılan incelemelerde, Aşhaneli evlerde “beşik çatı”, koridorlu evlerde “üç omuzlu çatı” biçimi görülmektedir. İki farklı plan tipinde de çatı malzemesi kiremittir. Her iki türde de yapının arkası doğal eğime yaslandığı durumlarda çatı biçimi üç omuz şeklinde bitirilir (Şekil 6). İki yöne eğimli beşik çatı iç yörelerdeki yüksek köylerde daha çok görülmekte ve çatı arası depolamaya elverişli olduğu için tercih edilmektedir (Sümerkan, 1989). Üç omuz çatı ise; üç yöne eğimli, çatı arası özel bir önlem alınmadan kullanılabilen, yukarı yöne eğim verilmeyen çatı şeklinde açıklanmaktadır (Sümerkan, 1989).

Şekil 6. Çatı Çeşitleri (Sümerkan, 1990)
(Yeniden Çizilerek)

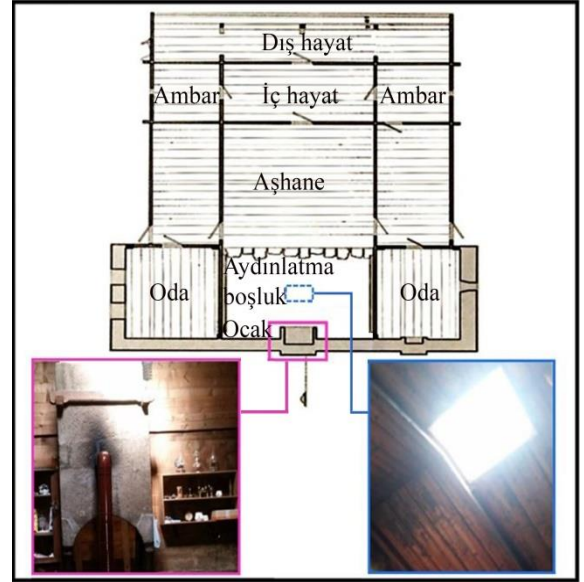
2.4. Taşıyıcı Niteliği Olmayan Bileşenler ve Malzemeleri

Taban ve tavan kaplamaları ile kapı ve pencere kanatları gibi yapı bileşenleriyle birlikte dolap, ocak, raf gibi sabit elemanlar ile kafes, korkuluk ve havalandırma deliği gibi kapatma elemanları, taşıyıcı olmayan elemanlar olarak değerlendirilmektedir.

Konutların, yaşam katı ve çatı arasının taban ve tavan kaplamalarında 20 cm. genişliğinde 3 cm. kalınlığında ahşap uygulanmaktadır. Kaplamalar, mekanın kısa yönüne paralel olarak uygulanmıştır. Kapı, pencere, söve, açıklık ve kepenklerin kanat yapımında kullanılan malzeme her iki sistemde de benzerlik gösterir. Kapılarda bulunan bezemelere, genellikle iç kapıların üst kısımlarında ve kapı sürgülerinde rastlanmaktadır.

Ocak, yemek pişirme ve ısınma eylemlerinin gerçekleştirildiği sabit bir elemandır. Ocakta dayanıklı bir malzeme olan taş kullanılmaktadır. Ocak, genellikle 120 cm. genişliğinde ve 70 cm. derinliğindedir. Ocağın yer aldığı zeminde taş malzemenin uygulandığı gözlemlenmiştir. Bir diğer sabit eleman olan raflarda ise ahşap kullanıldığı görülmektedir. Mutfak eşyalarını yerleştirmeye yarayan bu raflara yerel dilde “terek” denilmektedir. Sabit bir boyutu bulunmamakta, kullanıldığı yere göre boyutlanmaktadır.

Yığma sistem ile inşa edilen evlerin ocak bulunan mekanında, cepheye açılan hiçbir açıklık bulunmamaktadır. Yapıya karakteristik özelliğini kazandıran çatıdaki aydınlatma boşluğu ile havalandırma ve aydınlatma işlemi sağlanmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Aydınlatma Boşluğu ve Ocak Düzeni (Özgüner, 1970) (Yeniden Çizilerek)

Evlerde yapılan incelemelerde, son yıllarda bu aydınlatma deliğinin cam ve demir kafes ile kapatıldığı saptanmıştır. Bölgenin bol yağışlı olması bu yapılarda herhangi bir açıklık bırakılmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Fakat, erken dönemlerde ne şekilde kapatıldığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Ahşap bir kapak kullanılarak mekanik bir düzenele açılıp kapatılabilir şekilde kompoze edilmiş olması, akla gelen ilk çözümdür.

2.5. Cephe Düzenlemeleri

Cephe açıklıkları kapsamında; pencereler ve kapılar incelenmiştir. Ahşap yığma ve ahşap çatkı sistemi ile yapılan konutların pencereleri çoğunlukla 70 cm. genişliğinde ve 110 cm. yüksekliğindedir.

Ahşap yığma tekniğinde, pencere ve kapı boşlukları mimari bir eleman olan dikme aralarında bırakılır. Boşluğun içerisine yaklaşık 6 cm. genişliğinde ahşap pencere sövesi yerleştirilir. Pencere boşlukları bırakılırken, geçmelere olan mesafesi göz önünde bulundurulur.

Yığma sistemde yapılmış olan evlerde, çatı katının alın duvarlarında bulunan boşluklar, içerideki hava döngüsünü sağlayarak saklanan ürünlerin bozulmasını ve böceklenmesini önlemektedir. Yapılan görüşmelerden, boşlukların 4x25 cm. arasında olmasının nedeninin ise kuş vb. hayvanların içeriye

girmesini engellemek olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Ahşap Yığma Sistemi ile Yapılan Konutların Havalandırma Boşlukları

Ahşap çatı sistemde; pencere, dikmelerin arasına yerleştirilirken, dikmelerin birbirine bağlanmasını da sağlamaktadır. Aynı zamanda, yaşam katlarında, demirli pencere ve ahşap iki kanatlı kepenkli pencerelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle, evin manzaraya bakan odalarına yerleştirilmesine dikkat edilir. Ahşap çatı sistemi ile gerçekleştirilen konutların çatı katı pencereleri, yaşam katında bulunan pencerelerden daha küçük olup, 50 cm. genişliğinde ve 70 cm. yüksekliğindedir.

Giriş kapıları, bodrum katının ön cephesinde ve yaşam katlarının her iki yan cephesinde mevcuttur. Tek ya da çift kanatlıdır. Ahşap olan giriş kapılarının kanat yüksekliği 190-195 cm., genişliği 70-75 cm. ve kalınlığı 5 cm. olarak belirlenmiştir. İç kapıların yüksekleri 180-190 cm. ve genişlikleri ortalama 70-75 cm.'dir. Her iki tip geleneksel evde bölücü duvarların kurtboğaz tekniği ile yapılmış olması, kapı eşiği yüksekliklerinin 20 cm.'e ulaşmasına neden olmaktadır.

3. PLAN ŞEMASI

Geleneksel konutların plan düzenini "aşhaneli" ve "salonlu / selamlık koridorlu / koridorlu / sokak-içi mekanlı" evler olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür.

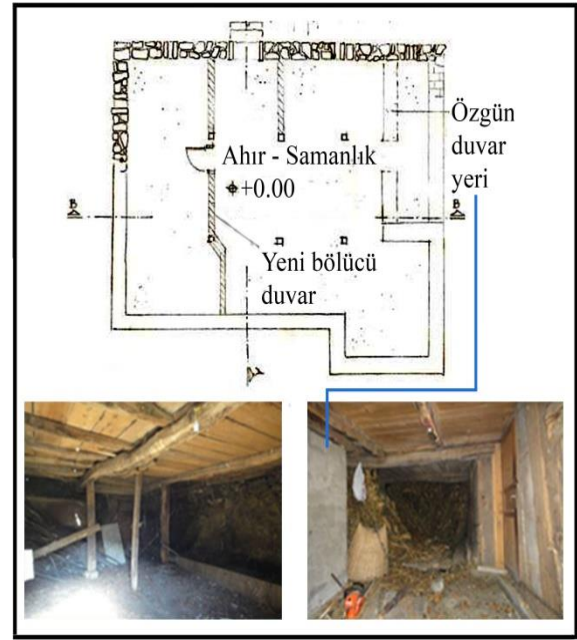
3.1. Aşhaneli Evler

Aşhaneli evler, kırsal mimariye özgü karakteristik özellikleri yansıtan bir plan düzeni oluşturmaktadır. Bölgedeki evler genel olarak iki buçuk katlı olup, farklı ihtiyaçları

karşılama amacıyla bodrum katı, yaşam katı ve çatı katı olarak çözümlenmiştir.

3.1.1. Aşhaneli Evin Bodrum Katı

Ailelerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Bu durum, binek ve yük hayvanlarının barınma gereksinimlerine yol açmaktadır. Hayvanların, evlerdeki ahırlarda barındırılarak, bodrum katının tamamı ahır ve samanlık olarak kullanılır (Şekil 9). Evin yaşama katından bu alana içeriden erişim olmadığı için dış taş bir merdiven ile dışarıdan evin giriş bölümüne erişim verilmektedir.

Şekil 9. Geleneksel Aşhaneli Evlerin Bodrum Kat Planı, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

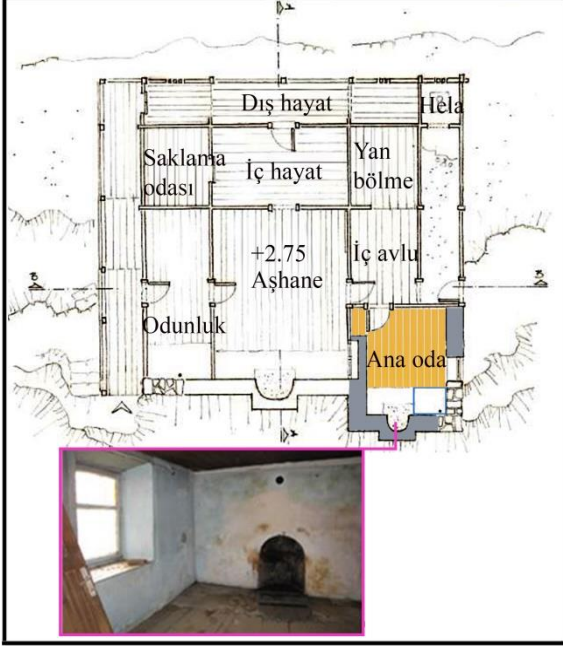
3.1.2. Aşhaneli Evin Yaşam Katı

Bu evlerde mekan kurucu eleman olan aşhane, yaşam katında bulunan odaların biçimlenmesinde başlıca rol oynamaktadır. Bu çerçevede; giriş, ana oda, odunluk, aşhane / hayat, iç hayat, ambar / saklama odaları ve dış hayattan oluşan mekanlar aşağıda anlatılmaktadır.

Eğimli arazi yapısı bakımından girişler yan cepheden sağlanmaktadır. Yan cepheden dışarıya açılan ve her biri bir cephede yer alan iki adet dış kapı bulunmaktadır.

Ana odanın toprağın üst seviyesinde bulunması nedeniyle, duvarlarında daha

dayanıklı bir malzeme tercih edilmekte ve moloz taş uygulanmaktadır. İçinde bir yıkanma yeri de mevcuttur. Bu yer, sadece etrafı 10-15 cm. yükseltilmiş, içi suya karşı önceleri sıkıştırılmış toprak (daha sonra beton ile kapatılmış) olup, odanın bir bölümü durumundadır. Genellikle, odanın arka köşesinde yer alır. (Şekil 10).

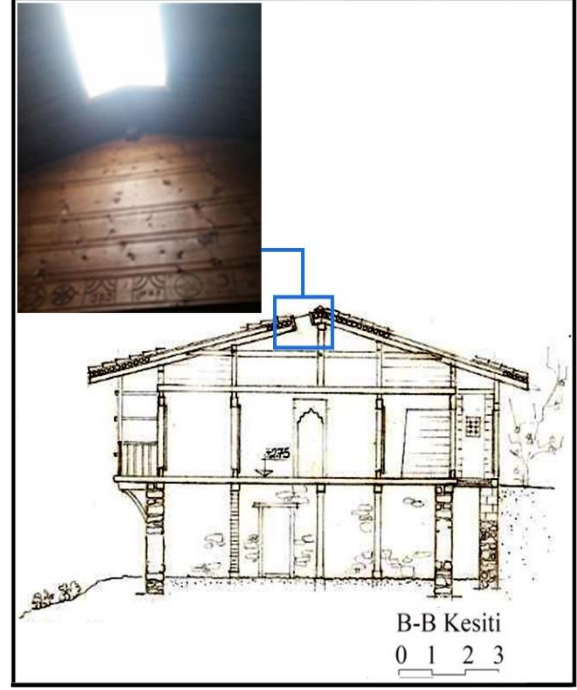

Şekil 10. Geleneksel Aşhaneli Evleri Ana Oda, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

Odunluk, ana girişin karşısında yer alır ve aşhane ile aynı eksende devam eder. Yapının plan düzeninden gelen ambarın genişliği ile aynıdır. Odunluk, oturma alanı ve dışarı arasında bağlantı kuran bir mekandır. Kışın yakacak odunu istiflemek, yazın çeşitli malzemeleri depolamak için kullanılır.

Aşhane / hayat, konutun ortak yaşam alanıdır. Yaşam katında bulunan odalar, bu mekana göre biçimlendirilir. Çalışma alanındaki konutlarda, plan kurucu olan sofa biçimlenmesine göre şekillenen düzenden oldukça farklıdır. Aşhane bölümü farklı fonksiyonlara cevap verebilecek biçimde düzenlenmektedir. Bu bölüm yemek yeme, ısınma, uyuma ve ailenin bir araya geldiği yer olarak kullanılır. Aşhanede dış cepheye açılan hiçbir açıklık bulunmamaktadır. Çatıdaki aydınlatma boşluğu ile havalandırma ve aydınlatma işlemi sağlanmaktadır (Şekil 11).

Bu mekanda, ocak dışında kullanılan tüm malzemeler yerine göre biçimlendirilmiş ahşaptır. Hareketli mobilya olarak özgün bir örneğe rastlanılmamıştır. Yerli ahşap sedir / sekilerin yeni sedirler ile değiştirildiği gözlemlenmiştir.

Şekil 11. Aşhane Mekânında Bulunan Pencere Deliği, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

İç hayat, aşhanenin önünde mekânın tüm eni boyunca bulunmaktadır. Bu alanların her iki kısmında iki mekan bulunmaktadır. Sağ ve sol taraflarında bulunan her iki mekan ambar olarak kullanılmaktadır. İç hayat bu mekanlara bir geçiş mekanı sağlamaktadır. İç hayatın önünde dış hayat olarak adlandırılan balkona geçilmektedir. Geleneksel evlerde yapılan incelemelerde akılcı bir şekilde çözümlenen diğer mekan ise, kurutmalık / iç seranderdir. İç hayatın üstünde bulunan bu alan, özellikle ön cephede çözülmüştür. Amaç, serin tutularak bu alanda saklanan yiyeceklerin bozulmasını ve böceklenmesini önlemektir. İç hayat kısmının tavanında 1 cm. aralığında boşluklar bulunan ızgaralar yerleştirilmektedir. Bunun nedeni ise, iç seranderde doğal havalandırmayı sağlamaktır (Şekil 12).

Şekil 12. Izgara Sistemi ile Yapılan İç Hayat Tavanı

Binanın ön cephesinde simetrik olarak iki tane mekan bulunur. Bu mekanlar ambar / saklama odaları olarak adlandırılmaktadır. Bu iki saklama odası, iç hayat denilen mekana açılmaktadır. Saklama odaları, ekinlerin muhafaza edilmeleri için kullanılmaktadır. Serander / kurutmalık alanlarında olduğu gibi, ürünlerin bozulmaması için, yapının ön cephesinde bulunur ve serin yerde saklanır. Saklama odaları, kışlık ve günlük olmak üzere ikiye ayrılır. Bir taraf kışlık, diğer taraf ise günlük olarak kullanılır. Bunun sebebi ise, mahsuller ihtiyaç durumuna göre her iki mekanda ayrı şekilde çözümlenmiştir. Günlük ambarda sıklıkla kullanılan ürünlerin depolandığı, buna karşılık kışlık ambarda uzun süre muhafaza edilmesi gereken ürünlerin bulunduğu gözlenmiştir. Böylelikle, kışlık ambar sürekli açılmayarak, ürünlerin bozulması önlenmektedir. İki odanın arası geniş tutularak bozulma riski en aza indirilmektedir. Günlük olarak kullanılan odada bulunan raflar, odanın büyüklüğüne göre değişmektedir. Genellikle, 2 m.'ye varan uzunluklara sahiptir. Rafların arasındaki mesafe 40 cm. kadardır. Günlük olarak kullanılan ambarda pencere yapılarak, sürekli havalandırılması sağlanır. Kışlık ambarda ise ürünlerin hiç ışık almayacak şekilde korunması sağlanır. Bu nedenle, bu mekan "karanlık oda" olarak adlandırılır. Karanlık odada, sandık biçiminde yerel olarak "ambar" şeklinde ifade edilen saklama elemanları bulunmaktadır. Uzun süre muhafaza edilmesi gereken mahsuller, bu saklama elemanlarına yerleştirilmektedir (Şekil 13).

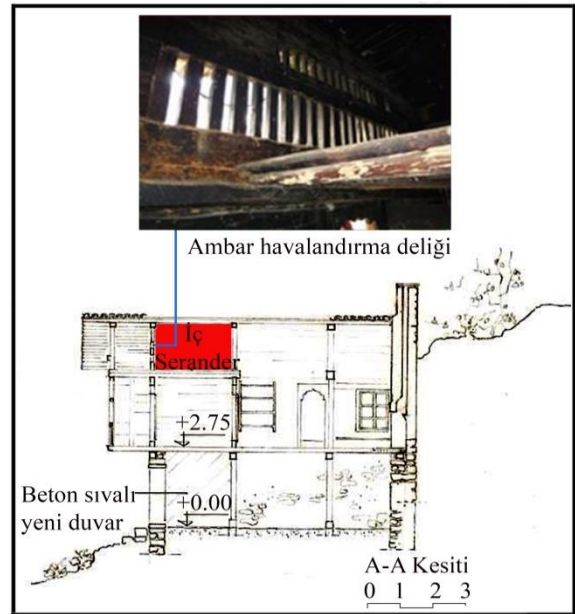

Şekil 13. Saklama Odaları

Dış hayat, binanın ön cephesinde bulunur. Ön cephesinin orta noktasından simetrik olarak yerleştirilen 14x14 cm. çapraz kesitli ahşap dikmeler tarafından desteklenir. Dikmeler, cephe uzunluğu boyunca dört eşit parçaya bölünmüştür. Dikmelerin eksenine, plan düzeninden gelen iç duvarların eksenine göre gelir. Yan cephelerde mevcut olan açık alanlar geniş iç duvarların eksenindeki ahşap dikmeler tarafından desteklenmektedir.

3.1.3. Aşhaneli Evin Çatı Arası

Aşhaneli evin çatı katı, kurutmalık ya da serander şeklinde tanımlanmaktadır (Şekil 14). Serander, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin doğal ve ekonomik şartlarının yarattığı bir ambar yapısı olup, köy evinin en önemli yardımcı yapısı veya bölümüdür (Karpuz, 1999).

Şekil 14. Geleneksel Aşhaneli Evlerin Çatı Katı Kesiti, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

Serander, yiyeceklerin saklandığı, depolandığı ve kurutulduğu yerdir. Yapı içinde veya

dışında ayrı bir strüktür olarak biçimlendirilebilir. Bu yapılarda iç serander iç hayatın üzerinde ön cephede çözümlenmiştir. İç hayatın tavanında bulunan ızgara sistemi, iç seranderin taban döşemesini oluşturmaktadır. 1 cm. aralığında boşluklar ile mahsullerin korunması için havalandırma sağlanmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Izgara Sistemi ile Oluşturulan Serander Döşemesi

Uzungöl ve Taşkırın'da geleneksel konutlarda kullanılan iç serander, iki bölmeden oluşmaktadır. Arka bölmede mısırlar depolanırken, ön bölmede ise kurutma işlemi yapılmaktadır. İç seranderde depolanan yiyeceklerin bozulmasını önlemek, haşerat ve böceklerden korumak için evin en üst katında bulunması bölge insanı tarafından tercih edilmektedir. Bu alana evin içerisinden doğrudan erişim bulundurulmayarak, yer ile mesafe engellenmiş ve gıda mahsullerinin korunması sağlanmıştır. Aynı zamanda iç seranderde depo olarak kullanılan ahşap sandıkların da bulunduğu görülmüştür.

Yapıya, kütükten yapılmış bir merdiven ile çıkılmaktadır. Bu merdivene yerel dilde "iskele" denilmektedir. Yukarıya sadece bir insanın sığabileceği küçük bir boşluktan ulaşılır. Bir kütüğü, merdiven şekline getirmek, bölgeye özgü geleneksel kullanışların bir karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Merdivenin basamak genişliği 10 cm. uzunluğu 14 cm. ve rıht yüksekliği 28 cm.'dir. İç serandere, bazı evlerde iç hayattan, bazı evlerde dış hayattan erişim sağlandığı tespit edilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. Serandere İç Hayattan ve Dış Hayattan Erişim

3.2. Salonlu / Selamlık Koridorlu / Koridorlu / "Sokak-içi" Mekânlı Evler

Her bir başlık, aynı plan kurgusunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Fakat, bu plan tipinde ortak bir terimde anlaşma sağlanamamaktadır (Batur ve Öymen Gür, 2005 ve Özcan rapordan alıntı). Tüm odaların koridora açılması, "koridorlu ev" tanımını açıklamaktadır. Planda bu koridorun iki ucunda yer alan iki giriş kapısı, farklı iki yan cephede karşılıklı olarak konumlanmış olup, aile içindeki hiyerarşik bir kullanım düzenine işaret etmektedir. Aile büyükleri ve misafirler bir yöndeki, ailenin diğer fertleri ise aksi yöndeki kapıyı kullanmaktadır. Aynı zamanda giriş kapılarının her ikisinin koridora açılması, sokağın evin içerisinde devam etme duygusunu vermekte, bu nedenle "sokak içi" terimini ortaya çıkarmaktadır. Koridorun odalar ve dışarıyla bağlantı sağlaması, plan kurucu olma özelliğinin bir göstergesidir.

3.2.1. Selamlık Koridorlu / Sokak-içi Evin Bodrum Katı

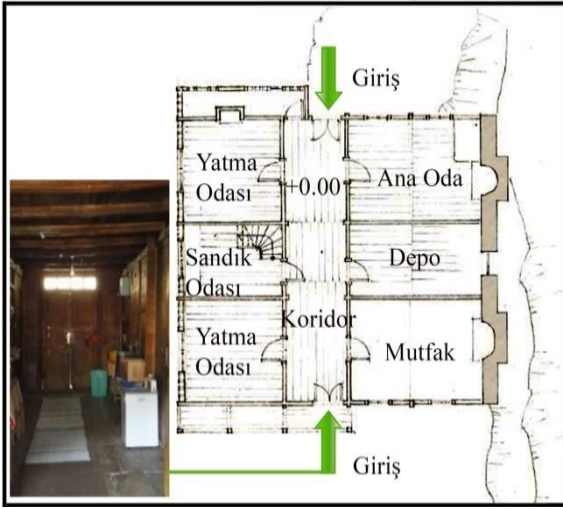
Koridorlu evin bodrum katı, aşaneli evlerde olduğu gibi ahır ve samanlık olarak kullanılmakta olup plan düzeniyle benzerlik göstermektedir.

3.2.2. Selamlık Koridorlu / Sokak-içi Evin Yaşam Katı

Yapının her iki yan cephesinde iki kanatlı ahşap giriş kapıları bulunmaktadır. Her iki giriş kapısı da aynı koridora açılmaktadır. Kullanılan ortak alanlar, uyuma, depolama, kurutma, yıkanma aktivitelerinin gerçekleştiği mekanların plan organizasyonları bu evlerde farklılık göstermektedir. Yaşam katı, ön cepheye yatma mekanları ve arka cepheye ocaklı odalar yerleştirilerek birbirinden ayrılır.

Ekinlerin kurutulmasına yönelik bir işlem bu katta gerçekleştirilmez. Çatı katına erişim için ayrı bir mekan ayrılmaktadır. Bölgeye özgü mimari elemanların, aşhaneli plan düzeninden farklı plan organizasyonlarını meydana getirdiği, ikinci plan tipinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Her iki yan cephede giriş kapılarının olması, aşhaneli evler ile benzerlik göstermektedir. Fakat, koridorlu evlerde, daha büyük ailelerinin bir arada yaşadığı görülmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Geleneksel Koridorlu Evlerin Giriş Yönleri Yaşam Katı Planı, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

Yatma mekânlarının arasında kalan sandık odası, çatı katına erişimi sağlamaktadır. Yerel dilde “iskele” olarak adlandırılan bir kütük yardımı ile çıkma yerine sabit olarak düzenlenmiş 50 cm. genişliğinde bir merdiven kullanılmaktadır. Aynı zamanda, bu odada 50 cm. derinliğinde rafların yer alması nedeniyle “sandık odası” olarak tanımlanır.

Yatma odası sandık odasının her iki tarafında ve yapının ön cephesine yer alır. Aşhaneli evlerin aksine, her iki oda da manzaraya bakmaktadır.

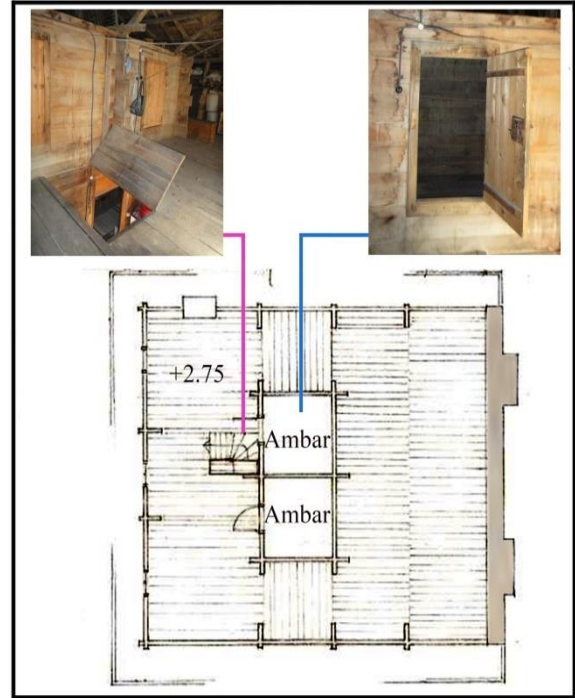
Ocaklı odalar, yapının toprağa dayandırılan arka cephesinde yer alır. Birden çok ocaklı oda bulunabilir. Özellikle mutfak, ortak yaşam alanı olarak kullanılmakta olup, evin en çok zaman geçirilen bölümüdür. Dış etkenlerden

korumak amacıyla, arka cepheye yerleştirilmiştir.

Özgün bir yıkanma mekanı olmaması nedeniyle, arka cephede bulunan bir ocaklı oda yıkanma odası çözümlenmiştir. Her iki ocaklı oda, olumsuz faktörlerin en aza indirildiği arka cephede yer almaktadır.

3.2.3. Selamlık Koridorlu / Sokak-içi Evin Çatı Arası

Çatı arasına erişim dışarıdan değil, sandık odasından yapılır. Dolayısıyla, herhangi bir dış hayat çözümlenmesine ihtiyaç duyulmaz. Koridorlu evlerde, depolama ve kurutma alanları tamamen çatı arasına aktarılmıştır (Şekil 18).

Şekil 18. Geleneksel Koridorlu Evlerin Çatı Kat Planı, (Taşkiran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu Kutluay Planlama, Z. Özcan Bölümü, 2012-2013).

Her iki geleneksel konutta, çevreden temin edilen malzemeler bölgenin dokusuna uyumlu olmasından dolayı, kolay uygulanabilmesine ve sağlam yapıların oluşmasına olanak vererek doğayla bütünleşen geleneksel konutları ortaya çıkarmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz kırsal mimarisi içerisinde, Uzungöl ve Taşkiran geleneksel konutları incelenmiştir. Yapılan incelemeler

sonucunda, Uzungöl ve Taşkiran beldelerinin birbirlerine olan fiziki yakınlığına rağmen, farklı konut tiplerinin bulunduğu gözlenmiştir. İki farklı yapım tekniğinin birlikte kullanılması da dikkate değer bir özelliktir. Bölgenin eğimli arazide bulunması, farklı bir yapım sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Aşhaneli ev tipi, her iki beldede bulunmaktadır. Fakat, ikinci tip plan düzenini oluşturan koridorlu evlere sadece Taşkiran'da rastlanılmaktadır. Uzungöl'ün Taşkiran'a göre iç kesimlere doğru vadi boyunca yükselen yapısı, göz dolgu tekniğinin uygulanmasına olanak vermemektedir. Bu doğrultuda, ön cephesi hafif tutularak kayma riskini önleyen ahşap yığma tercih edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, Uzungöl ve Taşkiran geleneksel konutlarının yapım teknikleri, kullanılan malzemeler, yapım sistemleri farklılıkları ve benzerlikleri araştırılarak, betimlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak yerleşim dokusu düzeni, coğrafi ve iklimsel verilere bağlı olmak üzere her yapı için aynı esasları göstermektedir. Kullanılan malzemelerin aynı olmasına karşın, yapım tekniğine bağlı olarak malzeme kullanım oranları da değişmektedir. Strüktür sisteminden kaynaklanan malzemenin kullanım farklılığı, plan şeması farklılıklarını da desteklemektedir. İç mekan organizasyonu farklılıkları, değişen sosyal yaşam koşulları ile birlikte, aynı yörede aynı malzemenin farklı strüktür sistemleri ve mekan organizasyonu ile beraber geliştiğini göstermektedir. Bu mekan organizasyonu da yapı cephelerine yansımakta, birbirine yakın ve hatta aynı yerleşim içinde, her ikisi de geleneksel olmakla birlikte, görsel bir çeşitliliğin elde edilmesine neden olmaktadır.

Bu yapı varlığının tüm teknikleri, malzeme ve detayları ile korunarak geleceğe aktarılması, oran ve ölçülerinin yeni yapım tekniklerini uygulayan tasarımcılara yol gösterici ipuçları sağlaması, doğal biçimlenmenin yöresel doku bütünlüğünün hiç olmazsa görsel olarak yaşatılmasına yardım edecektir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, G. 2015. Geleneksel Yapım Teknikleri ve Mekan İlişkisi: Uzungöl ve Taşkiran Örnekleri, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aran, K. 2000. Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları. Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, Ankara, s. 198.
- Batur, A., Öymen Gür, Ş. 2005. Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari. Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul, s. 165-220.
- Çelik Başok, G. 2017. Authentic Walling Technique of Traditional Houses in Akseki: Case Study on Ormana, Journal of ATA Planning and Design, 1:1: 69-77.
- Karpuz, H. 1999. 'Serander' ve 'Loft': Türk ve Norveç Halk Mimarisinde Eşdeğerli İki Yapı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19(1-2): 71-82.
- Öymen Gür, Ş. 2000. Doğu Karadeniz'de Konut Kültürü. Yem Yayınları, İstanbul, s. 62.
- Özgüner, O. 1970. Köyde Mimari Doğu Karadeniz. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara, s. 30-66.
- Sözen, M., Eruzun, C. 1992. Anadolu'da Ev ve İnsan. Emlak Bankası, İstanbul, s. 123.
- Sümerkan, M. R. 1989. Gelenekselden Betonarmeye Trabzon Kırsal Mimarlığı, Mimarlık Dergisi, 234(2): 82-86.
- Sümerkan, M. R. 1990. Biçimlendirilen Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- Taşkıran-Trabzon Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu, (2012-2013), Kutluay Planlama, (Geleneksel mimarinin özellikleri bölümü).
- Vitruvius. 2013. Mimarlık Üzerine On Kitap (çev. S. Güven) Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları. s. 11.
- Yöney Uluengin, N. 1998. Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi. Yem Yayınları, İstanbul, s. 116.

TARİHİ İPEK YOLUNUN BAKÜ İÇERİŞEHİR'DE BIRAKTIĞI ESERLERİN KENT İMAJINDAKİ YERİ¹

Chinara RUSTAMLI^a, Süleyman Balyemez^b

Sorumlu Yazar: Chinara RUSTAMLI; E-mail: chinaraustamli@gmail.com

Özet

Tarihi İpek yolunun Bakü İçerişehir ve çevresinde bıraktığı eserlerin kent imgesindeki yerinin belirlenmesi amacı ile bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada eğitimli gözlemci değerlendirmesi ile İçerişehir ve çevresindeki kentsel imge öğeleri Kevin Lynch'in tespit ettiği yöntemle değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise Bakü kent genelinde yaşamakta olan yirmi üç kişiyle ayrıntılı bir görüşme yapılmış ve buna bağlı olarak kent merkezinin kentsel imge analizi ortaya çıkartılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda, İpek Yolu dönemini simgeleyen ve kentin tarihi çekirdeğinde konumlanan hangi öğelerin kentli imgesinde ne kadar yer edindiği tespit edilmiş, yer edinen ve edinmeyen öğelerin bu sonuca ulaşılmasındaki etkenler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların İçerişehir'i bütünsel olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, bölge içerisinde yer alan birçok önemli eserin tekil olarak hatırlanamaması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kent İmgesi
Tarihi İpek Yolu
Azerbaycan
Bakü İçerişehir

SEEKING THE TRACES OF ARTIFACTS OF HISTORICAL SILK ROAD ON BAKU OLD CITY IN THE IMAGE OF THE CITY

Abstract

A study was conducted to determine the place of the ancient monuments of historical Silk Road in and about Baku Old City in the image of the city. The study was carried out in two stages. In the first stage, elements of city image in and about Baku Old City were identified according to Kevin Lynch's method, using trained observer consideration. In the second stage a detailed interview was conducted with 23 locals who live in various parts of Baku. Then, an analysis of city image was conducted based on the results of the interviews. Assessment of the analysis helped to identify which historical elements of Silk Road, being at the historical core of the city, attain a place in the image of the city and how big that place is, and why some of those elements are memorable while others not.

As a result of the findings, it was revealed that the participants perceived the internal city as a whole. This finding results in the fact that many important works in the region cannot be remembered individually.

Keywords

Image of the City
Historical Silk Road
Azerbaijan
Baku Old City

¹ Bu çalışma, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalında üretilen "Tarihi İpek Yolunun Bakü İçerişehir ve Çevresinde Bıraktığı Eserlerin Kent İmajındaki Yeri" başlıklı Yüksek Lisans Tezinin bir ürünüdür.

^a İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

^b İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Makale Bilgisi: Tez Özeti; Başvuru: 12.12.2018; Düzeltme: 28.12.2018; Kabul: 28.12.2018; Çevrimiçi yayın: 28.12.2018.

Atıf için: Rustamli, C., Balyemez, S. (2018). Tarihi İpek Yolunun Bakü İçerişehir'de Bıraktığı Eserlerin Kent İmajındaki Yeri, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 2:2, 59-79.

© 2018 ATA PTD, Tüm Hakları Saklıdır.

1. GİRİŞ

Toplumlar arası ilişkiler yollarla başlamıştır. Birçok farklı coğrafyadan geçen yollar birbirine uzak medeniyetler arasında ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Bu yollardan biri de, insanlık tarihindeki ilk kıtalararası ticaret ve diplomasi yolu olarak değerlendirilen "Büyük İpek Yolu"dur (Emrahov, 2011).

İpek yolunun toplumların hayatında, özellikle de ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin oluşumunda eşsiz payı vardır. Bu yol yeni doğal kaynaklara erişim, küresel ticaretin gelişmesi gibi etkilerinin yanı sıra, Türk dünyasında yeni kervan yollarının oluşmasına, mimarinin, ticaretin ve çeşitli sanat dallarının gelişmesine ileri derecede katkı sağlamıştır (Hemidov, 2009). Çin'den başlayan bu büyük ticaret karayolunun önemli düğüm noktalarından biri de Azerbaycan olmuştur. İpek Yolu sayesinde Nahçıvan, Göyçe, Derbent, Sultaniye, Erdebil, Şirvan, Bakü, Gence, Berde, Şamahı gibi kentler bu süreçte giderek ipek kumaş üretim merkezlerine dönüşmüştür (Hemidov, 2009). Bu kentler arasında yer alan Bakü, Hazar Denizi kıyısındaki konumu ile ilk kurulduğu dönemlerden itibaren ticaret eksenli gelişen bir kent olmuştur. Kentin tarihi çekirdeği İçerişehir, ticari fonksiyonun gerektirdiği donatıları bünyesinde barındıran, iyi organize olmuş bir merkezdir. İpek Yolunun faal olduğu dönem boyunca bu tarihi kent, kervan yolları üzerindeki bir düğüm noktası olmanın yükümlülüğü ile işlev olarak özelleşen bazı yapı ve yapı gruplarının mekânda yer edinmesi ile giderek gelişmiş ve bir İpek Yolu kenti karakteri kazanmıştır.

Ancak 21. yüzyıla gelene dek bölgesel ve küresel ölçekte art arda yaşanan ekonomik, politik, sosyal ve kültürel değişimler, Bakü'nün tarihi çekirdek dışındaki gelişimine yön vermiş ve İçerişehir'in tarihsel değerinin zayıflaması ile neticelenmiştir. Bu çalışmada, Kevin Lynch'in ortaya koyduğu yöntemle Bakü geneli ve İçerişehir'in kent imgesi çözümlenmektedir. Amaç, Tarihi İpek Yolunun İçerişehir ve çevresinde bıraktığı eserlerin Bakü kent imgesindeki yerinin tespiti edilmesidir.

Günümüzde bu eserlerin bir kısmının işlev değiştirmiş olduğu, bir kısmının da tahribata

uğradığı dikkate alındığında çalışmanın önemi daha da artmaktadır. Bakü, Tarihi İpek yolu üzerindeki en önemli merkezlerden biri olmasına rağmen kentin bugünkü sakinlerinin bu gerçekliğin ne düzeyde farkında olduklarına dair bugüne dek bir araştırma yapılmamıştır.

Bu çerçevede öncelikle algılama ve kavrama süreci ile kent imgesi olgusunun kavramsal içeriği verilmiş, ardından kısaca Tarihi İpek yolu ve Bakü'nün oluşum ve gelişim süreci aktarılmıştır. Yöntem olarak iki aşamalı bir saha çalışması kurgulanmıştır. İlk aşamada İçerişehir ve çevresinde eğitimli gözlemci değerlendirmesi uygulanarak bu alandaki kentsel imge öğeleri belirlenmiştir. İkinci aşamada ise Bakü metropol kent merkezinde yirmi üç kent sakininden oluşan bir örnekleme ayrıntılı görüşmeler gerçekleştirilerek, katılımcıların zihnindeki Bakü kent imgesini ortaya çıkartan kentsel imge analizi elde edilmiştir. Daha sonra Bakü İçerişehir ve çevresinde konumlanıp Tarihi İpek yolu ile ilintili öğelerin kent merkezi kentsel imgesi analizindeki varlığı ve önem dereceleri incelenmiştir. Bu eserlerin kent imge analizinde yer alma veya almama nedenleri irdelenerek, tarihi, kültürel, mimari, işlevsel ve sembolik değerlerinin Bakü kenti için önemi üzerinde durulmuş, çalışmanın amacı doğrultusunda sonuç odaklı tartışmalar yürütülmüştür.

2. ALGILAMA VE KAVRAMA SÜRECİ

Algı, nesnelere bir bütün olarak kavrama sürecine denir. Latince kökü "percipere" den kaynaklanan algı kelimesi duyumlarla kavramak ve fark etmek anlamına gelir.

Algı, nesnelere, niteliklerden ve ilişkilerden duyu organları aracılığıyla haberdar olma, diğer bir deyişle, nesnelere ve olaylara ilişkin izlenimlerin tanınmasıdır (Weintraub ve Walker, 1968). Algı, duyum ile kolayca karıştırılabilir. Ancak duyumda herhangi bir yorumlama ve anlama bulunmaması, algı ve duyum arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Duyu organları dışarıdaki ihtarları alarak, bunları sinirler aracılığıyla beyinde bulunan merkeze iletmektedir. Böylelikle, duyum oluşmaktadır. Duyum ışık, koku, basınç veya ses olabilir. Algılamada duyum oldukça büyük önem arz eder. Algının oluşumu için duyumun, duyumun oluşumu için uyarımın, uyarımın meydana gelmesi için ise uyarıcının olması gerekmektedir

(Anonim, 2018). Algılamada birey, çevresinden kendi amaçlarına uygun bilgi almaktadır; beklentiler ve eğilimler algılamaya yön vermektedir (Önal ve Günal, 2008).

Algılamanın oluşturuçu öğeleri olarak tanılandırılacak olan bu öğelerin, mevzubahis sürecin gerçekleşmesindeki yerlerine ve fonksiyonlarına bağlı olarak algılama; Simgesel algı, Görsel algı, Duygusal algı ve Seçimleyici algı olmak üzere dört gruba ayrılır (İnceoğlu, 2010).

3. KENT İMGESİ

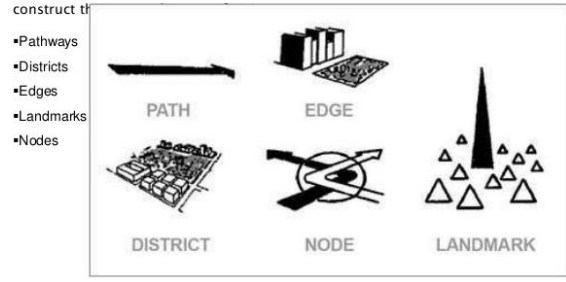
Uluslararası literatürde “image of the city” olarak kullanılan kavramın Türkçede “kent imajı” ve “kent imgesi” şeklinde yer bulduğu görülmektedir (TDK, 2018). Türkçede “imaj” kelimesi “imge” ile eş anlamlıdır. İmge, alıcı organlarımız aracılığı ile bir nesnenin bilincimize yansıyan benzeridir. Ayrıca, bu bilince yansımanın benzeri olmanın yanı sıra, hatırlama, anlama, kavrama gibi süreçlerle, kişinin hayatı boyu kazandığı birikimlerinin de katılımı ile kişiden ve onun geçmişteki deneyimlerinden etkilenir (Kahvecioğlu, 1998).

İnsanlar, yaşadıkları veya gezdikleri şehirleri; algıları ve şehirlerin (oluşturulan) imajları aracılığıyla tanımakta ve hatırlamaktadırlar (İri vd., 2011). Kent kimliğinin aksine bireysel bir olgu olarak tanımlanabilen kentsel imge, tek tek bireylerin zihnindeki imgelerin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Burada aslında tek tek insanların imgesini bir araya toplayarak bir harita oluşturulmaktadır. Bu nedenle bir kentin kentsel imge haritası oluşturulduğunda, öğelerin katılımcılar tarafından algılanma oranları gözetilerek kademelendirilmesi benimsenen bir yaklaşımdır (Lynch, 1960).

Lynch (1960)’in ortaya koyduğu kentsel imge kuramında beş ana öğe tanımlanmaktadır. Yollar (paths), insanları istikametlendiren hareket kanallarıdır; sınırlar/kenarlar (edges), fiziksel sınırlamalardır; bölgeler (districts), çeşitli etkinliklerin süreklilik kazandığı mekânlardır; odaklar/düğüm noktaları (nodes), kesişim noktalarıdır; nirengiler/işaret öğeleri (landmarks), ise bulunduğu mekânın sembolü haline gelen, insanların zihnindeki baskın yapılarıdır (Şekil. 1).

THEORY - FIVE POINTS

Kevin Lynch found that there are five basic elements which people use to

Şekil 1. Kent imgesini oluşturan öğeler (Lynch, 1960).

Krier ve Rowe (1988)’e göre, yol kent mekânının en önemli iki öğesinden birisidir. Yolları, binaların kuşatmasıyla meydana gelen, yerleşimin yaygın hale gelmesinin bir ürünü olarak tanımlamaktadır.

Yollar gözlemcilerin alışkanlık ve olanaklara bağlı olarak, ara sıra kullandıkları alanlardır. Bunlar; sokaklar, kanallar ve demiryolları olabilir. Kentin taşınabilirliğine bağlı olarak önem dereceleri farklılık gösteren yol öğeleri vardır. Bu öğeler pek çok kişinin imgesinde baskındır. İnsanlar hareket halindeyken kenti gözlemler ve bu yollar üzerinde diğer çevresel öğeleri algılayabilir ve bütünle ilişkisini kurarlar (Lynch, 1960).

Sınırlar da yollar gibi süreklilik görüntüsü oluşturan, ancak birleştirici değil, bağlayıcı olan, kent mekânında belirli alanları bir birinden ayıran öğeler olarak dikkat çekmektedirler. Yapıya paralel giden ya da kesilen sınırlar, yüzeysel ve hacimsel karakteri ile o çevrenin biçimsel etkinliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Giritlioğlu, 1991).

Sınırlar, gözlemciler tarafından ulaşım aksları gibi kullanılmayan doğrusal öğelerdir. İki bölge arasında sınır işlevi görür, sürekliliği doğrusal olarak bölerler. Kıyıları, demiryolları, gelişme bölgesi sınırları ve duvarlar sınır öğelerine örnektir. Bu öğeler, koordinat eksenlerinden çok, yanal referanslar gibidirler. Bu tür sınırlar/kenarlar, bazı noktalarında geçişler veren ve iki bölgeyi birbirinden ayıran duvarlar ve iki bölgeyi birleştiren bağlantı noktaları olabilir. Bunlar pek çok kişinin yön bulmak için kullandığı önemli öğelerdendir. Sınır öğeleri, yollar kadar baskın olmasa da pek çok insan için önemli oluşumlardır (Lynch, 1960).

Bölgeler, iki boyutlu alanlar olarak algılanır ve kentin orta ve/veya büyük ölçekli bölümlerini oluştururlar. Gözlemci, psikolojik olarak bu alanların “içine girdiğini” hisseder. Bunlar bazı ortak belirleyici karakterleriyle tanınabilirler. Bölgelerin içindeyken tanımlanması oldukça kolaydır, eğer bölge dışarıdan da görünebiliyorsa, aynı zamanda dışsal referanslar için de kullanılır. Kişinin algısında yolların veya bölgelerin baskın olmasına bağlı olarak, kent yapısı bu şekilde oluşturulur (Lynch, 1960).

Belli karakterlerin sıkça rastlandığı alanlar ve yolların kesişme alanları gibi, belli yoğunlukların yaşandıkları yerler olan odaklar, kavramsal olarak düşünüldüğünde kent imgesi içinde yer alan ufak noktalar, ancak gerçekte geniş alanlar olabilir. Çevre, ulusal ya da uluslararası ölçekte düşünüldüğünde kentin kendisi de bir merkez nokta (node) olarak alınabilir. Sadece yolların kesiştiği kavşaklar düğüm noktası olarak da adlandırılır. Kavşaklar, karar verme noktaları olduğu için insanlar genellikle etraflarına bakarlarken daha dikkatli olurlar. Bu merkezlerdeki işaretlerin ve öğelerin kullanıcıları tereddütte bırakmayacak şekilde açık ve net olması gerekir (Lynch, 1960).

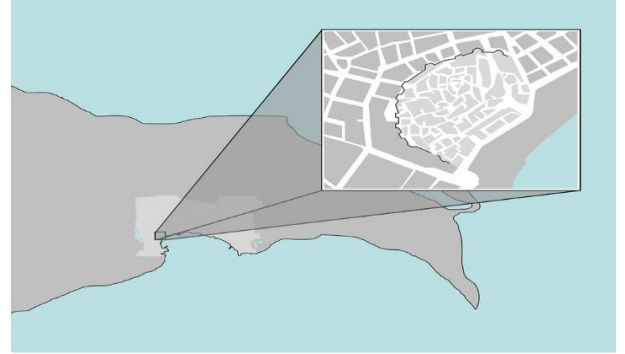
Nirengiler, görsel olarak kolaylıkla ayırt edici özelliklere sahip, gözlemcinin dışarıdan izlediği, basitçe tanımlanmış fiziksel objelerdir. Bu öğeler, Gestalt'ın şekil-zemin ilişkilerinde olduğu gibi arka fonla bir karşıtlık oluşturuyorsa, rahatlıkla referans olarak kullanılabilir (Lang, 1987). Öğeleri referans noktası olarak saptamak iki şekilde mümkündür; ya kentin diğer mekân ve konumlarından görünebilir bir şekilde olmalı ya da yanındaki öğelerle güçlü bir tezat oluşturmalıdır (Giritlioğlu, 1991).

4. BAKÜ VE İÇERİŞEHİR

Bakü, Azerbaycan Cumhuriyetinin başkenti, bilim-kültür ve sanayii merkezidir. Hazar Denizinin kıyısında fırtınalardan korunaklı bir koyda, Apşeron Yarımadasının güneybatı kesiminde, bir yamaçta kurulmuştur. Alanı 2130 km², nüfusu 2,2 milyondur. Yüksek bir tepe üzerinde, amfi tiyatro biçiminde kurulan bu şehir, Hazar manzarasına açılıp on bir ilçe ve altmış bir kasabadan ibarettir. Merkez dışında olan ilçeler Karadağ ve Hazar, merkez ilçeleri ise Binegedi, Sebayil, Sabuncu,

Surahani, Nizami, Hatayi, Nerimanov, Nesimi ve Yasamal İlçeleridir (Preslib, 2003).

Bakü kentinin ilk kurulduğu tarihi çekirdek bugün İçerişehir olarak adlandırılmaktadır. Sebayil İlçesinde yer alan İçerişehir, Doğu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir (Şekil. 2). Yerleşim merkezi, yüksekliği 8-10 metre, genişliği 3,5 metre olan yüksek surlarla çevrilmiştir. Yüzölçümü 22 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Diğer ortaçağ kentleri gibi kale duvarı içinde bulunan tüm yapılar taktik ve stratejik açıdan savunma niteliğine sahiptir. Kentin plan yapısı, askeri üstünlük ve savaş taktiği göz önüne alınarak tasarlanmış, sanki gerçek bir labirente benzetilmektedir. Bu bölgede bulunan üç anıtsal yapı - Kız Kulesi, Şirvanşahlar Sarayı ve Muhammed Mescidi - dünya çapında, 28 anıt ülke çapında, 7 anıt ise bölge çapında önemli eserler arasındadır (Ferhadoğlu, 2006).

Şekil 2. İçerişehir'in Bakü kentindeki konumu (Wikiwand, 2012).

XIX yüzyıla kadar birkaç bin kişilik mahalleleriyle İçerişehir Bakü'nün tamamı demektir. Şirvanşahlar Devletinin başkentinin İçerişehir'e taşınması mimaride ve kentsel yaşamda canlanmaya sebep olmuştur. Günümüzde ise açık hava müzesi olarak faaliyet göstermektedir. Yüksek bir tepe üzerinde amfi tiyatro şeklinde kurulan kent denize doğru bakmaktadır. Üçlü surlar, Kız Kulesi ve diğer binalarla beraber kent, sanki bütünüyle muhteşem bir savunma kalesini hatırlatmaktadır. İçerişehir'i günümüzde, kuzey ve kuzey-batıdan İstiklaliyet Sokak, güney ve güney batıdan Niyazi Sokak, doğudan Neftçiler Caddesi ve kuzey-doğudan Aziz Aliyev Sokak kuşatmaktadır (Ferhadoğlu, 2006).

Eski dönemlerde ve ortaçağda Çin'den Orta ve Ön Asya ülkelerine giden, insanlık tarihinde ilk

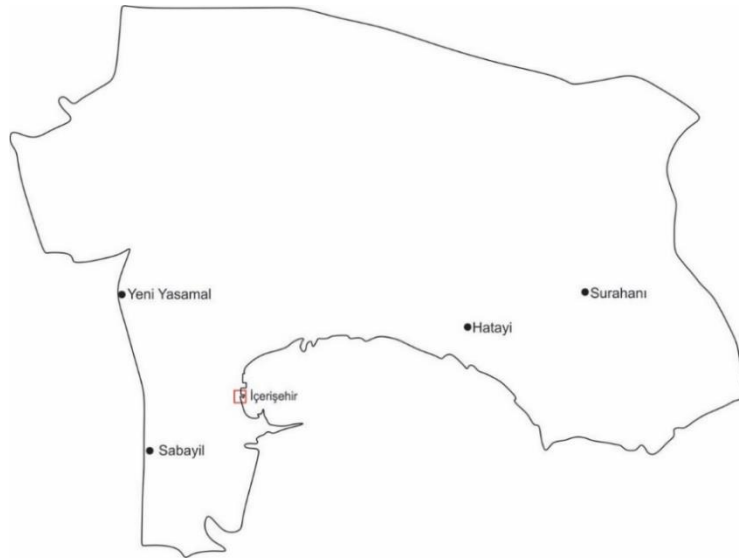
kıtalararası ticaret ve diplomasi yolu olarak değerlendirilen kervan yolu Tarihi İpek Yoludur. Bu yol yeni doğal rezerv kaynaklarının keşfedilmesinin ve askeri amaçlı istihbarat yolu olmasının yanı sıra, Türk dünyasında yeni kervan yollarının inşa edilmesine, mimarının, ticaretin ve çeşitli sanat dallarının gelişimine ileri derecede katkı sağlamıştır. Çin'den başlayan ve birçok ülkeden geçen bu büyük ticaret karayolunun önemli düğüm noktalarından bir tanesi de Azerbaycan olmuştur (Emrahov, 2011).

Tarihi İpek Yolu coğrafi keşifler neticesinde stratejik önemini XVI. yüzyıldan itibaren kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle Tarihi İpek Yolunun İçerişehir'de bıraktığı başlıca eserler XVI. yüzyıla kadar inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır.

5. SAHA ÇALIŞMASI

Giriş bölümünde belirtildiği gibi, saha çalışması iki kademe yürütülmüştür. Birinci kademe eğitimli gözlemci değerlendirmesi ile İçerişehir ve çevresindeki kent imgesi öğeleri tespiti yapılmıştır.

İkinci kademe, halkla yapılan görüşmeler neticesinde Bakü kentsel imge analizi elde edilerek haritalandırılmıştır. Bu görüşmeler, birinci yazar tarafından, Aralık 2016 - Şubat 2017 tarihleri arasında, İçerişehir çevresinde konumlanan merkez ilçelerde, insan yoğunluğunun daha çok olduğu cumartesi ve pazar günleri, 09.00-16.00 saatleri arasında tesadüfi örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği ilçeler, Sebayı, Yeni Yasamal, Hatayı ve Surahanı ilçeleridir (Şekil 3).

Şekil 3. Bakü kentinde görüşme yapılan ilçeler (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

Toplamda yirmi üç kent sakini ile ayrıntılı görüşme yapılarak Bakü kent imgesi haritası oluşturulmuştur. Bu yolla, Bakü İçerişehir ve çevresindeki İpek Yolu dönemine ait eserlerin kent sakinlerinin imgesinde ne ölçüde yer aldığı belirlenmiştir. Genelden ayrıntıya doğru giden bir teknikte düzenlenen görüşmelerde her bir katılımcının zihnindeki bireysel kent imgesi ortaya çıkartılarak kolektif bir kentsel imgeye ulaşılmıştır. Araştırma yöntemi kapsamında yürütülen bu görüşmelerde yöneltilen sorular aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Adı, Soyadı:
2. Yaş
3. Cinsiyet
4. Öğrenim Durumu

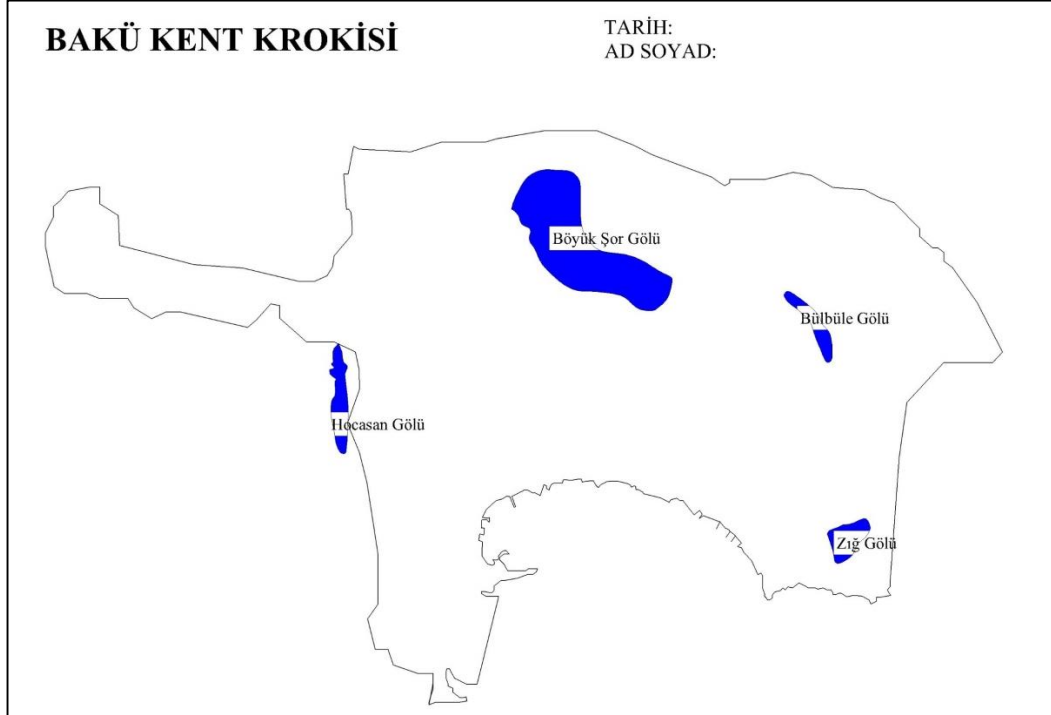
İKÂMET SÜRESİ / HAREKETLİLİĞİ

5. İkâmet edilen semt/mahalle:
6. Kaç yıldır bu semtte/mahallede ikâmet ediyorsunuz?
7. Kaç yıldır Bakü'de yaşıyorsunuz?
8. Bakü içinde/dışında daha önce ikâmet ettiğiniz yer?
9. Daha önce ikâmet edilen yerin niteliği:
Büyük kent Küçük kent Kırsal alan

BÖLGEYİ TANIMA

1. a) Bakü denince ilk aklınıza gelen nedir ?
b) Neden ?
c) Kent mekanında bunu simgeleyen fiziksel bir gösterge var mı, varsa nedir ?
2. Bakü'nün sembolleri nelerdir ?
3. Bakü'yü tarif eden 3 sözcük söyleyiniz.
4. Bakü'nün tarihi geçmişini düşünecek olursanız bunu simgeleyen öğeler nelerdir ?
5. a) Modern Bakü'yü simgeleyen öğeler sizce nelerdir ?
b) Sizce bu öğeler tarihi Bakü'nün eski kent dokusu ile uyumlu mu ?
6. Sizce Bakü'nün buluşma noktaları nerelerdir ? Neden ?
7. Sizce Bakü'nün önemli alanları ve noktaları nerelerdir? Neden?

8. Sizce Bakü'nün önemli caddeleri hangileridir? Neden?
9. Kent içindeki belirli alanlar birbirinden belirgin şekilde ayrılmakta mıdır? Bunları birbirinden ayıran unsurlar nelerdir?
10. Bakü'ye yeni gelen birine kenti gezdirip tanıttak olsanız, nasıl bir güzergahla nerelere götürürdünüz? (Ses kaydı çözümü ile dökümü yapılacak)
11. Bakü silüetinde beğendiğiniz ve beğenmediğiniz öğeler nelerdir?
- 12- Bakü'nün önemli yapılarını, sembollerini, alanlarını, bölgelerini ve bunları birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran yollarını ve sınırlarını basit bir kroki üzerinde çizer misiniz (Şekil 4).

Şekil 4. Araştırma yöntemi kapsamında yürütülen görüşmelerde kullanıcılara sunulan kroki.

5.1. İçerişehir ve Çevresi Eğitilmiş Gözlemci Kent İmgesi Öğeleri Analizi

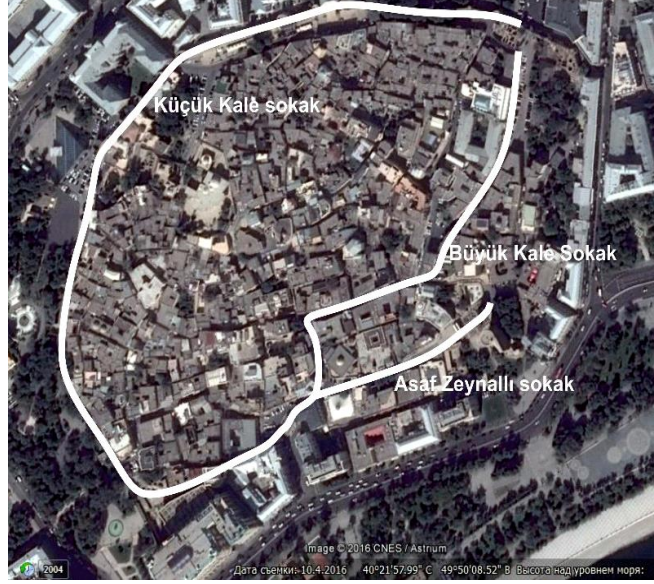
Etrafına dikkatlice bakmak üzere eğitilmiş alan araştırmacılarının algısına ve saha değerlendirmesine dayalı yapılan inceleme eğitilmiş gözlemci analizi kapsamına girmektedir (Lynch, 1960).

Kevin Lynch'in önerdiği sınıflama esas alınarak gerçekleştirilen eğitilmiş gözlemci analizinde İçerişehir ve çevresinde üç adet yol ögesi, beş sınır ögesi, iki alt bölge, sekiz nirengi, yedi odak/düğüm noktası tespit edilmiştir.

Orta çağlarda günümüzde olduğu gibi İçerişehir'in üç önemli merkezi sokağı vardı. Bu sokaklar, Büyük Kale Sokak (Kale meydanı Sokak), Küçük Kale Sokak (Kale duvarı dibi Sokak) ve Asaf Zeynallı Sokaklarıdır (Kervan yolu Sokak) (Şekil. 5). Büyük Kale Sokak ile Asaf Zeynallı Sokak Kale Meydanından başlamaktadır. Büyük Kale Sokak Multanı ve Buhara Kervansaraylarından ("Yukarı Pazar" ve "Aşağı Pazar") geçerek Küçük Kervansarayın (Çukur Kervansaray) yanındaki gümrük haneye kadar uzanmaktadır. Orta çağlarda bayramlar,

şenlikler ve ticaret kermesleri Kale Meydanında gerçekleştiriliyordu. (Şekil. 6) Asaf Zeynallı Sokak, baştanbaşa yüz yüze konumlanan ticaret yerleşkelerinden ibarettir. Bu sokak boyu Kız Kulesi, Sıratağlı Dini-Mimarlık Külliyesi, dört kervansaray (Multanı, Buhara, İki Katlı ve Küçük Kervansarayları), dört mescit (Mektep

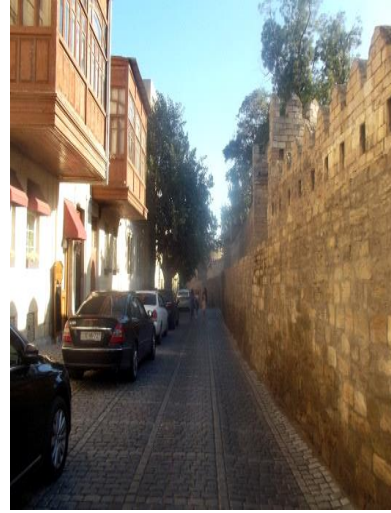
Mescit, Aşur Mescidi, Muhammed Mescidi, Şeyh İbrahim Mescidi) ve diğer mimari anıtlar bulunmaktadır. Küçük Kale Sokak güney batıdan Salyan Kapısı'na ve kuzey doğudan Çift Kale Kapısı'na açılan sokak olup, İçerişehir'in iki ana caddesinden birisidir. İçerişehir surları bu sokağa yaslanmaktadır (Şekil. 7).

Şekil 5. İçerişehir yol öğeleri haritası (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir)

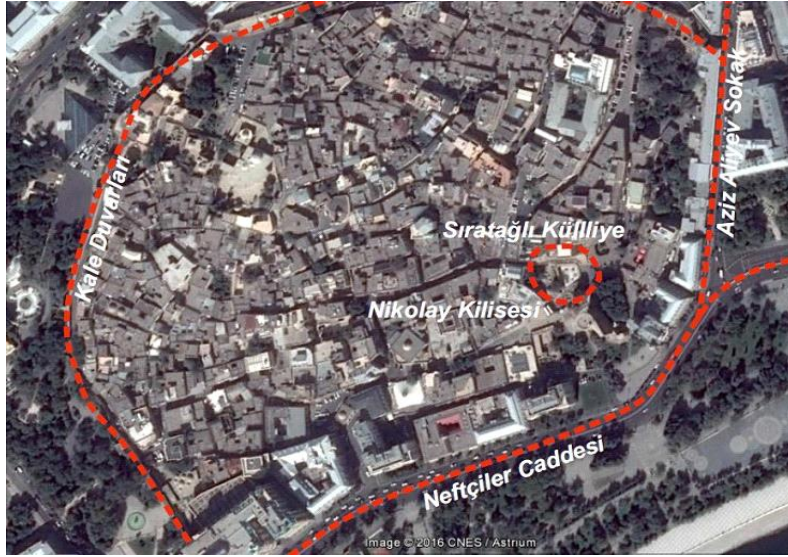
Şekil 6. Asaf Zeynallı Sokağı üzerinde bulunan ticaret yerleşkeleri (UNESCO, 2012)

Şekil 7. Küçük Kale Sokak boyunca uzayıp giden İçerişehir surları (Birinci yazar kişisel arşivi)

Tespit edilen beş sınır ögesi, Kale Duvarları; Kutsal Nikolay Kilisesi; Sıratağlı Dini-Mimari külliye; Güney ve Güneydoğu cephesinden İçerişehir'i çevreleyen Neftçiler Caddesi; Aziz Aliyev Sokaktır. Bunlardan sadece Kale

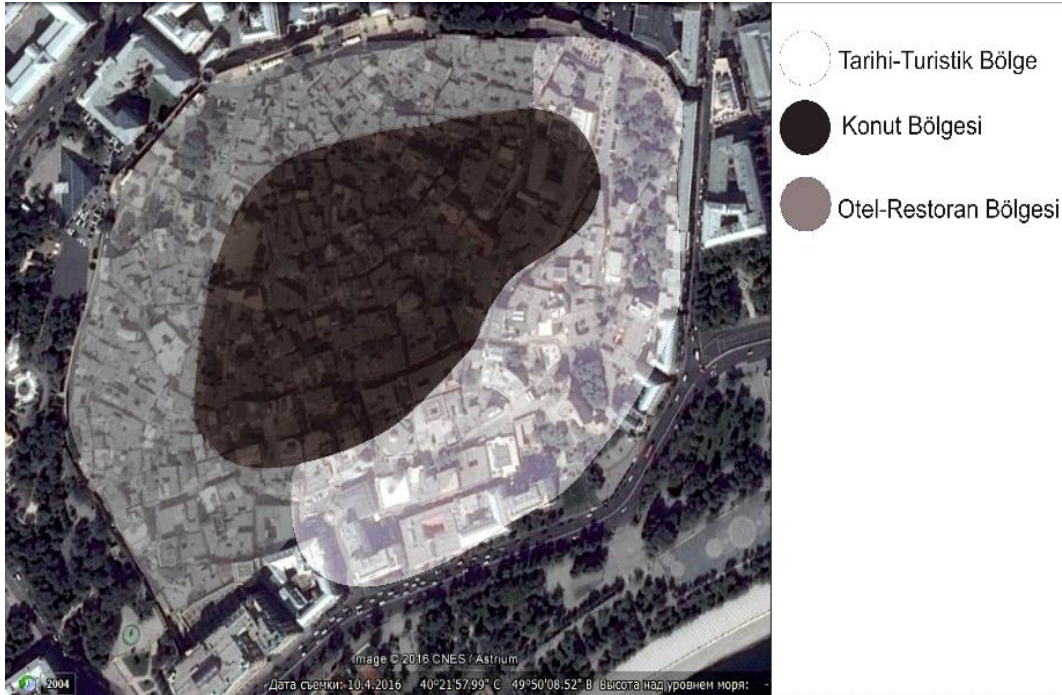
Duvarları ve Pazar Meydanı olarak da tanınan Sıratağlı Dini-Mimari külliye denilen yapı Tarihi İpek Yolu dönemini temsil eden yapılardır (Şekil. 8).

Şekil 8. İçerişehir sınır öğeleri haritası (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir)

Konut alanları ile tarihi-turistik alanlar işlevsel olarak birbirinden ayrılan iki alt bölge olarak ortaya çıkmaktadır. (Şekil. 9). İçerişehir'in dış çeperlerine komşu alanlar tarihi yapıların ve ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlar olarak belirlemekte, içeride kalan, fiziksel dokusu engibeli ve dar sokaklarla tanımlanan alan ise

konut işlevi ile öne çıkmaktadır. Günümüzde, meridyanel teras biçimli sokaklar ile radyal kıyıya yakın sokaklardan ibaret dokuda yaklaşık 60 konut yapısı yer almaktadır. Bununla beraber, Küçük Kale Sokağın surlar boyunca oteller, restoranlar ve konutlardan ibaret karma fonksiyonlu bir yapı görülmektedir.

Şekil 9. İçerişehir bölge öğeleri haritası (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

Eğitimli gözlemci analizinde tespit edilen nirengi öğeleri arasında, Kız Kulesi, Şirvanşahlar Sarayı Muhammed Mescidi,

Cüme Mescidi, Çift Kale Kapısı, Aliğa Vahid Heykeli, Doğu Kapısı ve Salyan Kapısı yer almaktadır (Şekil. 10).

Şekil 10. İçerişehir nirengi öğeleri haritası (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir)

İsmi geçen bu öğelerden Kız Kulesi, Şirvanşahlar Sarayı, Muhammed Mescidi, Cüme Mescidi, Çift Kale Kapısı, Doğu Kapısı ve Salyan Kapısı Tarihi İpek Yolu döneminden kalma eserlerdir. Kız Kulesinin tarihi hakkında birden fazla görüş bulunmakta olup bunlardan

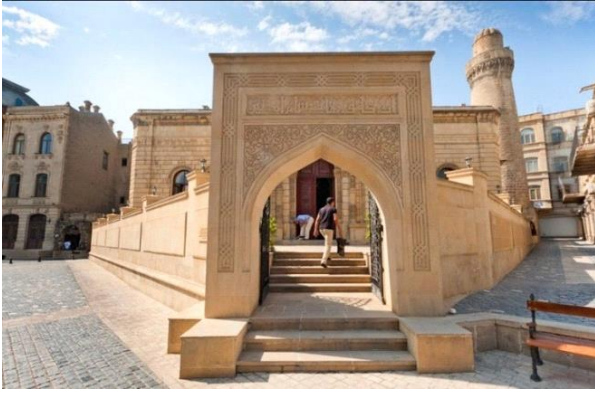
hangisinin doğru olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bunlar arasında Kız Kulesini Tarihi İpek Yolu ile ilişkilendiren görüşleri destekleyen kuvvetli bulgular bulunmaktadır. Bu yapı Bakü kentinde tarih boyunca inşa edilmiş en muhteşem yapılardan biridir. (Şekil. 11).

Şekil 11. Kız Kulesi (Birinci yazar kişisel arşivinden)

Cüme mescidi, Asaf Zeynelli Sokak üzerinde dikkat çeken bir yapıdır. Merkezi ticaret sokağının, yani Asaf Zeynelli Sokak üzerinde konumlanması bu yapının Tarihi İpek yolu ile bağlantısını kuvvetlendirmektedir (Şekil. 12).

Bir diğer adı Sımkale olan Muhammed Mescidi de bu sokağın en gözde yapılarındandır.

Şekil 12. Cüme Mescidi (Birinci yazar kişisel arşivinden)

Orta çağlarda deve kervanları kentin merkezinden, o dönemki Bakü'yü oluşturan İçerişehir'in içinden geçmekteydi. Kente Çift Kale Kapısı'ndan giren, kuzey ülkelerinden gelen ticaret kervanları kentte alış veriş yaptıktan sonra, Salyan Kapısından çıkarak, güneye, İran'a doğru yol almaktaydılar. Aynı zamanda bu kapıların bulunduğu alanlarda gümrük ve hamam bulunmaktaydı. Kervanlar gümrüğü geçtikten sonra hamama gönderilmekte ve ancak bundan sonra kente girmelerine izin verilmekteydi (İcherisheher, 2017).

Doğu Kapısı, günümüzde İçerişehir metro istasyonunun hemen arkasında yer almaktadır. Tarihi kentin üç kapısından biri olup Çift Kale Kapısından sonra ikinci büyük giriş kapısıdır.

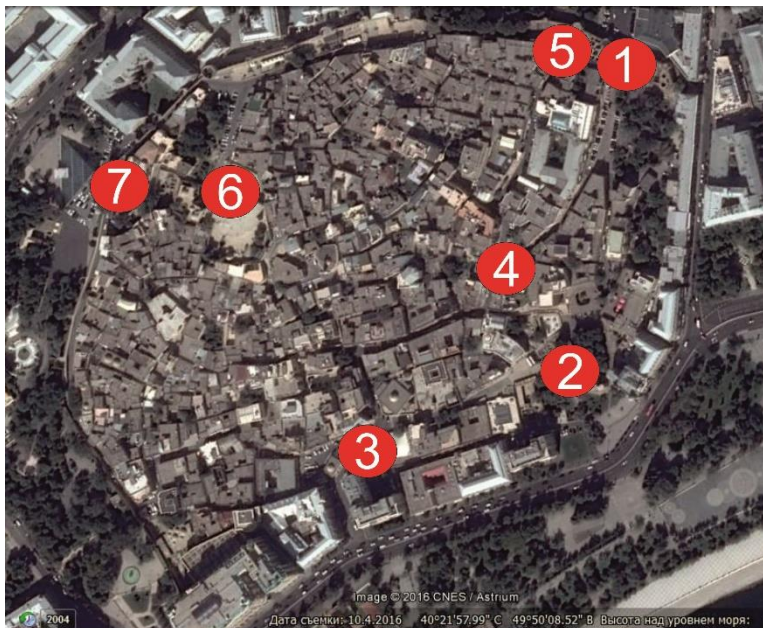
Şirvanşahlar Sarayı ise Bakü'nün başkent olması ile inşa edilen bir yönetim yapısıdır. İlerleyen

bölmelerde önemine daha ayrıntılı olarak değinilecek olan bu yapı Bakü'nün tarihini yansıtan en önemli sembollerden biridir (Şekil. 13).

Şekil 13. Şirvanşahlar Sarayı (Dookinternational, 2012).

Eğitilmiş gözlemci çalışmasında, Doğu Kapısı, Şirvanşahlar Sarayı ve çevresi, Küçük Kale Sokak ile Büyük Kale Sokak kesişimi, Çift Kale Kapısı, Büyük Kale Meydanı, Kız Kulesi çevresi ve Asaf Zeyneli Sokağı odak/düğüm noktası olarak belirlenmiştir (Şekil. 14). Asaf Zeyneli Sokağı çizgisel bir öge olmasına rağmen, üzerinde başta Kız Kulesi olmak üzere Muhammed ve Cüme Mescidlerini barındıran, aynı zamanda İçerişehir'in merkezi ticaret aksı konumundaki niteliğiyle gün boyunca kullanıcıların belirli amaçlarla yoğun olarak bir arada bulunduğu bir sokaktır. Bu nedenle sokağın bütünü ardışık odak noktalarından oluşan bir nitelikle değerlendirilmiştir.

1. Çift Kale Kapısı
2. Kız Kulesi Çevresi
3. Asaf Zeyneli Sokak
4. Büyük Kale Meydanı
5. Büyük Kale Sokak ile Küçük Kale
6. Şirvanşahlar Sarayı ve çevresi
7. Doğu Kapısı

Şekil 14. İçerişehir odak/düğüm noktaları haritası (Birinci yazar tarafından Google Haritalar haritalama servisi esas alınarak düzenlenmiştir)

5.2 Bakü Kent Merkezi Kent İmgesi Analizi

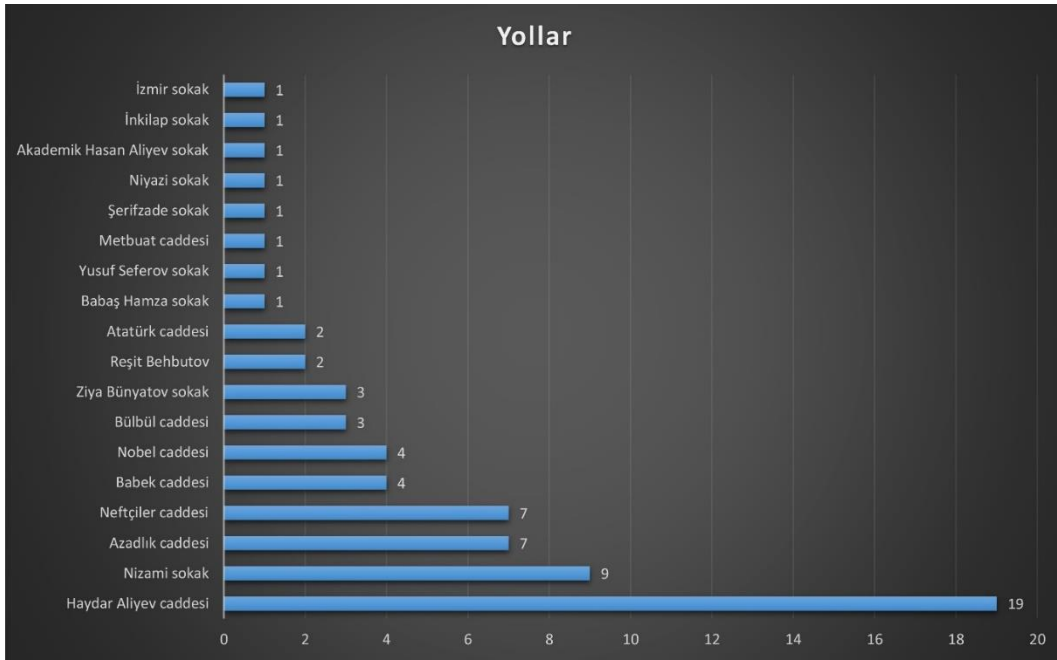
Bakü kent imgesi analizi kapsamında yirmi üç Bakü kent sakini ile yapılan görüşmeler sonucunda yollar üç kademeye, bölgeler üç kademeye, odak/düğüm noktaları iki kademeye, işaret öğeleri ise üç kademeye ayrılmıştır. Bakü Kent Merkezi kentsel imge analizinde sınır öğesi çıkmamıştır. 1 ila 5 katılımcı tarafından hatırlanan öğeler üçüncü kademe, 6 ila 15 katılımcı tarafından hatırlanan öğeler ikinci kademe, en az 16 katılımcı tarafından hatırlanan öğeler ise birinci kademe imge öğeleri olarak sınıflandırılmıştır (Tablo 1).

Yol öğeleri arasında 19 katılımcı tarafından hatırlanan Haydar Aliyev Caddesi birinci kademe yol öğesi olarak ortaya çıkmıştır. Daha az katılımcı tarafından hatırlanan Nizami Caddesi, Azadlık Caddesi ve Neftçiler Caddesi Bakü Kent Merkezinde yer alan ikinci kademe yol öğeleri olarak değer bulmuştur. Bunun

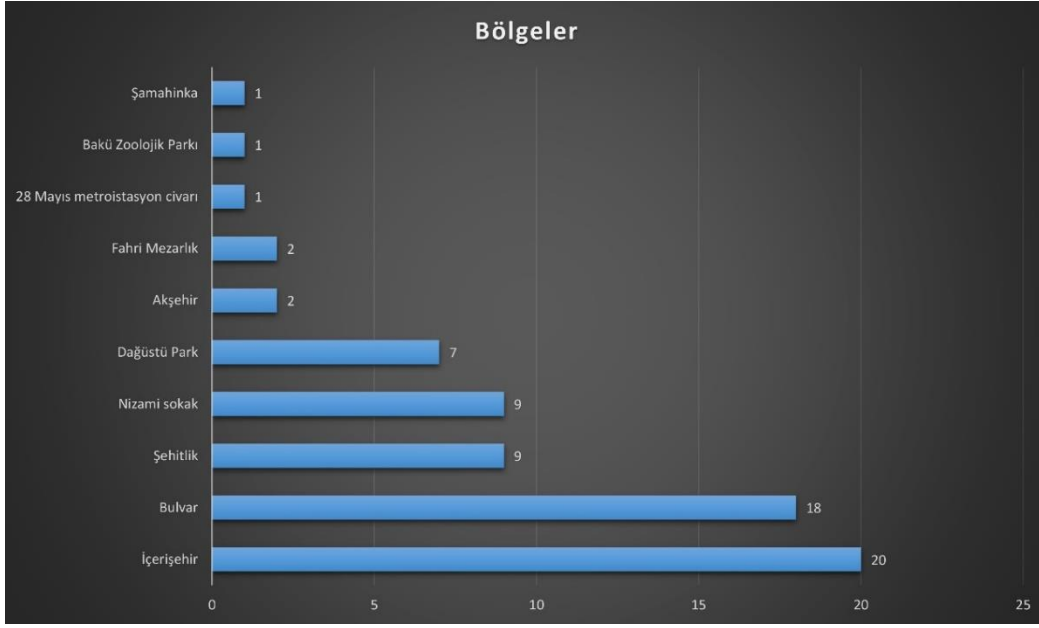
dışında, aralarında tarihi değere sahip cadde ve sokakların da yer aldığı çok sayıda üçüncü kademede yol öğesi tespit edilmiştir (Şekil. 15,16).

Tablo 1. Bakü kent imgesi analizinde öne çıkan öğeler

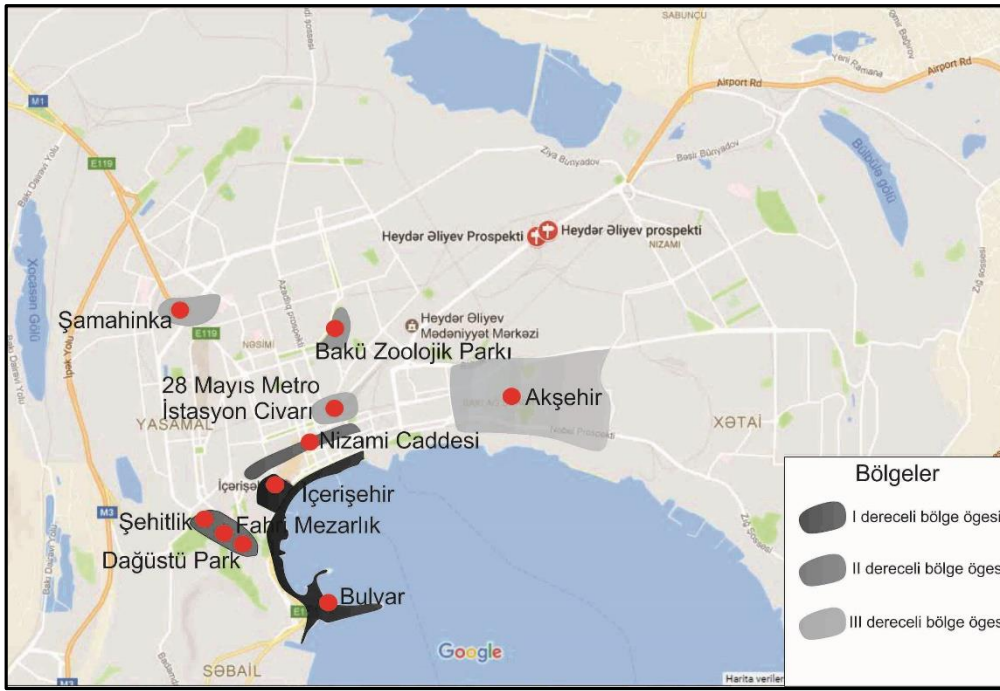
Öge Türü	1. Kademe	2. Kademe
Yollar	*Haydar Aliyev Caddesi	*Nizami Caddesi *Azadlık Caddesi *Neftçiler Caddesi
Sınırlar	---	---
Bölgeler	*İçerişehir, *Bulvar	*Şehitlik, *Dağüstü Park *Nizami Caddesi
Odak/ Düğüm Noktaları	---	*Bayrak Meydanı *Haydar Aliyev Kültür Merkezi
İşaret Öğeleri	*Kız Kulesi	*Alev Kuleleri *Crystal Hall *Haydar Aliyev Kültür Merkezi

Şekil 15. Bakü kent sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan yol öğeleri

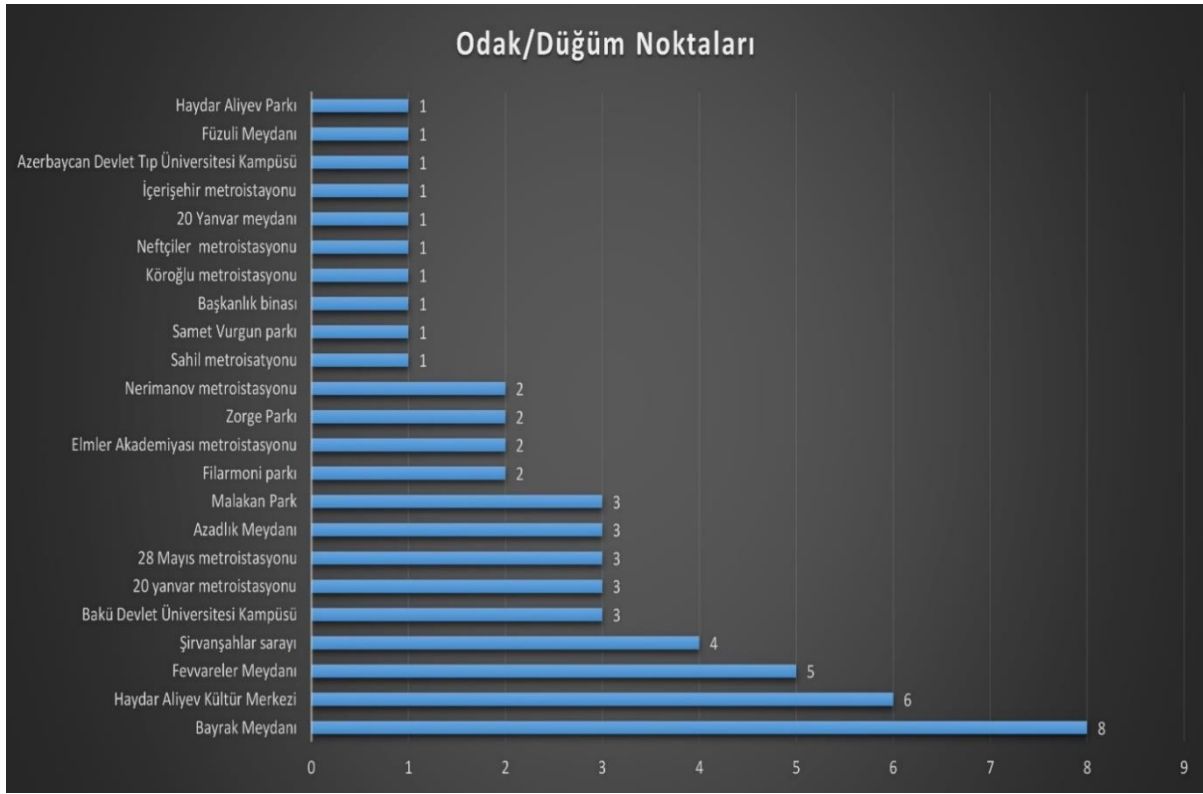
Şekil 17. Bakü kent sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bölge öğeleri (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

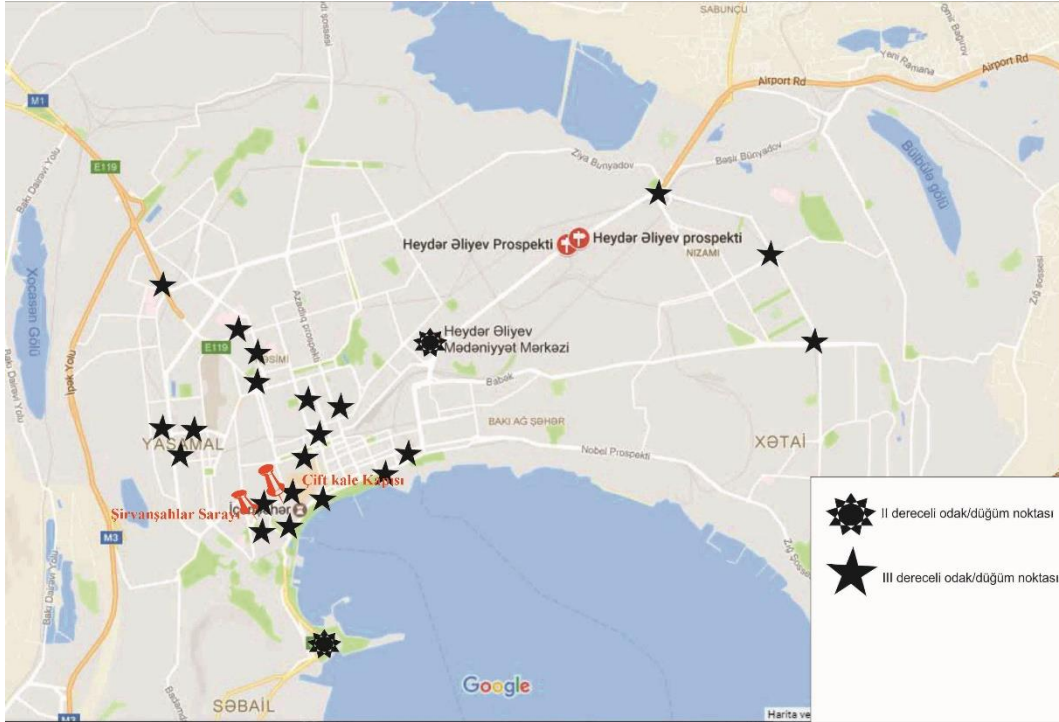
Şekil 18. Bakü kent imgesi haritasında yer alan bölge öğeleri (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

Odak/düğüm noktası öğeleri arasında birinci kademede yer alabilecek bir öğe bulunmamaktadır. Katılımcılar tarafından en çok hatırlanan öğe sekiz kişi ile Bayrak Meydanı olmuştur. Bunu altı kişi ile Haydar Aliyev Kültür Merkezi izlemektedir. Diğer öğeler çok daha az katılımcı tarafından hatırlanmış ve üçüncü kademede değerlendirilmiştir. Bunlar arasında dört kişi tarafından hatırlanan Şirvanşahlar Saray

Külliyesi ve Çift kale Kapısı İçerişehir'de yer alan öğelerdir (Şekil. 19,20).

Şekil 19. Bakü kent sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan odak/düğüm noktaları (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

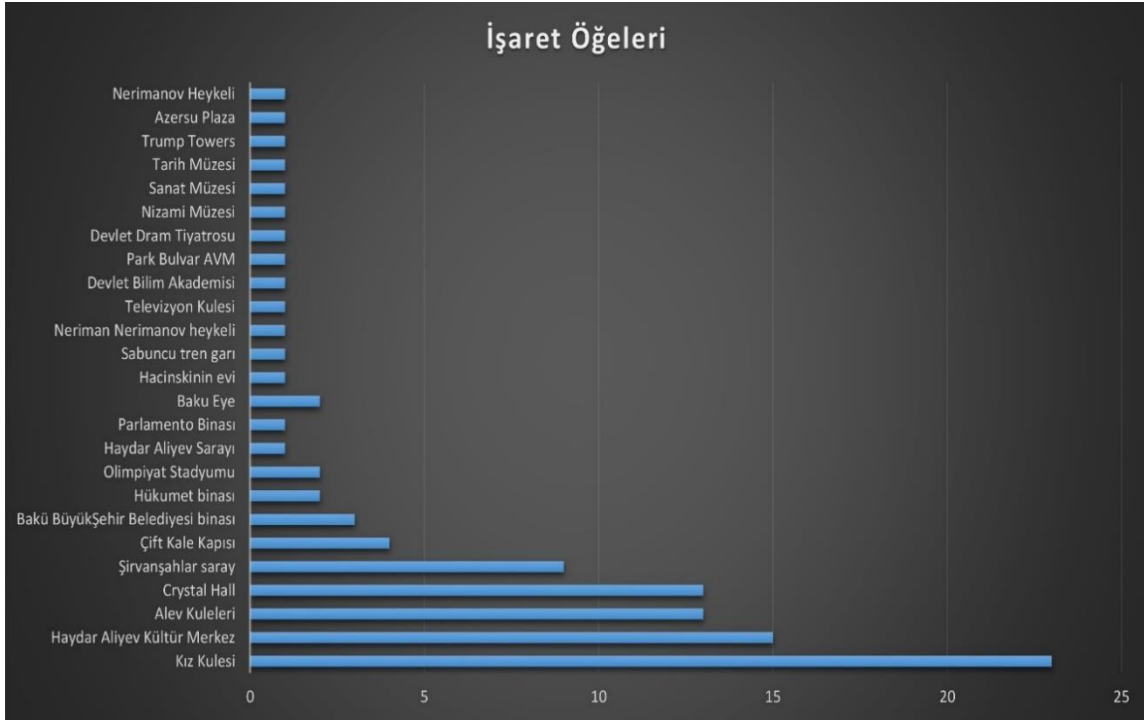
Şekil 20. Bakü kent imgesi haritasında yer alan odak/düğüm noktaları (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

Nirengiler arasında tüm kullanıcılar tarafından hatırlanan Kız Kulesi birinci kademede yer alan tek öğedir. Bu sonuç, aynı zamanda İçərişəhər ile ilişkili olan bu yapının bir kentsel imge ögesi olmanın da ötesinde kent kimliği ögesi olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir. 13'er

katılımcı tarafından hatırlanan Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Alev Kuleleri ve Crystal Hall ikinci kademede yer alan modern dönem yapılarıdır. Şirvanşahlar Sarayı da 9 kişi tarafından nirengi ögesi olarak değerlendirilmiştir. Sarayın ana yapısının

nirengi, yapı kompleksinin ise odak olarak algılanması, her ne kadar birinci kademedede yer almasa da, kullanıcıların zihninde önemli bir yer tutan tarihi bir eser olduğunun kanıtıdır. Üçüncü

kademe öğeler arasında yer alan Çift Kale Kapısı da hem odak hem de nirengi olarak algılanan İçerişehir'e dâhil bir diğer öğedir (Şekil. 21,22).

Şekil 21. Bakü kent sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan işaret öğeleri noktaları (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

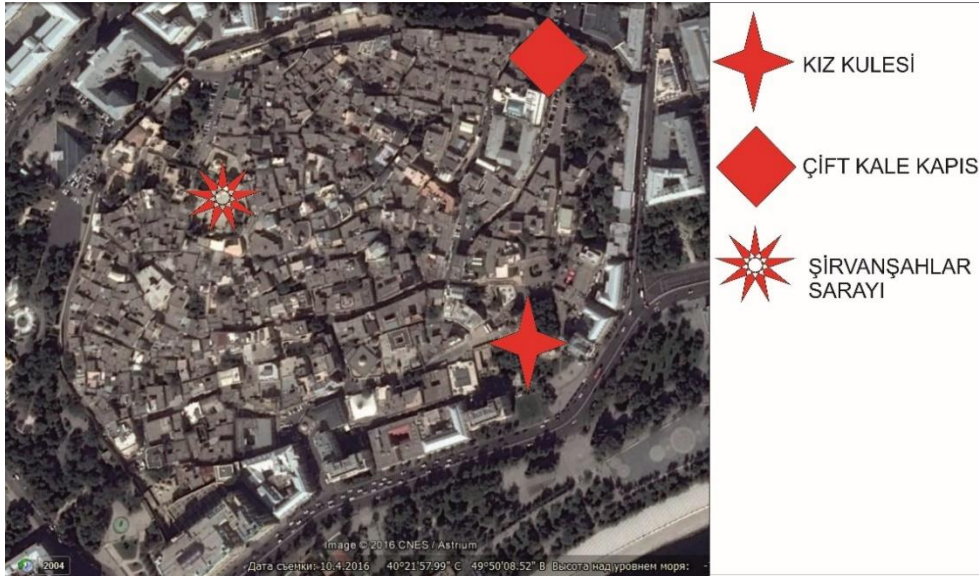

Şekil 22. Bakü kent imgesi haritasında yer alan işaret öğeleri (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

6. TARİHİ İPEK YOLU DÖNEMİNE AİT ÖGELERİN KENT İMAJINDAKİ YERİ

Eğitilmiş gözlemci analizinde İçerişehir ve çevresinde üç adet yol ögesi, beş sınır ögesi, iki alt bölge, sekiz nirengi ve yedi adet odak/düğüm noktası tespit edilmiştir. Bakü kent merkezi kentsel imge analizinde somut bir sınır ögesinin varlığı söz konusu değildir. Kent kimliği ögesi olarak nitelendirilebilecek, katılımcıların tamamına yakını tarafından algılanan öğelerin sayısı oldukça azdır. Hatta birçok öge çok az katılımcı tarafından algılanmaktadır. Algılanan öğeler arasında tarihi öğelerin sayısı ve algılanma oranı da modern dönem öğelerine oranla daha düşüktür. Dolayısıyla İçerişehir ve çevresinde yer alan öğelerin birçoğu hiç hatırlanamamıştır. Bu noktada önemli bir tespit

İçerişehir'in katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından bir bütün halinde, bir bölge olarak algılandığıdır. Kentin tarihi merkezi olan bu bölge kent kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu bütünü oluşturan parçaların tek tek zihinlerdeki imgesi zayıftır ya da hiç yoktur. Bu duruma istisna teşkil eden iki yapı Kız Kulesi ve Şirvanşahlar Sarayıdır. Çift Kale Kapısı da zayıf olarak algılanan bir İçerişehir yapısıdır (Şekil. 23). Bunlar dışında katılımcıların zihninde İçerişehir'e dâhil bir imge bulunmamaktadır. Bu üç yapı ile İçerişehir'de yer alan ve Tarihi İpek Yolu ile ilişkili nirengi ve/veya odak noktası olma karakterine sahip başlıca öğeler katılımcıların imgesinde yer almaları veya almamaları bakımından takip eden bölümlerde kısaca irdelenmektedir.

Şekil 23. Bakü Kent Merkezi Kentsel İmaj Analizinde yer alıp İçerişehir'de konumlanan öğeler (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

6.1 İçerişehir'de Kullanıcılar Tarafından Algılanan İpek Yolu Dönemine Ait Öğeler

Şirvanşahlar Saray Külliyesi, Azerbaycan'ın Orta Çağ mimari karakterini sergiler ve dönemin başyapıtlarından biri olarak değerlendirilir. Azerbaycan'ın Kuzey Doğu bölgesinde VI. yüzyılın ilk yarısından XVI. yüzyıla kadar egemenliğini sürdüren Şirvanşahlar Devletinin ilk başkenti olan Şamahı 1192 yılındaki depremle yıkılınca başkent Bakü'ye taşınmıştır. Bakü'nün başkent olmasıyla inşa edilen Şirvanşahlar Saray Külliyesi bir saray binası, bir divanhane, iki türbe, iki mescit, bir hamam ve bir havuz barındırmaktadır. Bu yapı kompleksi günümüzde müze ve tarihi araştırmalar merkezi

olarak faaliyet göstermektedir (Şekil 24) (Aşurbeyli, 1992).

Şekil 24. Şirvanşahlar Sarayı (Azerbajjans, 2011)

Şirvanşahlar sarayının kent halkı tarafından bilinirliğinde ve kent imajında yer edinmesinde birkaç önemli sebep vardır. Şirvanşahlar Devleti günümüzde ilkökul, ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim müfredatında çok baskın bir şekilde yer almaktadır. Aynı zamanda Bakü kent merkezindeki tek saray kompleksidir ve halen farklı işlevler yüklenerek kullanılır durumdadır. Gerek yerli gerekse yabancı turistlerin en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir. Bir diğer sebep ise Bakü'nün tanıtımında en çok yer verilen unsurlardan birisi olması ve hatta Azerbaycan para birimi üzerinde görsellerinin bulunmasıdır (Şekil. 25).

Şekil 25. 1994-2005 yılları arasında piyasada bulunan 10.000 manatlık banknot üzerinde Şirvanşahlar Sarayı görseli (Azerbaijans, 2011)

Çift Kale Kapısı, İçerişehiri çevreleyen surlar üzerinde yer alan, kentin kuzey girişidir. Orta çağlarda deve kervanları kentin merkezinden, o dönemki Bakü'yü oluşturan İçerişehir'in içinden geçmekteydi. Kente Çift Kale Kapısı'ndan giren, kuzey ülkelerinden gelen ticaret kervanları kentte alış veriş yaptıktan sonra, Salyan Kapısından çıkarak, güneye, İran'a doğru yol almaktaydılar. Aynı zamanda bu kapıların bulunduğu alanlarda gümrük ve hamam bulunmaktaydı. Kervanlar gümrüğü geçtikten sonra hamama gönderilmekte ve ancak bundan sonra kente girmelerine izin verilmekteydi (Ferhadoğlu, 2006).

Bakü Kent Merkezi Kentsel İmaj Analizinde işaret ögesi olarak algılanan Çift Kale kapısı, İçerişehir'in ana giriş kapısı olması nedeniyle katılımcılar tarafından İçerişehir ile bağdaştırılmaktadır. Günümüzde tarihi kente hem yaya olarak hem de araçla erişimde en yoğun kullanılan bağlantıdır. Öte yandan fiziksel olarak görkemli görünümü ve sur dışında otopark olarak kullanılan geniş bir meydana açılıyor olması bu ögeyi İçerişehri sıklıkla kullanan katılımcılar tarafından hatırlanır kılmıştır (Şekil. 26).

Şekil 26. Çift Kale kapısı günümüzdeki durumu (Molon, 2017)

Kız Kulesi'nin tarihi ile ilgili olarak tarihçiler ve arkeologlar tarafından farklı varsayımlar öne sürülmekte, inşa edildiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Ancak ticaret alanı üzerinde konumlanması ve ayrıca arkeolojik çalışmalarda Kız Kulesini Multanı Kervansarayını altından geçerek Şirvanşahlar Sarayına bağlayan bir yer altı yolu bulunmuş olması, bu yapının Tarihi İpek Yolu ile ilişkili olduğu ihtimalini güçlendirmektedir (Giyasi, 1991).

Bakü Kent Merkezi Kentsel İmaj analizinde katılımcıların tamamı tarafından hatırlanan Kız Kulesi Bakü'nün en önde gelen kent kimliği ögesidir (Şekil. 27). Tıpkı Şirvanşahlar Saray Külliyesi gibi Bakü'nün tanıtımında, posta pullarında ve ulusal para biriminde Kız Kulesi görselleri yer almaktadır (Şekil. 28). Kız Kulesi bunun da ötesinde, Şirvanşahlar Sarayı ile birlikte, Azerbaycan'ın en önemli tarihi simgelerindedir. Eğitim müfredatında yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu nedenle her kesimden Bakülünün imgesinde yer edinmiştir.

Şekil 27. Kız Kulesi (Tripadvisor, 2011)

Yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Yapının halen faal olarak hizmet vermesi tanınırlığını ve kent sakinleri tarafından sahiplenilmesini arttıran bir diğer unsurdur.

Şekil 28. 1992-2005 yılları arasında piyasada bulunan 50 manatlık banknot üzerinde Kız Kulesi görseli (Allnumis, 2018)

Yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun şekilde ziyaret edilen yapı, erişimin sağlandığı

Asaf Zeyneli ve Kule Sokaklarındaki kullanıcı yoğunluğunda da pay sahibidir.

6.2 İçerişehir’de kullanıcılar tarafından algılanmayan İpek Yolu dönemine ait ögeler

Eğitilmiş gözlemci analizinde Tarihi İpek Yolu dönemine ait Kız Kulesi, Cüme Mescidi, Muhammed mescidi, Şirvanşahlar Sarayı, Çift Kale Kapısı, Salyan Kapısı ve Doğu Kapısı nirengi ögesi olarak çıkmıştır. Aliğa Vahid Heykeli Tarihi İpek Yolu dönemi ile ilişkisi bulunmayan bir ögedir. Bunlardan Cüme Mescidi, Muhammed mescidi, Salyan Kapısı ve Doğu Kapısı halkla yapılan görüşmelerde somut bir şekilde algılanmamıştır. Aşağıda verilen haritada ismi geçen bu yapıların İçerişehir’deki konumu gösterilmektedir (Şekil. 29).

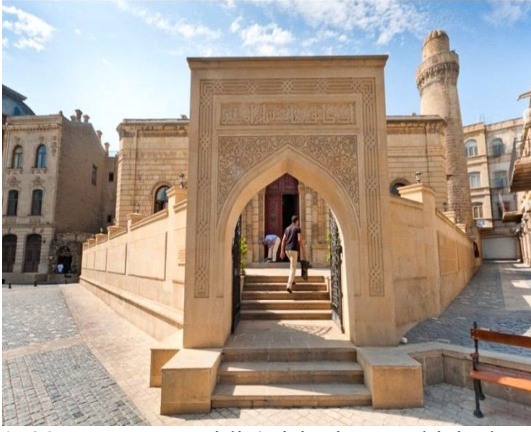
1. Cüme Mescidi
2. Muhammed Mescidi
3. Salyan Kapısı
4. Doğu Kapısı

Şekil 29. İçerişehir’de kullanıcılar tarafından algılanmayan İpek Yolu dönemine ait ögeler (Birinci yazar tarafından düzenlenmiştir).

Cüme Mescidi ve Muhammed Mescidi İpek Yolu döneminde inşa edilen tarihi ve kültürel değere sahip dini yapılardır. Kent sakinleri ile yapılan görüşmelerde tarihsel karakteri benzer yapılar özel isimleri ile değil genel olarak hatırlanmıştır. Dini yapılar da bu tür genellemelerle tarihi mescitler veya camiler şeklinde ifade edilmiştir.

Cüme mescidi, İpek Yolu döneminden bugüne dek ticari faaliyetlerin yoğun olarak yer aldığı Asaf Zeyneli Sokağı üzerinde dikkat çeken ve halen işlevini sürdüren bir yapıdır (Şekil. 30). Ülke çapında aynı ismi taşıyan birçok mescit bulunması bu yapının tarihi karakteri ile isminin bütünleşerek belirgin bir imge yaratmasının

önündeki engellerden biri olarak düşünülmektedir. Ayrıca gerek İçerişehir’de gerekse kent genelinde birçok cami ve mescit bulunmaktadır. Bunların her birinin belirli kullanıcı kitlelerinin bulunması, kullanıcı olmayanlar tarafından bilinmemesi sonucunu doğurmaktadır. Ülkeye mülk olmuş diğer yapıların aksine yaygın eğitim müfredatında bu yapıya yer verilmemekte, sadece yükseköğretimde mimarlık, arkeoloji, tarih ve edebiyat gibi bölümlerde irdelenmektedir.

Şekil 30. Cüme Mescidi (Birinci yazar kişisel arşivi)

Muhammed Mescidi, bir diğer adı ile Sıkkale Mescidi, İçerişehir'deki merkezi ticaret aksı olan Asaf Zeynallı Sokağının en gözde yapılarındandır. Yapının bilinirliğinin az olması Cüme Mescidi ile aynı gerekçelere dayandırılabilse de, İçerişehir'e uzaktan bakıldığında ilk göze çarpan yapılardan biri olması bu varsayımı zayıflatmaktadır (Şekil. 31). Bu bağlamda, Bakü Kent Merkezi Kentsel İmaj Analizinde yer almaması şaşırtıcı bir bulgudur.

Şekil 31. Muhammed Mescidi (İcherisheher, 2017).

Salyan Kapısı, Filarmoni bahçesinin içerisinden İçerişehir'e girişin gerçekleştirildiği kapıdır. Tarihi İpek yolu döneminin kente alternatif giriş kapısıdır. Gerçek ismi katılımcılar tarafından bilinmemektedir. Geçmiş dönemlerde ideolojik ve siyasi etkenler altında birçok yapının ve yolların ismi defalarca değiştirilmiştir. Bu değişiklikler kent sakinlerinde kafa karışıklığına ve bazı kentsel öğelerin kent sakinlerinin imgesinde zayıflamasına, yeni kuşaklarda ise çoğunlukla hiç oluşmamasına yol açmıştır (Şekil. 32).

Şekil 32. Salyan Kapısı (İcherisheher, 2017)

Doğu Kapısı, günümüzde İçerişehir metro istasyonunun hemen arkasında bulunmaktadır. Tarihi İpek yolunu İçerişehir'in sınırları içerisine alan Çift Kale Kapısından sonra kentin ikinci büyük giriş kapısıdır. (Şekil. 33). Kapının dışarıda açıldığı alan üzerinde metro istasyonunun bulunması, bu alanın tarihi kapı ile değil metro istasyonu ile ilişkilendirilerek kullanıcılar tarafından hatırlanması sonucunu doğurmuştur. Kullanıcılar bu kapının ismini dahi bilmemektedir.

Şekil 33. Doğu Kapısı (İcherisheher, 2017)

8. SONUÇ

Azerbaycan kentleri üzerine yapılan araştırma ve incelemeler, bugüne kadar Azerbaycan'ın hiçbir kenti ile ilgili kent imgesi çalışması yapılmadığını göstermiştir. Azerbaycan mimarlık ve şehir planlama literatüründe bir ilk olan bu çalışma için vaka olarak tarihi, ulusal ve kültürel önemi nedeniyle Doğu ve Batıyı birleştiren en büyük ticaret yolu olan İpek Yolunun Bakü İçerişehir ve çevresinde bıraktığı eserlerin incelenmesi anlamlı bulunmuştur.

İki kademedede gerçekleştirilen saha çalışması ile İçerişehir ve çevresinde yer alan Tarihi İpek Yolu ile ilişkili eserlerin kent imgesinde yer almadığı araştırılmış, elde edilen bulgular yorumlanarak açıklama getirilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışması İçerişehir ve çevresinin katılımcıların zihninde nasıl bir imge oluşturduğu ile ilgili önemli bulgular vermektedir. Katılımcılar büyük bir çoğunlukla İçerişehir'i Bakü'nün sembolü olarak görmektedir. İçerişehir katılımcıların imgesinde Bakü'nün tarihi çekirdeği olan bir bölgedir. Bu bölge içerisinde yer alan Kız Kulesi katılımcıların tamamının imgesinde yer alan bir kent kimliği ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Şirvanşahlar Sarayı da kayda değer düzeyde bireysel imgelerde yer alan bir ögedir.

Katılımcıların İçerişehir'i bütünsel olarak algılamaları, bu bölge içerisinde yer alan birçok önemli eserin tekil olarak hatırlanamaması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bireysel imgelerde yer alan öğeler nirengi ve odaklardan oluşmakta, ülke genelinde bilinirliği olan öğeler dışındaki yapı ve alanlar tekil olarak algılanamamaktadır. Yapı türleri işlevlerine göre camiler, mescitler, kiliseler, hamamlar gibi genellemelerle ifade edilmekte, isimleri ve konumları ile birbirinden ayırt edilememektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu Bakü'ye ilk kez gelen bir ziyaretçiyi mutlaka İçerişehir ve Kız Kulesine götüreceklerini ifade etmekte, ancak İçerişehir'de sirkülasyonu ve yapılara erişimi sağlayan Asaf Zeyneli Sokağı veya Büyük Kale Sokağı gibi başlıca öğeleri dillendirememektedir.

Ulaşılan bu bulgularda, İçerişehir'in bütün bir yapı olarak algılanmasının, Kız Kulesi gibi baskın öğelerin diğerlerini zihinlerde gölgelemesinin, aynı şekilde modern dönem yapılarının kent silüetinde tarihi doku üzerindeki ezici görüntüsünün etkileri olabileceği gibi, kullanıcıları cezbedecek uyarımların kent dokusunda eksik, yanlış yer alması veya hiç yer almıyor olması da kent yöneticileri ve tasarımcılar tarafından dikkate alınması gereken hususlardır.

9. KAYNAKLAR

- Allnumis, 2018.
<https://www.allnumis.com/banknotes-catalog/azerbaijan/1994-1995-issue/10000-manat-1994-1715> . Erişim 02.10.2018
- Anonim, 2018.
<http://www.psikolojik.gen.tr/alg.html>. Algı. Erişim: 28.09.2018.

- Aşurbeyli, S., 1992. Bakı Şəhərinin Tarixi. Orta Əsrlər Dövrü. Avrasiya Press. s. 138 Bakı.
- Azerbaijans, 2011.
http://www.azerbaijans.com/content_351_tr.html. Erişim: 08.10.2018
- Dookinternational, 2012.
<https://www.dookinternational.com/blog/palace-of-the-shirvanshahs/> .Erişim: 28.10.2018
- Emrahov, M., 2011. Büyük İpek Yolu. Ders vəsaiti. Mütrecim, s. 4, 36, Bakı.
- Ferhadoglu, K. (2006). İçərişəhər Bakı , Çinar-Çap: s. 4-9, 89-95. Ş-Q, Bakı.
- Giritlioğlu, C., 1991. Şehirsel Mekan Öğeleri Ve Tasarımı. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. İstanbul.
- Giyasi, C. 1991. "Nizami Devri Mimari Yapılar", s. 161-162, Bakü.
- Hemidov, H., 2009. Azerbaycan ve İpek Yolu, s. 81-82, Bakı.
- İcherisheher, 2017.
<http://icherisheher.gov.az/az/135-monuments>. Erişim 11.12.2018
- İnceoğlu, M. (2010). Tutum, Algı, İletişim, Beykent Üniversitesi, s. 67-80, İstanbul.
- İri, Ruhan-İnal, M. Emin-Türkmen, H. Hüseyin (2011), "Şehir Pazarlamasında Bilinirliğin Önemi: Niğde Yöresinin Bilinirliliğinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 1 (81-96).
- Kahvecioğlu, H., (1998). Mimarlıkta İmaj: Mekansal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Krier, R. and Rowe, C. (1979) Urban Space. Academy Editions, s. 20, London.
- Lang, J. 1987. Creating Architectural Theory, Van Nostrad Reinhold Com., New York.
- Lynch, K. (1960). The Image Of The City. Massachusetts Institute Of Technology & Harvard College. VII. BASIM (1973)'ten Türkçe Çevirisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 54-92, İstanbul, Haziran 2015.
- Molon, 2017.
<https://www.molon.de/galleries/Azerbaijan/Baku/Old/img.php?pic=18> Erişim: 02.10.2018

- Önal, F. ve Günel, F.E. (2008). Kent İmajı ve Kentsel Doku Bağlamında Çanakkale Kent Merkezinin İrdelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Preslib, 2003. Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library 2003. http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_en/atr_paytaxt.pdf. Erişim: 06.10.2018.
- Rapoport, A. (1977). Human Aspect of Urban Form, Oxford Pergamon Press, s. 19-27, New York.
- TDK, 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c23d1602235d3.76770088 Erişim: 22.12.2018
- Tripadvisor, 2011. <https://www.tripadvisor.co.uk/LocationPhotoDirectLink-g293933-i32429570-Azerbaijan.html> . Erişim: 02.10.2018
- Vcoins, 2011. https://www.vcoins.com/en/stores/numiscorner/239/product/azerbaijan_50_manat_1994_1995_km17a_undated_1993_unc6570/858940/Default.aspx . Erişim: 06.10.2018
- Weintraub, D.J, Walker L. E. (1968). Perception Brooks/Cole Publishing Company, Wadsworth Publishing Company , s. 10, Belmont.
- Wikiwand, 2012. Ичери-шехер. <http://www.wikiwand.com/ru/%D0%98%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B8-%D1%88%D0%B5%D1%85%D0%B5%D1%80>. Erişim: 22.12.2018